

**AFGANİSTAN VE KANADA EĞİTİM SİSTEMLERİNİN
ÖRGÜTSEL YAPI VE TARİHSEL GELİŞİMLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ali BASİRAT

Eskişehir 2023

**AFGANİSTAN VE KANADA EĞİTİM SİSTEMLERİNİN ÖRGÜTSEL YAPI VE
TARİHSEL GELİŞİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK
İNCELENMESİ**

Ali BASİRAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Eğitim Yönetimi Programı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yücel ŞİMŞEK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Mart 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZET

AFGANİSTAN VE KANADA EĞİTİM SİSTEMLERİNİN ÖRGÜTSEL YAPI VE TARİHSEL GELİŞİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Ali BASİRAT

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mart 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Yücel ŞİMŞEK

Bu çalışmada, Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel yapı ve tarihsel gelişimin aşamalarını, benzer ve farklı yönlerini karşılaştırmalı olarak incelemek amaçlanmıştır. Araştırma, bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan nitel araştırmada doküman yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Taranan kaynaklardan iki ülkenin eğitim sistemlerine ilişkin mevcut mevzuat, resmi internet sitelerinde kayıtlı bilgi, doküman olan belgeler, uluslararası kuruluşların ilgili raporları, karşılaştırmalı eğitim alanındaki kitaplar, tezler ve yayınlanmış makalelerden yararlanılmıştır. Afganistan Kültür Bakanlığı Milli Kütüphanesi ve Kanada Milli Eğitim Kütüphanesi ile çeşitli özel ve devlet kütüphanelerin kaynakların resmi internet sitelerinden yararlanıp Afganistan ve Kanada eğitim sistemleri bazı alt problemler çerçevesinde ele alınmıştır. Öncelikle iki ülkenin eğitim sistemlerinin tarihsel gelişim aşamalarına ilişkin tespit ve yorumlara yer verilmiştir. Daha sonra eğitim sistemlerinin örgütsel yapıları incelenmiş, yasal mevzuata değinilmiş ve teşkilat yapılarına yer verilmiştir. Çalışmada her iki ülkenin de tarihsel süreç içerisinde ülke eğitimini etkileyen zorluklarla karşılaştığı tespit edilmiştir. Örgüt yapılarında, yasal düzenlemeler çerçevesinde Afganistan merkeziyetçi ve Kanada merkeziyetçi olmayan yapılara sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ancak uygulamada Kanada'nın yerel yönetimlere çeşitli yetkiler verdiği öğrenilmiştir. Ayrıca sık sık değişen yasal düzenlemelerin usulsüzlüklere neden olduğu ve eğitime ayrılan yüksek finansman miktarının eğitimi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bir diğer sonucu da merkeziyetçiliğin ve bürokrasinin azaldığı kurumlarda problem çözme ve geliştirme çalışmalarının daha kolay yapılabileceğidir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Sistemi, Karşılaştırmalı eğitim, Tarihsel gelişmiş, Örgütsel yapı.

ABSTRACT

A COMPARATIVE EXAMINATION OF THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND HISTORICAL DEVELOPMENTS OF EDUCATION SYSTEMS IN AFGHANISTAN AND CANADA

Ali BASIRAT

Anadolu University, Graduate School of Educational Sciences, March 2023

Supervisor: Assistant Professor Dr. Yücel ŞİMŞEK

The aim of this study is to comparatively examine the historical development stages, organizational structures, similar and different aspects of the education systems of Afghanistan and Canada. The research was carried out based on the smell method from qualitative research, which is one of the scientific research methods. The current legislation on the education systems of the two countries, information registered on official websites, printed documents, reports of international organizations, books, theses and published articles in the field of comparative education were used from the scanned sources. The resources of Afghanistan Ministry of Culture National Library Canada Library and various university and state libraries were scanned. Afghanistan and Canada education systems have been discussed within the framework of some sub-problems. First of all, determinations and comments on the historical development stages of the education systems of the two countries are given. Then, the organizational structures of the education systems were examined, the legal legislation was mentioned and the organizational structures were included. In this study, it has been determined that both countries have faced problems that affect the education of the country in the historical process. It has been observed that Afghanistan has a centralized structure and Canada has a decentralized structure within the framework of legal regulations in its organizational structures. However, in practice, it has been learned that Canada gives various powers to local governments. In addition, it has been concluded that the frequent changes in legal regulations cause clutter and the high budget allocated to education has a positive effect on education. Another result of the study is that problem solving and development studies are easier in institutions where centralism and bureaucracy are reduced.

Keywords: Education system, Comparative ducation, Historical development, Organizational structure.

06.03.2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Harhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Ali BASİRAT

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUN BEYANNAMESİ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİSİ.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	3
1.2. Araştırmanın amacı.....	4
1.3. Araştırmanın önemi	5
1.4. Araştırmanın sınırlılıkları.....	7
2. ALANYAZIN.....	9
2.1. Eğitim Sistemini Etkileyen Genel Faktörler.....	9
2.1.1. Afganistan eğitim sistemini etkileyen temel faktörler.....	9
2.1.2. Afganistan'ın coğrafi konumu ve yapısı.....	9
2.1.3. Afganistan'ın nüfusu ve demografik özellikleri.....	10
2.1.3.1. <i>Peştunlar</i>	12
2.1.3.2. <i>Tacikler</i>	12
2.1.3.3. <i>Hazaralar</i>	13
2.1.3.4. <i>Özbekler</i>	13
2.1.3.5. <i>Diğer azınlıklar</i>	14
2.1.4. Afganistan'ın ekonomik özellikleri	14
2.1.5. Afganista'nın sosyal-kültürel yapısı.....	15
2.1.6. Afganista'nın dinî yapısı.....	16
2.1.7. Afganistan'ın idari ve siyasi apısı	16

2.2. Kanada Eğitim Sistemini Etkileyen Etmenler	17
2.2.1. Kanadan'ın coğrafi konumu ve yapısı	17
2.2.2. Kanada'nın nüfus ve demografik özellikleri	18
2.2.3. Kanada'nın etnik yapısı	18
2.2.4. Kanada'nın ekonomik özellikleri	19
2.2.5. Kanada'nın sosyal kültürel yapısı	19
2.2.6. Kanada'nın dini yapısı	20
2.2.7. Kanada'nın siyasi ve idari yapısı	20
2.3. Eğitim Sistemini Etkileyen Faktörler Açısından Değerlendirme	21
2.4. Araştırmanın Kuramsal Temeli	23
2.5. İlgili Araştırmalar	26
3. YÖNTEM	29
3.1. Araştırmanın Modeli	29
3.2. Evren ve örneklem	29
3.3. Veri toplama araçları	30
3.4. Verilerin toplanması ve çözümlenmesi	30
4. BULGULAR VE YORUMLAR	32
4.1. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişim Aşamaları İle Benzer ve Farklı Yönleri	32
4.1.2. Afganistan eğitim tarihsel gelişimi	32
4.1.3. İslam öncesi afganistan'da eğitim (... -1868)	33
4.1.4. Afganistan'da modern eğitimin ortaya çıkışı (1868-1879)	34
4.1.5. Afganistan'da örgün eğitimin canlanması (1930 – 1973)	36
4.1.6. Afganistan, iç savaş ve eğitim kaybı (1978 – 2001)	38
4.1.7. Mücahidin döneminde eğitim (1992-1996)	39
4.1.8. Taliban döneminde eğitim (1996-2001)	40
4.1.9. Afgan eğitim sisteminin Durumu (2002-2021)	41
4.1.10. Afganistan'nın eğitim amaç, ilke ve yasal temeller	44
4.1.11. Afganistan eğitim sisteminin eğitim kademeleri	45
4.1.11.1. Okul öncesi	46

	<u>Sayfa</u>
4.1.11.2. <i>İlkokul</i>	47
4.1.11.3. <i>Ortaokullar</i>	47
4.1.11.4. <i>Lise</i>	48
4.1.11.5. <i>Afganistan meslek eğitimi</i>	49
4.1.11.6. <i>Afganistan yüksek öğretimi</i>	49
4.2. Kanada Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi.....	50
4.2.1. Kanada Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi (Sanayi Devriminden Sonra).....	50
4.2.2. Kanada eğitim sisteminin genel durumu.....	54
4.2.3. Kanada’da eğitim amaç ve yasal temeller	55
4.2.4. Kanada’da Eğitim kademeleri	58
4.2.4.1. <i>Kanada’nın okul öncesi eğitim</i>	58
4.2.4.1.1. <i>Okul öncesi eğitimin amaçları</i>	60
4.2.4.2. <i>İlköğretim</i>	60
4.2.4.2.1. <i>İlköğretimin amaçları</i>	62
4.2.4.3. <i>Ortaöğretim</i>	62
4.2.4.3.1. <i>Ortaöğretimin amaçları</i>	64
4.2.4.4. <i>Kanada’da mesleki eğitim</i>	64
4.2.4.5. <i>Kanada yükseköğretim (Ortaöğretim sonrası eğitim)</i>	65
4.3. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişimlerinde’ki Benzer Yönleri.....	65
4.4. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişimlerinin Farklılıkları.....	68
4.5. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Örgütsel Yapıları İle Benzer ve Farklı Yönleri.....	72
4.5.1. Afganistan eğitim sisteminin örgütsel yapısı.....	72
4.5.2. Afganistan eğitim sistemi merkez teşkilatı	72
4.5.3. Afganistan eğitim sistemi taşra teşkilatı.....	75
4.5.4. Talim ve terbiye kurulu başkanlığı.....	77
4.5.5. Kanada eğitim sisteminin örgütsel yapısı.....	78
4.5.6. Kanada eğitim sistemi yerel teşkilatı	78

	<u>Sayfa</u>
4.5.7. Kanada eğitim sistemi yerel eğitim bakanlığı.....	79
4.6. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Örgütsel Yapıları Bakımından Benzer Yönleri.....	80
4.7. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Örgütsel Yapıları Bakımından Farklı Yönleri.....	81
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	85
5.1. Sonuç.....	85
5.2. Öneriler.....	89
5.2.1. Araştırmacılara yönelik öneriler.....	89
5.2.2. Uygulayıcılara yönelik öneriler.....	90
KAYNAKÇA.....	92
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİSİ

Sayfa

Tablo 4.1. Ontario Eyaletinde, İlköğretim Müfredatındaki yer alan Dersler ve İçerikler	61
Tablo 4.2. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişimlerdeki Benzer Yönleri	66
Tablo 4.3. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişimlerdeki Farklı Yönleri	71
Tablo 4.4. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Örgütsel Yapıları Bakımından Farklılıkları	83

ŞEKİLLİLER DİZİSİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1. Afganistan Haritası.....	11
Şekil 2.2. Afganistandaki Etnik Grupların Oranı	14
Şekil 2.3. Kanada Haritası	18
Şekil 4.1. Genel Eğitim Okullarında Kayıtlı Öğrenci Sayısı 2015-2018.....	42
Şekil 4.2. Afganistan’da eğitim sisteminin akış şeması	43
Şekil 4.3. 2015-2018 devlet öğrencilerin, öğretmenlerin ve anaokulu sayısı gösterilmektedir.....	46
Şekil 4.4. Kanada’nın eğitim sistemi.....	57
Şekil 4 5. Kanada'da illere göre okul öncesi eğitime katılım oranları, 1999-2000.....	59
Şekil 4.6. Yaşalara göre, Kanada'da ilk ve orta öğretim sisteminin durumu.....	63
Şekil 4.7. Afganistan eğitim bakanlığı merkez teşkilatı organizasyon yapısı	75

1. GİRİŞ

Bu bölümde öncelikle giriş kapsamında eğitim ve karşılaştırmalı eğitim konuları ele alınmıştır. Ardından çalışmanın temelini oluşturan Afganistan ve Kanada'nın genel olarak eğitim sistemlerine yönelik niceliksel, coğrafi ve tarihi bilgiler verilmiş, Afganistan ve Kanada eğitim sistemleri, örgütsel yapı başlığı altında ele alınmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan durumun üstesinden gelmek için sırasıyla araştırmanın problemi, amacı ve alt amaçları, araştırmanın önemi ve sınırlılıkları ele alınmıştır.

Rekabet şartlarının gün geçtikçe zorlaştığı bütün ülkelerin gelecekleri için eğitim çok yüksek bir öneme sahiptir. 20. yüzyılın ilk yarısından sonra gelişmiş ülkeler arasında bilim alanındaki teknolojik rekabet hissedilmiş ve yetişmiş insan gücüne olan ihtiyaç daha da önem kazanmıştır. Birçok ülke, eğitime bütçesinden önemli bir pay ayırıp uluslararası çalışmaların katılmanın yanı sıra, ülkedeki eğitimin kalitesini artırmak için ulusal adımlar atmaktadır (Erdoğan, 2019, s. 1).

Bir milletin en önemli yapısı eğitilmiş insandır. Aydınlanma ve Sanayi Devrimi'nden geçen, reformları ve Rönesans'ı erken dönemde tamamlayan milletler, iktidar bilgisinin ne kadar özel olduğunu kısa sürede fark etmişlerdir ve hemen bunu kabul etmişlerdir. Vizyonu geniş, yaratıcılığı yüksek ve her türlü okuryazarlığı (resim, müzik, medya vb.) var olan bir toplum yalnızca geleceğin kapitalist güçlerine karşı savaşılabilmektedir. İnsan yetiştirecek olan şüphesiz ki eğitim sistemidir (Yavuzkurt ve Kırıl, 2019, s. 2). Eğitim tarihi süresince kendi ülkeleri dışında, ülkelerin eğitim sistemlerini değerlendiren, kendi ülkelerini tarif eden ve kendi ülkeleri için çıkarımlarda bulunan ve reform önerileri getiren düşünürlerin eğitim sistemlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yaptıkları görülmektedir ki, bunlara genel olarak "karşılaştırmalı eğitim" çalışmaları adı verilmektedir (Gülsoy, 2019, s. 13).

Karşılaştırmalı eğitim, bir eğitim kavramı olarak ilk kez Marc-Antoine Jullien de Paris'in 1817'de yazdığı "Esquisse et vues préliminaires d'un ouvrage sur l'éducation comparée" (A Work Plan and Predictions on Comparative Education) adlı çalışmasında ortaya çıkmıştır. Bu tarihten itibaren bazı ülkeler kendilerinden daha iyi eğitim sistemlerini inceleyip, kendi ülkelerinin eğitim sistemlerini geliştirmek adına reformlar başlatmıştır (Kerimoğlu, 2019, s. 1).

Karşılaştırmalı eğitim, değişik kültür ve ülkelerdeki iki yada daha fazla eğitim sisteminin benzerliklerini ve farklılıklarını belirlemeye yardımcı olan, benzer görünen olguları açıklayan ve insanları eğitmek için faydalı önerilerde bulunan bir disiplindir

(Şekerci, Gök ve Özçetin, 2019, s. 11). Ergün'a (1985) göre farklı ülke ve toplumların eğitim sistemlerinin topyekûn veya belli açılardan ele alınıp incelenmesi ve karşılaştırılması sonucunda, benzer ve farklı yanlarının belirlenip bunların başta ve öncelikle eğitim teorisi ve dolayısıyla uygulanmasında, eğitim politikalarında, planlanması ve geliştirilmesinde yararlanılmaya çalışılan bir bilimdir (Şekerci, Gök ve Özçetin, 2019, s. 11).

Günümüzde dünyada ve özellikle Afganistan'da şiddet, güvensizlik, kötü alışkanlıklar, sevgi ve saygısızlık, hoşgörüsüzlük artan bir şekilde yükselme göstermektedir. Toplumsal yapıdaki insani değerlerin gerilemesi, gelecek nesiller için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle Afganistan eğitim sisteminin etkin ve sorumlu yurttaşlar yetiştirme amacına ulaşması için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir (Deveci ve Ay, 2009) Bireylerin çeşitli değerleri kazandığı bir toplum oluşturmak için eğitim sistemi değerleri, ayrıntılı planlar ile sistemli bir şekilde uygulanmalıdır (Deveci, 2015, s.1). Afganistan'daki eğitim sistemi araştırmaları, yazılı kaynakların eksikliğinden dolayı birçok zorlukla karşı karşıyadır. Afganistan'da eğitim sistemi hakkında, bu ülkedeki diğer sosyal alanlar gibi, gerekli bilimsel ve araştırma çalışmalar çok olmamıştır (Asgari, 2012, s. 3). Dünyanın muhtelif yerlerindeki eğitim sistemlerini incelemek, kuşkusuz o ülkeleri anlamının ve gelişmelerinin ya da geri kalmışlıklarının nedenlerini ortaya çıkarmanın en önemli yoludur. Her ülke kendi koşullarına ve ideolojisine uygun ve mantıklı bir eğitim sistemi oluşturmuştur. Eğitim sistemi cemiyetin çözülmesini, bütünlüğünü ve gelişmesini etkiler. Ülkelerin bu etkiden olumlu yönde yararlanabilmeleri için, diğer ülkelerdeki eğitim sistemlerini incelemeleri ve geniş bir perspektifte eğitim sorunlarına çözüm aramaları gerekmektedir. Ülkeler, eğitim sorunlarını, eğitimlerini etkileyen faktörleri ve nedenlerini anlamak ve bunları eğitim sistemlerinde uygulamak için diğer ülkelerdeki eğitim sistemlerini, eğitim yöntem ve uygulamalarını incelemek zorundadır. Ayrıca insanların kültür anlayışını genişletmek ve uluslararası iletişim ve anlayış sağlamak için de değişik ülkelerin eğitim sistemleri çalışılmalıdır (Korkmaz, 2005, s. 16).

Dünya ülkelerinin eğitim düzeyi incelendiğinde gelişmişlik seviyeleri ile eğitim oranları arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde eğitim düzeyleri yükselirken, az gelişmiş ülkelerde okuma yazma bilmeyen nüfus oranı yüksektir. Bu nedenle gelişmek isteyen çoğu ülkelerde eğitime büyük önem verilir. Afganistan'da bir yandan okulu ve öğretmeni olmayan köy ve mahalleler olmasına

rağmen, okul sayısı hızla artış göstermektedir. Diğer yandan eğitim sisteminin bazen değişmesi ve öğretim üyelerinin problemleri, eğitim sistemini negatif yönde etkilemektedir (İncekara, 2006, s. 1).

Afganistan'daki eğitimin tarihsel gelişimi, örgütsel eğitim ve öğretimi ile ilgili yukarıda yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere Afganistan Milli Eğitim Sistemi, genel olarak temel eğitim sistemi ve tarihsel gelişimi ve örgütsel yapısı açısından son yıllarda meydana gelen gelişmelere rağmen, hala mühim sorunlarla karşı karşıyadır.

Bütün bu beklentilerden eğitimin ülkelerin geleceği için tahavvül belirleyen en önemli etkenlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının, ülkelerin gelişimleri için sıklıkla kullanılan bir yöntem olduğu görülmektedir. Bu araştırmada Afganistan ve Kanada eğitim sistemleri bu beklentiler çerçevesinde ele alınıp, karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

1.1. Problem

Bir ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmesi için ilk ele alınması gereken alan eğitim olmalıdır. Bilimsel gelişmeler ve gelişen teknoloji sonucunda globalleşme ve dünyanın sürekli gelişimi için her ülkenin varlığını geliştirebilmesi önemlidir. Yenilikleri izlemesi, bu yeniliklere uygun adım atması ve yeni bilgileri etkin kullanma becerisini geliştirmesi beklenmektedir (Gölsoykerimoğlu, 2019, s. 1). Çağımızdaki eğitim, bir ülkenin gelişmişlik seviyelerinin en temel belirteçlerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler, global rekabetin gerisinde kalmamak için bütün unsurlarıyla eğitim sistemlerini uygun konuma getirmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında karşılaştırmalı eğitimin globalleşme ile yakından ilişkili olduğu ve küreselleşmeye bir yanıt olduğu söylenebilir (Karamişeh, 2016, s. 5).

Eğitim, bir milletin bütünlüğünün korunması, varlığının devam ettirilmesi ve tüm dünyada kalkınmanın sağlanması için gereklidir. Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan insanların değişik ihtiyaçları vardır. Bu değişik ihtiyaçlar, toplumların değerleri, düzenleri ve kültürel özellikleri tarafından oluşturulmaktadır. Dolayısıyla belirli bir toplumu eğitmek için o toplumun ihtiyaçlarına cevap veren bir sistem geliştirmek ve oluşturmak gerekir (Yavuzkurt ve Kırıl, 2019, s. 2).

Afganistan gelişmemiş bir ülkedir. Öte yandan Kanada, küresel standartlara göre gelişmiş bir ülkedir. Aslında Kanada, UNDP'nin "yaşam kalitesi" için sunduğu listede

defalarca üst sıralarda yer almaktadır. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma yolunda önemli adımlar atabilmeleri, tabii ki her ülkenin eğitim koşulları ve seviyesi ile doğrudan alakalıdır. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler eğitim örgüt yapılarını oluştururken, gelişmiş ülkelerden kendi kültürüne uygun olanlardan örnek almalıdır. Uluslararası karşılaştırmalı sınavlar sonucunda Kanada'nın eğitim alanı oldukça başarılı olduğu görülmektedir ancak Afganistan sonuncu bile değildir (Güven, 2009, s. 7).

Eğitimde sistem arayışları sonucunda Afganistan'ın eğitimin sistemini çerçevesinde geçmişte ve ayrıca Cumhuriyet döneminde islahat, iyileştirme ve yeniden yapılanma gibi farklı adlar altında birçok düzenleme yapılmakla birlikte, bunların çoğu Afganistan'ın tarihine, kültürüne, ekonomik ve sosyal yapısına uymadığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Akpınar vd, 2012, s. 3). Aslında eğitimin her aşamasındaki olgunlaşmamışlık ve yoksulluğun temelleri uzak geçmişe dayansa da 40 yıllık savaşlar ve son dönemde yaşanan istikrarsızlık, durumu derinleştirmiş ve daha da kötüleştirmiştir (Rasekh, 2017, s.1). Afganistan'da hiçbir zaman partizan olmayan bir eğitim politikası ve uygun bir eğitim sistemi oluşturulamamıştır. Politikaların hükümetten hükümete değişmesi nedeniyle eğitim sistemi de düzgünce örgütlenememiş ve sürdürülememiştir. Eğitimin her aşamasındaki sorunlar ve değişiklikler, önceki ve sonraki aşamaları etkilemiş ve gittikçe içinden çıkılmaz bir duruma dönüştürmüştür. Okul öncesi eğitimde yaşanan yetersizlikler, yapısal eşitsizlikler, etnik milliyetçilik ve kalite sorunları eğitim sistemini daha da olumsuz etkilemiştir (Sarıbaş ve Babadağ, 2015, s. 2). Afganistan'ın eğitim sistemi, kuruluşundan bu yana yapı ve üslup açısından büyük bir dönüşüm ve değişim yaşamamıştır. Aslında, bazı yıllarda sadece birkaç küçük değişiklikle temel ve genel eğitim aynı çizgi ve temeller üzerinde kalmış, çağdaş eğitimden gittikçe uzaklaşmıştır (Sherzad, 2017, s. 11). Dolayısıyla, Afganistan eğitim sisteminin içinde bulunduğu bu durum, bir problem durumu olarak algılanmaktadır.

1.2. Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın genel amacı, Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin yapıları, ilkeleri ve amaçları arasındaki benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunu araştırmaktır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sıralanan alt sorunlara cevaplar aranacaktır:

1. Afganistan ve Kanada eğitim sistemleirini etkileyen faktörler nelerdir?
2. Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin tarihsel gelişim aşamaları nasıldır?

3. Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin tarihsel gelişiminin benzer ve farklı yönleri nelerdir?
4. Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin ilkeleri ve hedefleri nelerdir?
5. Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel yapıları nasıldır?
 - 5.1. Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel yapıları benzer ve farklı yönleri nelerdir?
6. Afganistan ve Kanada Eğitim Bakanlıklarının teşkilat konstrüksiyonu nasıldır?

Bu araştırmada, Afganistan eğitim sisteminin tarihsel gelişimi ve örgütsel yapısı, insani gelişme düzeyi çok yüksek, gelişmiş ve güncel müfredata sahip ve dünya düzeyinde örgütsel başarı konusunda çok mühim bir konumda olan Kanada gibi gelişmiş bir ülke ile karşılaştırılmasının yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle Afganistan ve Kanada eğitim sistemin örgütsel yapıları ve tarihsel gelişimi karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada karşılaştırmalı bir doküman analizi sonucunda Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel yapıları ve tarihsel süreçlerinin benzerliklerini ve farklılıkları incelemek ve bu bulgulara bağlantı olarak müşahhas öneriler sunmak amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın önemi

Afganistan ve Kanada eğitim sistemleri, yapı ve yönetim açısından genel olarak benzemektedir. Ancak tıpkı bireyler gibi farklı özelliklere sahiptirler. Küreselleşen dünyada Afganistan da bu globalleşme sürecinin dışında tutulamaz. Bu süreçte temas halinde olunan ve olunması gereken ülkeleri tanımanın yolu, insanların nasıl yetiştiği ve nasıl eğitildiğini bilmekten geçmektedir. Çağdaş dünyada insan en önemli zenginlik olarak kabul edilmekte ve insan kalitesi gelişmişliğin bir belirteci olarak kabul edilmektedir. İnsan özelliklerinin (Kabiliyet ve gelecekteki yaşam açısından) uygun şekilde yönlendirilmesi ve geliştirilmesi çok önemlidir. Bu nedenle eğitim, devletlerin en fazla kaynak ayırdığı ve çağdaş toplumların bütçelerinde daha fazla ilgi ve payı aktardığı sektördür. Bu anlamda insan yetiştirme ihtiyacı (çocuklar), nasıl daha iyi öğrenebileceği ve yeteneklerini ve potansiyellerini nasıl en üst düzeye çıkarabileceği sorusunun cevabıdır. Modern dönemde eğitimde fırsat kullanımı kavramı, bölgesine, sınıfına etnik kökenine, vb. bakılmaksızın, kişinin kendi kabiliyet ve ilgilerine göre eğitim alması demektir. Yaşadığı ülkedeki eğitim sistemi, bireylerin sadece teorik olarak eğitilmesini

değil, aynı zamanda o ülkenin üretimine de katkı sağlaması gerekir. İyi ve nitelikli bir yaşam için bireylerin eğitime uygun koşulların sağlanması, yeteneklerinin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi, bireyin yetkinliklerinin ve ihtiyaç duyduğu eğitim ortamının sağlanması, en önemli dönüm noktalarından bazıları olup, ülke yönetimi açısından önem arz etmektedir.

Ülkenin eğitim sistemi, takip ettiği eğitim politikaları, öğrencilerin yönlendirilmesi, nitelikli eğitim için nitelikli öğretmen ve yönetici yetiştirilmesi, özel eğitime ihtiyacı olan kişiler için münasip bir eğitim ortamının sağlanması ve daha pek çok konu ülkenin eğitim sistemini yapılandıran ana faktörler olup (Şekerci, Gök ve Özçetin, 2019, s. 13), karar vericilerin dikkate alması gerekenlerin başında yer aldığından önemli boyuttur.

Kanada dünyanın nitelikli müfredata sahip sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerinden biri olup, reformlarla kendini sürekli yenileyen ve değiştiren; yüksek ekonomi ve gelişmiş eğitim sistemine sahip olan bir ülkedir. Bu açıdan Afganistan eğitim sisteminin sorunlarına çözüm arayabilmek için önemli görmüştür. Çünkü Kanada eğitim sistemi açısından dünyanın belli başlı ülkelerinden biridir. Afganistan'da yaşayan öğrencilerin uluslararası standartlarda ve gelişmiş ülkelerdeki akranları ile rekabet edebilecek duruma gelebilmesinde çalışmanın katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında eğitim politikalarına ilişkin algılarının tespit edilmesi ve okulların daha etkili bir şekilde yönetilebilmesi için eğitim bakanlığına ve yöneticilerine yol göstereceği düşünülmektedir. Ayrıca Afganistan'da duyarlı ve başarılı bir gençlik yetiştirilmesi için, eğitim planlamacıları ile eğitimde karar alma mekanizmalarında bulunan sorumluluk sahibi kişilere uygun bir eğitim ortamının oluşturulmasında, bu çalışma yol gösterici olabilecektir.

Bu nedenle araştırmanın, Afganistan eğitim sisteminin gelişimine, etkinliğinin ve verimliliğinin artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece Kanada'daki etkin ve başarılı eğitim sistemine bakılarak Afganistan Eğitim Sisteminin niteliğinin artırılmasına yönelik yeni çalışmalara yön verilebilecektir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları (Sayıtları)

Çalışmanın varsayımları şöyle ifade edilebilir:

1. Çalışmada faydalanılan bütün kaynaklar alt problem cümleleriyle beyan edilen problemlere cevap verebilecek vasıftadır.
2. Araştırma yöntemi, çalışmada problem, amaç ve alt amaçlara cevaplar verebilecek meziyetleri kapsamaktadır.
3. Çalışmada eğitimin tarihsel gelişimi ve örgütsel yapısı dışında kalan etmenlerin (ekonomik, yönetsel etmenlerin) etkilemediği varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgüt yapıları, tarihsel gelişimi, unsurları, hedefleri, eğitim bakanlıklarının örgüt yapısı ve eğitim düzeyi, eğitim benzerlikler ve farklılıklar ile sınırlıdır.

Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin karşılaştırılmasını amaçlayan bu çalışmada, zaman ve insan kaynakları açısından sınırlılıklar olduğundan, söz konusu ülkelerin:

1. Tarihsel gelişim aşamaları ve
2. Örgütsel yapıları ile sınırlı tutulmuştur.

Bu konular hakkında yayınlanan belgeler, ulaşılabilen ilgili ülkeye ait konular, yayınlanmış devlet programları, eğitim politikaları, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan kaynaklar ve raporlar, alanyazındaki basılı dokümanlar, kitaplar, ulusal ve uluslararası dergilerdeki yayınlanan makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Bu kısımda, araştırmanın diğer kısımlarında kullanılan esas kavramlar tanımlarına yer verilmiştir.

Karşılaştırmalı eğitim: Ülkelerin eğitim sorunlarını tespit etmek, tanımlamak ve çare fikirleri almak için diğer ülkelerin eğitimlerinin esasları olan eğitim sistemlerini inceleyen ortamındadır.

Eğitim sistemi. Sistem; müşterek bir hedef altında bir araya gelen ve birbiriyle bağlantılı küçük kısımlarından oluşan, kendisinden daha büyük bir sistemin kısmı olan bir yapıdır. Eğitim sistemi şudur: Bir ülkenin bütün vatandaşlarına ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda bilgi, hüner, davranış ve değerler kazandırmayı sağlayabilmek amacıyla

devletin denetiminde ülke genelinde kurulan eğitim kurumları ve okullar ağıdır. bu sayede ülkenin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yükseltmek ve topluma yansıması beklenen faydaları artırmaktır.

Örgütsel yapı: Kişi veya kurumların ortak bir amaç için bir araya gelmelerine örgüt denir. Organizasyon yapısı; İş rollerini resmi olarak dağıtan ve işle ilgili faaliyetleri entegre etmeyi ve kontrol etmeyi amaçlayan idari bir araçtır.

2. ALANYAZIN

Çalışmanın bu bölümünde Afganistan ve Kanada'nın siyasi, ekonomik, sosyal ve demografik özellikleri bağlamında teorik temeller ile karşılaştırmalı eğitim alanında yapılmış ilgili araştırmalar incelenmiştir.

2.1. Eğitim Sistemlerini Etkileyen Temel Faktörler

Ülkelerin eğitim sistemleri, o ülkelerin ekonomik, siyasi, sosyal faktörleri, demografik ve gelişmişlik seviyelerinden etkilenmektedir. Bu amaçla araştırmada eğitim sistemini etkileyen temel faktörler referans alınmıştır. Alt kısımlarda ise bu temel faktörler, iki ülke bağlamında ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

2.1.1. Afganistan eğitim sistemine etkileyen temel faktörler

Afganistan coğrafi konumu olarak Güneybatı Asya'da denize çıkışı olmayan bir Asya ülkesidir. Tarihte birçok uygarlık ev sahipliği yapmış olan Afganistan, muhtelif ırk ve kültürlerden insanların bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Çevre ülkelerde ve bazen de kendi ülkesinde yaşanan kargaşa ve savaşlar sebebiyle ülkenin nüfus yapısı sürekli değişmiştir. Değişik kültürlerle sahip bu insanlar arasındaki sosyal çatışmaların en aza indirilmesinde ve göç ile göçün yol açtığı toplumsal bütünleşmenin gerçekleştirilmesinde eğitim sistemi önemli bir rol oynamaktadır. Bu sorumluluğu yerine getirmek için ülkenin eğitim düzeyi devamlı yükseltilmeli ve eğitim sistemi devamlı geliştirilmelidir (Gülece, 2008, s. 10).

Ülkede okuma yazma oranı oldukça düşüktür. Okuryazarlık oranı erkeklerde %53, kadınlarda %14 ve toplamda %34 düzeyindedir (ANDP, 2006, s.9). Ülkenin zorlu coğrafi yapısı, çok farklı etnik kökenlere sahip olması ve uzun süreli savaşlar ve istikrarsızlık, bu üzücü sonucu yaratmıştır (Gülece, 2008, s. 10).

2.1.2. Afganistan'ın coğrafi konumu ve yapısı

Afganistan Güney Orta Asya'da yer alır ve 634.547 kilometrekare yüzölçümü ile dünyanın 41. büyük ülkesidir. Karayla çevrili ülke çoğunlukla dağlıktır, kuzey ve güneybatıda geniş ovalara sahiptir. İdari olarak 34 vilayete bölünmüş olan bu ülkede

valiler merkezi devlet tarafından atanmıştır. Başkenti Kabil olup, Kabil eyaleti de ülkenin orta doğu kesiminde yer almaktadır. Pakistan, Çin, Tacikistan, İran, Türkmenistan ve Özbekistan ile kara sınırı bulunan ülke, coğrafi olarak Hindistan Yarımadası (Pakistan), Orta Doğu (İran), Orta Asya ve Çin'in kesiştiği sınırlar arasında yer almaktadır (Menteş, 2020, s. 69).

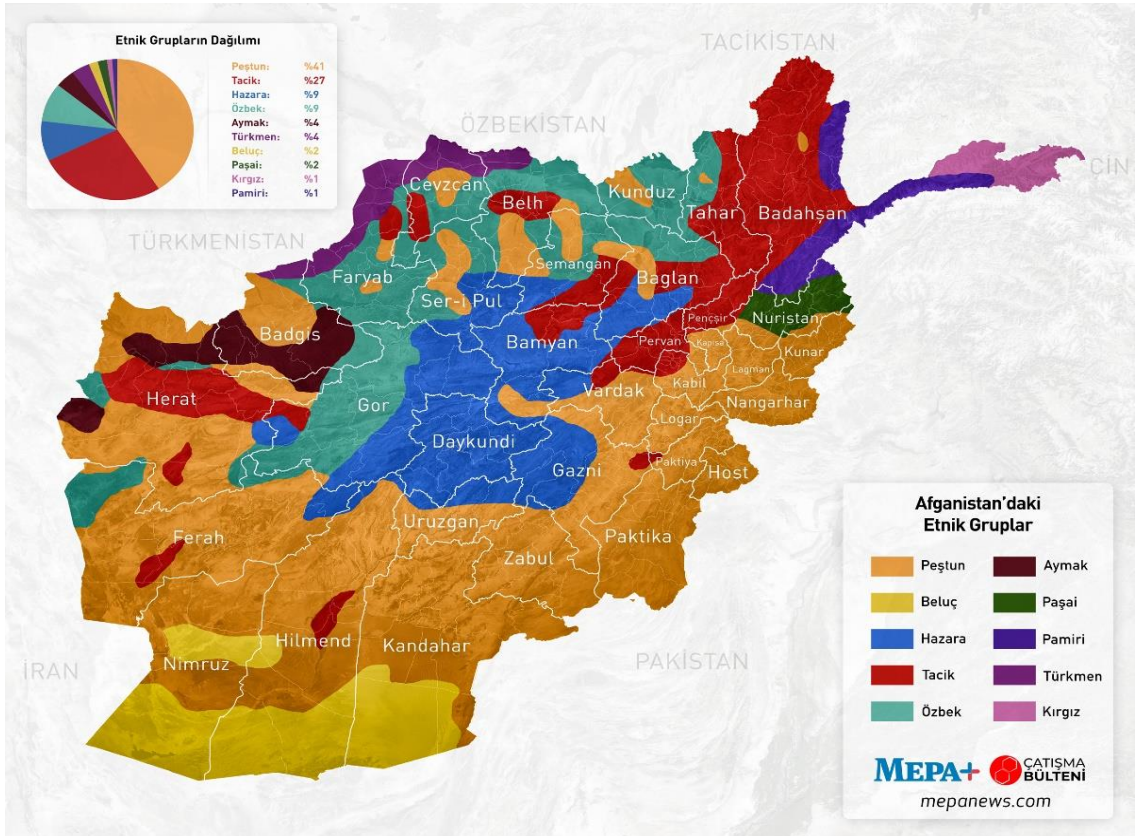
Batıdan güneye gidildikçe ulaşım kolaylaşır. İklim ve bitki örtüsü açısından muhtelif rejimler vardır. Sarp ve karlı dağlar, büyük vadiler, zayıf bitki örtüsü ve rüzgârlı çöller ile engebeli bir araziye sahiptir. En ünlü dağ silsilesi, Himalayaların bir uzantısı olan ve Afganistan'ın kuzeyi ile güneyi arasında bir bariyer görevi gören Hindukuş'tur. Önemli bir geçit olan Shibar geçidi 2987 metredir (Haidari, 2016, s. 11). İklimi sert ve az yeşillik vardır. Kış, dağlık bölgelerde daha sert, ovalarda ise daha ılıman geçer. Yaz mevsimi sıcak ve kuraktır. Ülkenin kuzeyinde yer alan Amu Derya Nehri, bölgenin sularını toplayarak Aral Gölü'ne dökülür. İndus Nehri ile birleşen Kabil Nehri, açık denize dökülen tek nehirdir. Diğer önemli nehirler Helmand ve Herat nehirleridir. Bu nehirlerin dışında kalan nehirler (Pençir, Seripul vb.) ülke içinde doğar ve ülke içinde yok olurlar. Afganistan'ın geneli için su sorunu olmayıp, sorun suyun kontrolü ve kullanımındadır (Gülecen, 2008, s. 11).

2.1.3. Afganistan'ın nüfus ve demografik özellikleri

1979'daki son nüfus araştırmasına göre Afganistan'da doğum oranı binde 48,1 ölüm oranı ise 22,3'tür. Nüfus artış oranı binde 25 civarındadır. Ülkede kilometre başına ortalama nüfus 26 olmasına rağmen, bereketli tarım arazilerinin olduğu yerlerde ve şehir merkezlerinde bu miktar çok daha fazladır. Nüfusun %75'inin tarımla uğraştığı bir ülkede kentleşme oranı düşüktür. Nüfusunun 5'te biri göçebe ve yarı göçebe bir vaziyette yaşamaktadır. 2012 yılı sonu itibariyle ülkenin toplam nüfusunun 34 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir (Haidari, 2016, s. 11).

Afganistan'da 30'dan fazla etnik grubun yaşadığı söylenmektedir (Gülecen, 2008, s. 15). Afganistan'da hiçbir etnik grup ülkenin çoğunluğunu oluşturmamaktadır. Dolayısıyla Afganistan bir azınlıklar ülkesi olarak adlandırılabilir (Nasrat, 2020, s. 6). Geçmişten günümüze birçok farklı ulusun kavşak noktası olan Afganistan, aynı zamanda coğrafi ve tarihsel olarak birçok farklı etnik unsuru da barındırmaktadır. Afganistan'daki etnik unsurlar bazen kültürel ve dini farklılıklardan dolayı hassas olabilmektedir. Ülkenin

siyasi atmosferinde bu unsurlara sıkça rastlamak mümkündür (<https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm>: 24. 05. 2022, 2: 40). Anlaşılabileceği üzere, Afganistan halkı, muhtelif dil ve lehceleri konuşan muhtelif etnik gruplardan oluşan heterojen bir toplumdur. Bu grupların en kalabalık olanları sırasıyla Peştunlar, Hazaralar, Tacikler, Özbekler ve Türkmenlerdir (Menteş, 2020, s. 83). Araplar, Aimaqlar, Hindular, Kırgızlar, Kürtler, Pamiriler, Pashayiler, Sadatlar, Nuristaniler ve Beluciler gibi küçük gruplar da bulunmaktadır.

Şekil 2.1. Afganistan haritası

(<https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm> 28.05. 2022 2:27).

Etnik grupların Afganistan'da neden siyasi bir öneme sahip olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu soruyu cevaplamak için tarihe bakmak gerekmektedir. Afganistan devleti, 19. yüzyılın sonunda rakip sömürgeci güçler İngiliz Hindistan ve Rusya tarafından kurulmuştur. İngiliz-Hindistan tarafından tahta geçirilen Peştunların yönetici ailesi, ulus-devlet kavram ve uygulamalarında Peştun unsurları tercih etmiştir. Bu durum kendini dilde de kendini göstermiştir. Peştun yönetiminden önce geçerli dil farsça olmasına rağmen, Peştun yönetim ile birlikte dil de Farsçadan tercümelerle birlikte Peştuncaya dönerek, resmi dil halini almıştır. Afganistan tarihinin Peştun bakış açısıyla yazılmasının nedeni de budur. Egemen ailenin siyaseti, kamu malları ve ofislerine erişimi

düzenlemek için ortaya çıkan etnik kalıpları kullanmıştır. Peştunlar her alanda ayrıcalıklıydılar ve orduya da hakim oldular. Tacikler ekonomik sektör ve eğitim kurumlarıyla baş başa bırakılırken, Hazaralar genel olarak marjinalleştirilmiştir. İnsanlara yönelik farklı muamele, etnik klişelerin oluşmasıyla birlikte devam etmiştir: Peştunlar "düşman", Tacikler "tutumlu", Özbekler "acımasız" ve Hazaralar "okuma yazma bilmeyen" ve "fakir" olarak görülmektedir. Ulus-devlet siyaseti böylece etnik bir hiyerarşi yaratmış olduğu için, çok sayıda etnik çatışma olmuş ve bugüne kadar etnik gruplar arasında etkisi devam etmektedir. Bu çatışmaların ana nedeni, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki çok büyük dengesizliktir. Başkent Kabil'deki siyaset, Afganistan'ın kırsal kesimlerindeki insanları pek ilgilendirmemiştir. Böylece etnik gruplar, Afgan nüfusu için bulanık kavramlar olarak kalmış ve kolektif eylemler için çerçeveler olarak saygı görmemiştir. Buna göre sıradan Afganlar, devletin öngördüğü etnik hiyerarşiyi aşmak için siyasi bir irade ortaya koymamışlardır. Ayrıca Afganistan halkının büyük bir çoğunluğu ulus-devleti, kontrol altına almaları gereken kaynaklara (ofisler veya arazi hakları gibi) erişimin anahtarı olarak değil, sosyal yaşamlarına zorla müdahale eden düşmanca bir faktör olarak kabul etmişlerdir (<https://www.files.ethz.ch/isn/129100/schetter.pdf> 25.05.2022, 1:08).

2.1.3.1. Peştunlar

Peştun ülkedeki baskın bir etnik gruptur ve nüfusun %38'ini oluşturmaktadır. Peştun etnik kökenliler çoğunlukla ülkenin güney ve doğu kesimlerinde yaşarlar ve Peştunca konuşurlar (Yazdani, 2020, s. 53). Peştunlar, Afganistan nüfusunun %35-40'ını oluşturarak, etnik gruplar arasında en büyük nüfusa sahiptir. Afganistan'ın resmi dillerinden Peştunca (veya Peştu da) konuşan Peştunlar, genellikle ülkenin doğu ve güneyde yaşamaktadırlar (Nasrat, 2020, s. 6). Kandahar, Helmand ve Nimroz vilayetlerinde faaliyet gösteren Afganistan Belucilerinin Peştunlarla iç içe olduğu söylenebilir; küçük Beluci nüfusunun bu sebeple hiçbir etnik veya siyasi iddiası yoktur.

2.1.3.2. Tacikler

Tacikler, nüfusun %28'i ile ikinci en büyük etnik gruptur (United States Military Academy 2001;). Bu grup Afganistan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda yaşamakta ve

Afganistan'ın diğ er resmi dili olan Farsça (Dari veya Farsi) konuşmaktadırlar (Yazdani, 2020, s. 53; Nasrat, 2020, s. 6). Tacik nüfusu ülkenin kuzeydoğusunda yoğunlaşmasına rağmen, Farah, Herat ve Gazne gibi birçok yerinde bulunabilmektedirler (<https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm> 31.05.2022, 3:17).

2.1.3.3. Hazaralar

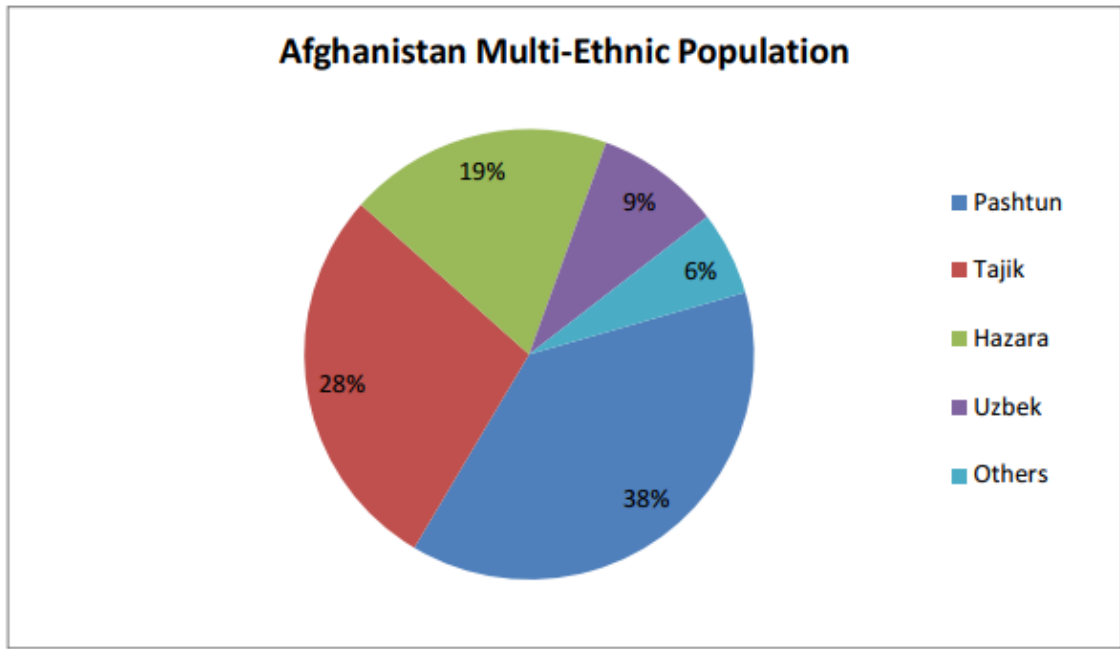
    nc  etnik grup, nüfusun yaklaşık %20'sini oluşturan Hazaralardır ve bu grup ülkenin merkez kesiminde yaşayıp Farsça konuşurlar (Yazdani, 2020, s. 53). Bu nüfusun Şii azınlığını oluşturan Hazaralar ise yaklaşık olarak %10-15 oranındadır. Hazaralar, 2001 yılından bu yana yüksek öğrenim ve girişimcilik yoluyla ekonomi ve siyasette büyük ölçüde gelişmiştir. Hazaralar, tarih boyunca Peştunlar tarafından yakından takip edilerek ve çoğunlukla ev işçisi ve öte yandan alt işçi sınıfı mesleklerinde çalıştırılmıştır. Ama son yıllarda gözlemciler tarafından, Hazara kadınları da dahil olmak üzere birçok Hazara'nın fazla öğrenim veya eğitim teknolojisi, tıp ve diğ er önemli vasıflı mesleklerde çalıştığını ve Afganistan ekonomisinin bu yüksek maaşlı sektörlerinin çoğuna hâkim olduğı bildirilmektedir (Nasrat, 2020, s. 7). Yoğ n olarak yaşadıkları iller Bamyan, G r, Gazni, Vardak, Daikundi, Samangan, Baghlan, Parwan, Kabil, Mazar ve Uruzgandır. Bu bölgelerde yönetimin başında Hazaralar gelir ve ülke kurumlarında ciddi bir katkıları vardır. Ülkede kalan Hazara nüfusu ön planda olmasa da Hazara diasporası oldukça ağırlık sahibidir (<https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm> 31.05.2022, 3:17).

2.1.3.4. Özbekler

Yazdani'ye göre (2020, s. 53) Özbekler, nüfusun %10'undan daha az bir oranla dördüncü grubudur ve Afganistan'ın kuzey kesiminde yaşayıp Özbekçe konuşurlar. Fakat Nasrat'a göre (2020, s. 7) Özbekler, Afganistan nüfusunun yüzde 10 ila 15'ini oluşturmaktadırlar ve Afganistan'daki üçüncü büyük etnik grubu oluşturmaları.

2.1.3.5. Diğer azınlıklar

Baloch, Türkmen, Nuristan, Pamiri, Arap, Gujar, Brahui, Qazalbash, Imak, Pasha'i ve Kırgız dahil 30'den fazla etnik grup ve mezhep mensupları da Afganistanda yaşadıklarından, Afganistan çeşitli etnik kökenlere ve dillere sahip çok uluslu bir ülkedir. Afganistan halkının etnik kökeni ve dili hakkında şimdiye kadar hiçbir nüfus sayımı yapılmadığı göz önüne alındığında, bu konuda kesin bir istatistik yoktur. Her etnik grubun üye sayısı tahminlerden öteye gitmemektedir. Şu ana kadar gerçek bir sayım resmi olarak yapılmamıştır. (Nasrat, 2020, s. 7).

Şekil 2.2. Afganistandaki etnik grupların oranı

Kaynak: (Yazdani, 2020, s. 62).

2.1.4. Afganistan'ın Ekonomik Özellikleri

Dünyanın az gelişmiş ekonomilerinden birine sahip olan Afganistan'ın ekonomisi ilkel yöntemlerle üretilen çiftçilik ve hayvancılığa dayanmaktadır (Gülecen, 2008, s. 15). Bunun yanı sıra Afganistan'ın ekonomisi, Sovyet işgali ve yıllarca süren iç savaş sebebiyle önemli şekilde hasar görmüştür. Göç sebebiyle iş gücü kaybı, sermaye kaçışı, ticaret ve ulaşımın zarar görmesi ve 1998 ile 2001 yılları arasındaki kuraklık, son 23 yılda Afganistan'ın gayri safi milli hasılasını ciddi şekilde azaltmıştır. 20 Eylül 2001'den sonraki askeri harekâtların ve ülkedeki siyasi belirsizliğin de etkisiyle bugün toplumun

büyük bir kısmı yiyecek, giyecek, barınma ve sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır. İşsizlik, Afganistan'daki en mühim sorunlardan biridir (Haidari, 2016, s. 12).

Afganistan'da sanayi çok gelişmemiştir. Modern sanayi, Kabil'deki az sayıda tekstil ve gıda fabrikasıyla sınırlıdır ve esas olarak doğu Hindukuş Dağları'nın oluşturduğu havzanın her iki yanındaki güney ve kuzey eteklerindeki vadilerde yoğunlaşmıştır. Mezar-ı Şerif'in batısında doğalgaz sahası bulunmakta ve çıkarılmaktadır. Bu gazın bir kısmı Rusya'ya ihraç edilmekte ve Mezar-ı Şerif'te gelişen petrokimya endüstrisinin ana enerjisini oluşturmaktadır. Ülkede az sayıda çimento fabrikası da olmasına rağmen, Afganistan'da teknik ve endüstriyel yaşam yok denecek kadar azdır (Haidari, 2016, s. 13).

Kömür, alüminyum, doğal gaz, gümüş, petrol, krom, değerli taşlar arasında yer alan lapis lazuli, zümrüt, bakır, tuz, kurşun, demir, berilyum, çinko ve altın Afganistan'ın en önemli yer altı zenginliklerindendir. Ülkenin 5 trilyon metreküp doğal gaz ve kanıtlanmış 95 milyon varil ham petrol rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Gaz ve petrole ek olarak, ülkenin Herat ile Badahşan şehirleri arasındaki bölgede 73 milyon ton kömür rezervi vardır. Afganistan'da hidroelektrik enerjisi de üretilmekte olup, ancak mevcut 94 MW'lık güç tüm ülke için yeterli değildir. Bu ülkenin bakır maden kaynaklarının Şili'den sonra dünyanın en büyük bakır kaynaklarını oluşturduğu tahmin edilmektedir. Ülke, doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke görünümü göstermektedir (Gelececi, 2008, s. 17).

2.1.5. Afganistan'ın Sosyal-Kültürel Yapısı

Afganistan toplumunun İslamiyeti benimsemesi ile İslam kültürünü örnek almıştır. Ülkenin siyasi-sosyal ve ekonomik-sosyal sektörlerinde değişiklikler yapıldığında, İslam kültürü çerçevesinde geçerlilik kazanır. Batılı yaşam modeli, özellikle giyim ve günlük hayat bakımından ülkenin büyük şehirlerinde yaygın olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak küçük kasabalarda ya da merkezden uzak bölgelerde bu örnekleri görmek pek mümkün değildir (Haidari, 2016, s. 14).

Afganistan'da evlilik çoğunlukla akrabalar arasında gerçekleşir. Bir düğün çok pahalıya mal olur ve bu gelinin "başlık"ını oluşturur. Başlık parası ne kadar yüksekse, kızın değeri o kadar yüksektir. Bu anlayışla hareket eden aileler, başlık parası konusunda çok katıdır. Afganistan'da aile bağları çok güçlüdür. Tüm aile üyeleri, ailenin reisi olan babaya saygı duyarlar. Bunu bir aşiret veya aşiret için düşündüğümüzde o aşiretin veya

aşiretin reisleri olan Han veya Mirlerin değeri çok daha büyüktür. Aynı ailenin oğulları evlenseler de anne ve babalarının yanında yaşarlar. Bu sebeple çekirdek aile tipleri değil, geniş aile tipleri yaygındır (Haidari, 2016, s. 14).

2.1.6. Afganistan'nın Dinî Yapı

Afganistan'ın formel dini İslam'dır. Nüfusun %99'unu Müslümanlar oluşturur. Bu ülkede Müslümanların yanında az sayıda Yahudi, Sih ve Hindu yaşamaktadır. Müslümanların %80'i Sünni-Hanefi ve %19'u Şii'dir (Sia, 2007). İstatistiki olarak dinî bir birlik var gibi görünse de bölgesel dinî liderler ve din eğitimi öğretmenlerinin iyi bir din eğitimi almaması sebebiyle, muhtelif dinî uygulamalara sıkça rastlanmaktadır (Gülececi, 2008, s. 18).

2.1.7. Afganistan'ın İdari ve Siyasî Yapısı

Afganistan anayasasına göre bu ülkenin idari yapısı üç ayrı kuvvete dayanmaktadır. Bunlar Yürütme, yargı ve yasamadır. Her birinin kısa bir açıklaması aşağıda verilmiştir (Sadid, 2019, s. 38):

Yürütme gücü: Yasaların uygulanmasından sorumlu olan güçtür. Afganistan Anayasası'nın 71. maddesine göre hükümet, cumhurbaşkanının gözetiminde bakanlardan oluşmaktadır. Bakan sayısı ve görevleri kanunla düzenlenir. Bakanlar cumhurbaşkanı tarafından seçilir ve onay için parlamentoya (Wolsi Jirga) gönderilir. Cumhurbaşkanı tarafından meclise gönderilen bakan adaylarının sayısı 24'tür. Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümeti, hükümetin işini kolaylaştırmak ve millete verimli hizmetler sunmak için ulusal bir hükümet, çeşitli departmanlar, müdürlükler ve komisyonlar kurmuştur.

Yargı Gücü: Bağımsız bir devlet kurumu olarak işlev görür. Yargı gücü, Yüksek Mahkeme, Temyiz Mahkemesi ve Birinci derece Mahkemelerden oluşmakta olup, yetkisi yasa ile belirlenmektedir. Yüksek Mahkeme, Anayasanın 118. maddesinin yanı sıra 50.maddesinin 3. fıkrası hükümlerine uygun olarak Cumhurbaşkanı ve parlamento tarafından seçilen dokuz üyeden oluşmaktadır. Üç üye 4 yıl, diğer üç üyede 7 yıl ve son üç üye ise 10 yıl görev yapmaktadır. Üyelerden biri Cumhurbaşkanı tarafından Yüksek Mahkeme Başkanı olarak seçilmektedir. Yüksek Mahkeme üyelerinin Anayasa'nın 127. maddesi uyarınca, görev sürelerinin sonuna kadar görevden alınmaları mümkün değildir.

“Yasama Gücü: Yasama Gücüne Millet Meclisi adı da verilmektedir. Millet Meclisi, parlamento (Wolesi Jirga) ve senato (Meshrano Jirga'nın) dan oluşmaktadır. Anayasanın 81. maddesine göre, Afganistan İslam Cumhuriyeti Millet Meclisi, en yüksek yasama gücü olarak, halkın iradesini ve egemenliğini temsil etmektedir.

Afganistan, bir İslam Cumhuriyeti olan başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Devlet başkanı, beş yılda bir yapılan genel seçimlerde doğrudan halk tarafından hükümet dairesinin başı olarak seçilmektedir. Başkan en fazla iki dönem görev yapabilmektedir.

2.2. Kanada Eğitim Sistemini Etkileyen Temel Faktörler

Ülke federal bir yapıya sahip olduğu için her eyalette yasama, yürütme ve yargı organları farklı işlemektedir. Yanlız tüm eyaletlerin şemsiyesi altında hareket eden bir merkezi hükümet vardır. Kanada idari anlayışında; Coğrafi ve demografik özellikleri, birçok etnik grubun oluşturduğu çok kültürlü sosyal yapısının dinamikleri ve ABD ile yakın siyasi, ekonomik ve kültürel bağları mühim rol oynamaktadır (Polat, 2021, s. 97). Kanada'nın eğitim sistemi, ülkenin ekonomik koşullarından, bu ülkede konuşulan dillerden, dini inançlardan etkilendiği gibi siyasi ve idari yapısının yanı sıra, coğrafi konumu ve yapısından da etkilenmektedir.

2.2.1. Kanadan'ın coğrafi konumu ve yapısı

Kanada ilk kez Vikingler tarafından keşfedilmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Fransız ve İngiliz sömürgesi olarak yönetilmiş ve İngilizlere karşı çıkan ayaklanmalar sonucunda 1931'de Westminster Fermanı ile bağımsız bir ülke olmuştur (Polat, 2021, s. 97). "10 eyalet ve 3 bölgeden oluşan Kanada'nın eyaletleri; Ontario, Alberta, British Columbia, Manitoba, New Brunswick, Newfoundland ve Labrador, Nova Scotia, Prince Edward island, Quebec ve Saskatchewan'dır" (Binici, Hakimi, 2017, s. 9). Kuzey Amerika'da, 6000 enlem ile 9500 Batı boylam arasında yer alan Kanada, Atlantik ve Pasifik Okyanuslarına kıyılarının yanı sıra Arktik Okyanusunda çok uzun kıyı şeritlerine sahiptir. Ülkenin 8.892 km güney sınırı olan Amerika Birleşik Devletleri dışında başka kara komşusu yoktur (<https://www.deik.org.tr/uploads/kanada-ulke-raporu-agustos-2015-2.pdf> 17.01, 2023,10:11 am). Yaklaşık 202 bin kilometre ile dünyanın en uzun kıyı şeridine sahip olan Kanada'nın yüzölçümü, dünya toplam yüzölçümünün yüzde yedisini, ABD kıtasının ise yaklaşık yüzde kırk'ını oluşturmaktadır. On milyon kilometrekarelik alana rağmen, ülke nüfusunun çoğunluğu, özellikle ABD sınırına yakın güneyde belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Yüzölçümü 9,1 milyon kilometrekare olup, bunun %7'si tarım arazisi, %46'sı orman arazisidir (Dick, 2014, s. 4). Coğrafi olarak batıda dağlık, güneydoğuda alçak ovalarla karakterize edilen ülkenin en yüksek noktası 5.959 metre ile Logan Dağları'dır.

Şekil 2.3. Kanada haritası

Kaynak: (<https://www.ataegitim.com.tr/ulke-haritalari/kanada-haritasi>, 24.10.2022; 2:29).

2.2.2. Kanada'nın nüfus ve demografik özellikleri

Ülke nüfusunun büyük kısmı Amerika sınırının 350 kilometre yakınında ve bu nüfusun yarısından fazlası büyük şehirlerde yaşamaktadır. Ülkenin orta ve kuzey yerlerinde şehir ve kasabalar bulunsa da nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür (Dick, 2014, s. 5). Worldmeter analizine göre Kanada'nın 2022 yılı nüfusu 38.274.470'dir. Toronto, 2.600.000 nüfusuyla Kanada'nın en kalabalık bölgesi iken, Chilliwack 77.000 ile en az nüfusa sahip bölgesidir. Kanada'da kilometrekare başına 4 kişi düşmektedir. Kanada'nın nüfus artış hızının bir önceki yıla göre %0,89'dan %0,84'e düştüğü ifade edilmektedir (<https://vizem.net/kanada/yasam/nufus/17.01.2023>, 23:40).

Kanada idari anlayışında; demografik ve coğrafi özellikleri, çoğu etnik grubun oluşturduğu çok kültürlü sosyal yapısının dinamikleri ve ABD ile yakın ekonomik, siyasi ve kültürel bağları mühim rol oynamaktadır. Etkili demokrasi ile Kanada dünyanın 7. demokratik ülkesidir (Polat, 2021, s. 97).

2.2.3. Kanada'nın etnik yapısı

Kanada, nüfusunun üçte ikisinden fazlasının kentlerde yaşadığı oldukça şehirleşmiş bir ülkedir. Nüfusun ekseriyetini iki büyük etnik grup oluşturmaktadır. İngiliz kökenli Kanadalılar, yani İngiliz, İrlanda ve İskoç kökenliler nüfusun yüzde kırk üç'ünü ve Fransız kökenli Kanadalılar da nüfusun yüzde otuz bir'ini oluşturmaktadır. Nüfusun

diğer kısmı Avrupa'dan gelen son göçlerden oluşmaktadır: Almanlar, Ukraynalılar, İtalyanlar, Macarlar vb. Hintliler ve Eskimolar tüm nüfusun sadece yüzde bir'ini oluşturmaktadır. İngilizceyi ana dili olarak kabul eden kentlilerin oranı, İngiliz kökenlilerin oranından daha yüksektir. İstatistiklere göre, iki dilli Kanadalıların geneli, nüfusun Fransız kökenli olduğu bölgelerde yaşamaktadır (<http://www.kanadaelciligi.com/kanada-hakkinda>10.02.2023, 19:32).

2.2.4. Kanada'nın ekonomik özellikleri

Bugün, zengin ve teknolojik olarak gelişmiş bir sanayi toplumu olarak Kanada, serbest piyasa ekonomik sistemine, üretim modellerine ve yüksek yaşam standartlarına sahiptir. Doğal kaynakları madencilik, ormancılık, doğal gaz rezervleri, tarım ve balıkçılık önemli kaynaklarındandır. Kanada telekomünikasyon, biyoteknoloji, havacılık teknolojisi ve farmasötiklerde dünya lideridir. Hizmet sektöründe ve bilgi teknolojisinde daha fazla iş alanı söz konusudur. Kanada, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) üyesidir (<https://atlasedu.com/blog/about-canada/> 18.01.2023, 16:15). Kanada ondalık para birimi (Kanada doları) sistemine sahiptir. Kullanımda olan kâğıt paralar 5 \$, 10 \$, 20 \$, 50 \$ ve 100 \$'dır. Madeni para birimleri ise: 1 sent –penny, 5 sent – nickel, 10 sent – dime, 25 sent – quarter, \$1 – loonie, \$2 toonie olarak adlandırılmıştır. Kanada, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında madencilik, imalat sanayi ve hizmet sektörlerinde kaydettiği ilerleme ile günümüzün en gelişmiş ülkelerinden biri olmayı başarmıştır. En büyük ticaret ortakları Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Bugün 1,7 trilyon ABD dolarına ulaşan ekonomisi ve 45 bin ABD dolarını aşan kişi başı geliriyle dünyanın 11. ekonomisidir (<https://atlasedu.com/blog/kanada-hakkinda>18.01.2023, 19:23).

2.2.5. Kanada'nın sosyal kültürel yapısı

Rusya'dan sonra dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip 2. ülkesi olan Kanada, 36,6 milyon nüfusa sahip olduğu için nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür (kilometrekareye 4 kişi). Coğrafi yapısı ve iklim durumları sebebiyle nüfus belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Ontario ve Quebec eyaletleri ülkenin en kalabalık bölgeleridir ve bu bölgelerdeki ekonomik faaliyetler ülke ekonomisinin 4'te 3'ünü oluşturmaktadır. Kanada çok kültürlü

bir ülke olmasına ve halen yoğun göç almasına rağmen, insanların "Kanadalı" süper kimliği altında buluşarak barış ve refah içinde yaşadığı bir ülkedir. Ayrıca Kanada, doğal güzellikleri, zengin ve gelişmiş bir ülke olması, kaliteli eğitimi, gelişen iş piyasası ve kuruluşundan bu yana birçok şirket ve örgüt tarafından dünyanın en güvenli ülkelerinden biri olarak gösterilmesi nedeniyle son yıllarda en popüler ülkelerden biri konumuna gelmiştir. Dünyadaki en düşük suç oranlarından birine sahiptir. Bu özellikleri Kanada'yı dünyada birçok farklı kuruluşun hazırladığı dünyanın en yaşanabilir ülkeleri listelerinde her zaman ilk üçe girebilecek bir ülke haline getirmiştir ([https:// orbisedu .com. tr /yurt di sinda-dil-okulu/kanada/kanada-hakkinda/18.01.2023](https://orbisedu.com.tr/yurt-disinda-dil-okulu/kanada/kanada-hakkinda/18.01.2023), 19.27 pm). Irkçılık ve sınıf ayrımcılığının neredeyse hiç olmadığı Kanada'da sosyal ilişkiler çok sıcaktır. Hem sosyal yaşam hem de iş hayatında insanlar birbirlerine ilk isimleriyle seslenirler.

2.2.6. Kanada'nın dini Yapısı

Kanada'da din, çok çeşitli grupları ve inançları kapsamaktadır. Hristiyanlık, Kanada'daki en büyük dindir ve büyük çoğunluğunu Roma Katolikleri oluşturmaktadır. 2011 yılında nüfusun %67,3'ünü oluşturan Hristiyanları, toplam nüfusun %23,9'u ile dindar olmayanlar takip etmektedir. Diğer inançlar arasında Müslümanlar (%3,2), Hindular (%1,5), Sihler (%1,4), Budistler (%1,1) ve Yahudiler (%1,0) bulunmaktadır. Dini bağlılık oranları giderek azalmaktadır. Kanada Haklar ve Özgürlükler Şartı'nın önsözü Tanrı'ya atıfta bulunmaktadır. Hükümdar, "İnancın Savunucusu" olarak adlandırılır. Bununla birlikte, Kanada'nın resmi bir dini yoktur ve dini çoğulculuk ve din özgürlüğüne destek, Kanada'nın siyasi kültürünün önemli bir parçasıdır (https://stringfixer.com/tr/Religion_in_Canada 19.01.2023, 3:58 PM).

2.2.7. Kanada'nın siyasi ve idari yapısı

1 Temmuz 1867'de Kanada, demokratik bir devlet olarak devam etmek için Birleşik Krallık'tan ayrıldı ve federal olarak bağımsız, ancak dış ilişkilerde Birleşik Krallık'a bağımlı bir devlet olmuştur. Devlet başkanlığı ve aynı zamanda yürütme organının yetkisi Kraliçe'ye ait olduğu ülkede, yönetim biçimi olarak monarşi benimsenmiştir. Kanada'nın teklifi ile Genel Vali, Kraliçe tarafından Devlet Başkanı olan Kraliçeyi temsil etmek üzere atanmaktadır (Demirbaş, 2022, s. 40). Kanadanın idari yapısının içerisinde bulunan

eyaletler, siyasi özerkliğe sahipken, federal açısından muhtelif olarak yürütme, yasama ve yargı erklerine de sahiptir (Ateş, 2021, s. 11).

Kanada Parlamentosu iki meclisten oluşan bir sisteme sahiptir. Bu iki meclis, 105 üye Senato ve 308 üye Avam Kamarası'ndan oluşmaktadır. Başbakanın teklifi ile Senato üyeleri Genel Vali atanmasıyla, Avam Kamarası ise 4 yılda bir yapılan halk seçimleriyle oluşturulmaktadır (Demirbaş, 2022, s. 40). Eyaletler ayrıca Kanada'nın sosyal programlarının çoğundan (örneğin sosyal refah sistemleri, sağlık ve eğitim) sorumludur. 10 eyalette, başbakanın başkanlık ettiği eyalet tarafından seçilmiş bir yasama organı vardır ve eyalet başbakanları, federal başbakanlarla aynı şekilde seçilmektedirler (Ateş, 2021, s. 12).

2.3. Eğitim Sistemini Etkileyen Faktörler Açısından Değerlendirme

Afganistan ve Kanada stratejik ve coğrafi olarak dünya üzerinde farklı konumlanmıştır. Her iki ülke de bulundukları konum nedeniyle tarihin başlangıcından bu yana dünyaya hakim olmak isteyen güçlerin ilgisini çekmiştir. Afganistan İslam Cumhuriyeti, etnik milliyetçiliğin sürekli olarak muhtelif güçler tarafından desteklenmesi sebebiyle ulusal birlik ve beraberliği sağlayamamıştır. Afganistan için ülkedeki birlik ve beraberliğin olmaması bugüne kadar olduğu gibi bundan sonrada en büyük sıkıntısı olmaya devam edecektir. Bu dönemde oldukça geniş bir yüzölçümüne sahip olan Kanada federal bir devlettir ve dünyada eğitim, ekonomi, sanayi vb açılardan gelişmiş bir ülkedir. Bunun en iyi örneği gelişmiş ülkelerden biri olarak gösterilebilir. Şu anda dünyada coğrafya standartlarının geliştirilmesinde birçok Kanadalı kurum, kuruluş ve bilim insanlarının katılımını görmek mümkündür. Kanada'daki etnik milliyetçilik, özellikle son yıllarda ülke için pek sorun yaratmamıştır (Gülecen, 2008, s. 10., İncekara, 2006, s. 421).

Yüzölçümü olarak Kanada, Afganistan'dan 15,5 kat daha büyük bir alana sahiptir. Kanadanın yüzölçümü bakımından geniş coğrafyası olduğundan, tarımsal elverişliliği ve kaynakların etkin kullanımı açısından Afganistan'dan çok daha iyi bir vaziyettedir. Oysa ülkenin sert alan yapısı ve zor iklim koşulları, Afganistan'da eğitimin ilerlemesine engel teşkil edilmektedir. Kanada bu yönden Afganistana göre daha iyi konumdadır.

Kanada nüfusu ve Afganistan'nın nüfusu yaklaşık olarak aynıdır. Afganistan çok genç bir nüfusa sahip ve daha yüksek bir nüfus artış hızına sahip olmakla birlikte, Kanada çalışan nüfusunun azalması ve nüfusun yaşlanması nedeniyle 2018 yılından itibaren 1

milyon göçmen almayı hedeflemektedir. Kanada, yüksek yaşam standardı ve yüksek ekonomik koşulları nedeniyle birçok insanın yaşamak istediği ülkelerden biridir. Afganistan'ın %2.625'lik nüfus büyüme hızı, Kanada'nın %1.22'lik nüfus büyüme hızının neredeyse 1.5 katıdır. Yüksek nüfus artış hızı ve genç nüfus sebebiyle Afganistan'ın eğitime ayırması gereken kaynak Kanada'ninkinden çok daha fazla olmalıdır. Fakat Afganistan henüz gerekli atılımları yapamamıştır.

Afganistan'ın kişi başına düşen geliri aylık (2004 tahmini) 800 ABD dolarıdır (Gülece, 2008, s.20). Buna rağmen ilerlemiş bir ülke olan Kanada, kişi başına düşen gelirden yıllık 52.080 ABD Doları (2021) düzeyindeki gelir seviyesiyle, dünyanın en müreffeh ülkeleri arasında yer almaktadır (<https://www.mfa.gov.tr/kanada-ekonomisi.tr.mfa>, 10.02.2023, 20:50). Kanada ekonomisi dünyanın en büyük 10. ekonomisidir ve büyük miktarı doğal kaynaklara ve iyi gelişmiş ticaret ağlarına dayanmaktadır. Afganistan ve Kanada'nın eğitim düzeyleri arasındaki çarpıklık normal karşılanmalıdır. Çünkü ve eğitim ekonomi arasındaki ilişki karşılıklıdır ve sürekli etkileşim halindedir. Ekonomik göstergelerdeki değişimler eğitime, eğitim göstergelerindeki değişimler ekonomiye yansiyacaktır.

Ülkedeki farklı konuşulan diller ve eğitim dilinin değişikliği Afganistan için mühim sorunlar oluşturmaktadır. Uzun yıllar süren savaşların, iç çekişmelerin ve etnik milliyetçiliğin arkasında dil birliğinin olmaması yatmaktadır. Bölgesel diller ve lehcelerin Kanada'daki eğitim üzerinde önemli bir etkisi yoktur. Ancak son yıllarda Afganistan'daki eğitim dili ve amaçlarının bölgeden bölgeye farklılık göstermesi, eğitim birliğine ve dolayısıyla milli birliğe tehdit oluşturmaktadır.

Afganistan toplumunun tamamı takriben Müslümandır. Dinin aşırı katı yorumu, ülkedeki eğitim için hala mühim bir tehdit oluşturmaktadır. Bu katı yorumlama, özellikle ülkede kız çocuklarının eğitimi için mühim bir tehdit oluşturmaktadır. Oysa Kanada'da insanların dini farklılıklarına rağmen laik eğitim sistemi ülkenin gelişmesinin en önemli sigortalarından biridir. Afganistan toplumunun acilen dini doğru öğrenip yorumlaması ve eğitim alanında laik bir açılıma ihtiyacı vardır.

Afganistan, kırk üç sene savaşın ardından hâlâ kendi idari yapısını kurmaya çalışmaktadır. Ülkede idari kadronun güveni ve halkın desteği konusunda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Kanada idari yapısı ile modern bir ülkedir. Ancak Afganistan'daki idari yapının geliştirilmesi için bazı çalışmaların yapılması kaçınılmazdır. Kanada gelişmiş bir ülkedir. Afganistan ise bir an önce gelişmekte olan ülke statüsüne yükselmelidir.

2.4. Araştırmanın Kuramsal Temeli

Bu kısımda araştırmanın kuramsal temeli, Karşılaştırmalı Eğitimin tarihsel süreci ve ilgili araştırmalar ele alınmaktadır.

Eğitim, bireyin gelişmesi ve sosyalleşmesi için ihtiyaç duyduğu bütün bilgileri edinerek toplumsal yaşama katılmasını sağlayan bir prosestir. İnsan sürekli bir öğrenme ortamı içindedir. Bu eğitim ortamını oluşturan iki esas unsur, kişinin kendisi ve içinde yaşadığı çevredir. Eğitim genel olarak sosyal çevre, aile ve okul bağlamında ortaya çıkmakta ve kişinin sürekli eğitimini ve büyümesini sağlarken; okul, bu eğitimin planlanan parçasıdır. Bu planlama her ülkenin belirlediği hedefler doğrultusunda şekillenmektedir (Kerimoğlu, 2019, s. 8).

Karşılaştırmalı eğitimin kısa bir tanımını yapan Brown ve Kramer ve onu “eğitim problemlerini çözmek için farklı ülkelerdeki eğitim sistemlerini inceleyen bir alan” olarak tanımlamışlardır (Demirel, 2000, s.1). Ayrıca bir başka kısa tarif, "iki veya daha fazla eğitim çalışmasının nasıl benzer ve farklı olduklarını bulmak için bir bütün olarak incelenmesi" biçiminde tanımlanmıştır (Kurkmaz, 2005, s. 17). Karşılaştırmalı eğitim King'e (1979) göre, dünyadaki eğitim sorunlarının benzerliğini ortaya koyan ve bu sorunların değişik ülkelerde aynı biçimde ortaya çıkmadığını ve çözümlerinin de aynı olmayabileceğini gösteren bir alandır. Karşılaştırmalı eğitim, dünyada eğitim sisteminde yaşanan sorunlara çözüm bulmayı amaçlayan bir alan değil, ülkelerin eğitim sistemlerindeki problemlere çözüm ararken büyük bir bakış açısıyla hareket etmelerini sağlayan bir alandır (Erdoğan, 2019, s. 26).

Antik çağlardan başlayan eğitim ihtiyacı ilkel kabile dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu çağlarda eğitim aile, toplum ve din tarafından biçimlendirilmiştir. Asya, Mezopotamya ve eski Mısır'da eğitim, okullarda ve tapınak çatısı altında yapılıyordu (Kerimoğlu, 2019, s. 8). Karşılaştırmalı eğitimin tarihine bakıldığında eski Roma ve Yunan tarihine kadar uzandığı görülmektedir. Örneğin Holmes'a (1981) göre Platon, Atina'nın Isparta'ya yenilmesinin insan yetiştirme sistemiyle ilgili olduğunu düşünmüş ve Isparta'nın eğitim sistemini yenilik olarak değerlendirilmiştir. Bir başka düşünür olan Xenophon, Yunan gençliğinin daha iyi yetişmesi için İran'da aristokrat çocuklara uygulanan eğitimi incelemiştir (Erdoğan, 2019, s. 9). İlerleyen dönemlerde eğitim ile ilgili daha fazla çalışma yapılmaya başlanmıştır. Comenius, 17. yüzyılda karma eğitime dayalı 6 senelik bir program hazırlanmıştır. Söz konusu program ancak 200 sene sonra yürürlüğe girebilmiştir. İngiliz filozof John Locke (18. yüzyıl) Eğitim Üzerine

Fikirleri, ardından Helvetius (18. yüzyıl) De l'Homme, de ses Facultés intellectuelles et de son Education (İnsanın Zihinsel Fakülteleri ve Eğitimi Üzerine) eserlerinde Fransız İhtilali ile gelen yeni fikirlerin öncülüğünü yapmışlardır. Laik eğitimle birlikte toplumda köklü değişkenlikler görülmüştür. 1762'de Jean-Jacques Rousseau'nun Emile adlı eserinde, doğaya aykırı olarak çocukların eğitiminin doğruluğunu savunan bir eğitim sistemi önermiştir. Bu teoriyi deneylerle değerlendiren İsviçreli eğitim bilimcisi Heinrich Pestalozzi (19. yüzyıl), karşılaştırmalı eğitim alanının gelişmesine öncülük etmiştir. Görüşleri diğer bilim adamları tarafından benimsenmiş, yayılmış ve ilham alınmıştır. İtalyan ve ülkesinin ilk kadın doktoru olan Maria Montessori (20.yy) aynı zamanda bir eğitim bilimcisi kimliğine de sahiptir. Montessori'ye göre eğitim; çocuklara doğa kanunlarını içselleştirme, doğanın uyumu ve düzeni içinde araştırma ve inceleme yapma, öğrendiklerini uygulama, hata yapma ve hatalarını bireysel olarak düzeltme fırsatı sunmuştur (Gülsoykerimoğlu, 2019, s. 9).

19. yüzyılın karşılaştırmalı eğitimcileri olarak kabul edilen Michael Sadler ve Harris, yirminci yüzyılın mühim karşılaştırmalı eğitimcileri olarak da kabul edilmiştir. Sadler, karşılaştırmalı eğitime sosyolojik bir bakış açısı getirmek için çalışmıştır. Kandel (1905-1955), yirminci yüzyılın çağdaş karşılaştırmalı eğitimcisi olarak kabul edilmiştir. Verdiği karşılaştırmalı eğitim dersleri için ücret alan ilk kişi Kandel olmuştur. Kandel'in 1933 yılında yayınlanan "Karşılaştırmalı Eğitim Araştırmaları" adlı eseri, karşılaştırmalı eğitimcilere yol gösteren temel ilkeleri içermektedir. 20. yüzyılın bir başka karşılaştırmalı eğitimcisi de Nicholas Hans'tır. Bir Rus eğitimci olan Hans, 1918-1919 yılları arasında Odessa'da milli eğitim müdürü olarak çalışmış ve daha sonra Marksizm ile anlaşılamadığı için İngiltere'ye göç etmiştir. Hans, "Karşılaştırmalı Eğitim" adlı çalışmasında ideal eğitimin nasıl olması gerektiğine odaklanmaktadır (Erdoğan, 2019, s. 9).

Çalışmanın teorik esasını oluşturan karşılaştırmalı eğitimin öneminden bahsedecek olursak, tarihsel ilerleyişi ve izlediği yol Afganistan'da yayınlanan muhtelif çalışmalar ilerleyen kısımlarda paylaşılmıştır. Bir ülkenin gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmesi için eğitim sisteminin gelişmiş ülkelere geri kalmaması beklenir. Bu ilerleyişte karşılaşılabilecek problemlerin çözümünde diğer ülkelerin deneyimlerinden faydalanmak önemlidir (Gülsoykerimoğlu, 2019, s. 11). Bu noktada karşılaştırmalı eğitimin muhtevası ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmalı eğitimin önemine dair muhtelif açıklamalar izleyen paragrafta ele alınmıştır.

Karşılaştırmalı çalışmalar, karşılaştırılabilir durumların benzer ve farklı özelliklerinin saptanması ve belirli bakış açıları veya kriterlere göre değerlendirilmesi esasına dayandığından (Kerimoğlu, 2019, s. 12), karşılaştırmalı eğitimden daha çok eğitim politikacıları yararlanır. Yeni eğitim politikalarının belirlenerek mevcut politikaların eleştirilmesi sürecinde karşılaştırmalı eğitim araştırmaları, eğitim politikacılarına yeni bakış açıları sunabilmektedir. Aynı zamanda karşılaştırmalı eğitim, dış politika ve karar vermeye katkıda bulunabilmektedir. Karşılaştırmalı eğitim çalışmaları, UNESCO UNICEF, OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar için çok önemli bir disiplindir. Karşılaştırmalı eğitim alanında yapılan araştırmaların çoğu bu kurumların maksat ve ihtiyaçları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırmalı eğitim, eğitime kuramsal ve uygulamalı olarak ilgi duyan eğitimcilerin ve velilerin daha geniş bir bakış açısına sahip olmaları açısından da önemli katkılar sağlayabilmektedir (Güven, 2009, s. 25).

Bu bağlamda karşılaştırmalı eğitimin hedeflerini şu şekilde özetlemek mümkündür (Lauwerys, Varış ve Neff, 1971):

1. Eğitim sistemleri, faaliyetleri ve eğitimde karşılaşılan problemler hakkında tasdikli bilgiler elde etmek,
2. Yerel, ulusal ve uluslararası bir sorun olan eğitime bir dizi varsayım, önemli yöntem ve teknikler, yorumlama ilkeleri ve neticeleri geliştirmek,
3. Eğitimde etkin olan etmenlerin, çeşitli memleketlerdeki evrimini ve görünümünü inceleyerek, eğitim politikasının belirlenmesine yardımcı olacak bir görüş kazanmak,
4. Bir ülkenin eğitim sistemini kendi anlayışıyla geliştirebilmesi için kuramsal ve uygulamalı olarak katkıda bulunmaktır.

Noah'a (1985) göre karşılaştırmalı eğitimin amaçları ise aşağıdaki biçimde özetlenebilir (Kerimoğlu, 2019, s. 12):

1. Ülkenin eğitim sisteminin işleyişi ve elde edilen sonuçlar hakkında bilgi vermek,
2. Eğitim örgütlerinin ilerlemesini, gelişmesini sağlamak ve eğitim sisteminin uygulanma sürecini desteklemek,
3. Eğitimin sosyal boyutuna ve katkılarına ilgi çekmek,
4. Eğitim sistemleri hakkında benzer ve farklı yönleriyle genel çıkarımlarda bulunmaktır.

Karşılaştırmalı eğitim alanı en iyi sosyal bilimler ve eğitim ile etkileşimli alanlara yönelik olarak, çeşitli ulusların çalışmalarının kesişimi olarak tanımlanabilir. Çünkü karşılaştırmalı eğitim, muhtelif disiplinlerin temsilcilerinin karşılıklı yarar sağlamak için bir araya geldiği bir ortam sağlayabilir (Güven, 2009, s. 28). Bilimsel ve kültürel açıdan eğitimi zenginleştirmek, zıtlıkları azaltarak uluslararası uyumu sağlamak, sağlıklı iletişim kurarak karşılıklı dostluklar oluşturmak, karşılaştırmalı eğitimin amaç ve katkıları arasında sayılabilmektedir (Kerimoğlu, 2019, s. 12).

2.5. İlgili Araştırmalar

Alanyazındaki Afganistan ve diğer ülkelerin Tarihsel gelişimi ve Örgütsel yapıları alanında yapılan karşılaştırmalı araştırmalar incelendiğinde, biri hariç bu alanda yapılan tez, makale ve bildirilere pek rastlanmakla birlikte eğitim sistemlerinin, yükseköğretimlerinin karşılaştırılması veya incelenmesi gibi farklı bağlamlarda yapılmış birkaç çalışma bulunmaktadır. İzleyen paragraflarda bunlar ele alınarak özetlenecektir.

Zehir (2019) “Afganistan ve Finland eğitim sistemleri Karşılaştırılması” adlı yüksek lisans tezinde Afganistan ve Finlandiya’nın eğitim sistemlerinin tarihsel gelişimi ve örgütsel yapı açısından karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda, Afganistan’ın eğitim sisteminin oldukça öğretmen ve program odaklı olduğunu, ezbere dayalı olduğunu, il ve çevresel farklılık ve koşulların dikkate alınmadığını, merkez düzeyinde geliştirilen programların ve öğretmenlerin bilgi düzeyi ve farklılıkları dikkate alınmadan yapıldığını göstermektedir. Öğrencilerin tekâmül etmesi ve gelişmesi için formal eğitim ortamlarındaki zorluklar ve eksiklikler giderilmelidir. Afganistan ve Finlandiya’nın eğitim sisteminin evrimi ile ilgili olarak, her iki ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarının birbirinden nispeten farklı olduğu ve Afganistan’da eğitimin evriminin itikat ve inançlara göre farklı zamanlarda değiştiği söylenebilir. Dönemin siyasi sisteminin ideolojileri, yeni siyasi sistemin gelmesiyle birlikte eğitim sistemi de değişmiş, bu gelişmeler ve siyasi çatışmalar eğitim sistemine talihsiz bir darbe vurmuştur.

Yahya (2017) Afganistan Eğitim Sisteminde nitelik Sorununun Tarihsel, Ekonomik, Politik ve Sosyal Temelleri başlıklı çalışmasında; Afganistan eğitim sistemindeki nitelik sorununun bir başka sebebinin de ekonomik faktörler olduğu görülmüştür. Bu çerçevede, çağdaş eğitimin ilerleyişi boyunca yoksulluğun önemli bir sorun olarak eğitimi gölgede bıraktığı anlaşılmıştır. Eğitimin geliştirilmesi ve kalitenin

yükseltilmesinin önündeki engellerin çoğunun ekonomik yetersizlikten kaynaklandığı belirlenmiştir. Yetersiz okul binaları, ders kitabı ve başka eğitim materyallerinin olmaması, öğretmen ücretlerinin yetersiz olması, eğitim kurumlarındaki donanımların yetersiz olması, ailelerin defter ve kalem gibi kırtasiye giderlerini karşılayamaması gibi ekonomik faktörlerin, Afganistan eğitim sisteminin kalitesini etkilediği sonucuna varılmıştır. Ekonomik yetersizlik, eğitimin gelişmesinde halkın rolünü de ciddi biçimde sınırlamıştır. Eğitimin sadece devletin görevi olduğu düşüncesini geliştiren halkın, eğitimin gelişimi ve kalitesine katılımının ve desteğinin ekonomik açıdan çok zayıf ve yetersiz olduğu sıralanmıştır. Araştırmada ayrıca Afganistan eğitim sisteminin uluslararası halk ve kuruluşlara ekonomik bağımlılığı, eğitimin gelişmesi için diğer bir sorun alanı olarak belirlenmiştir. Kısacası, Afganistan'da bir asırdır modern eğitimin biçimlenmesi ve geliştirilmesi sürecinde, kamu ve özel sektörde eğitime yeterli bütçe ayrılmadığı ve yeterli yatırım yapılmadığı tespit edilmiştir. Eğitim kalitesini etkileyen faktörlerden biri olan ekonominin zayıf olmasının, eğitim kalitesi üzerindeki olumsuz etkisinin derecesini ve yüzdesini belirlemek zor olsa da bu faktörün diğer tüm faktörlerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz (2005) “Afganistan'da Kadının Toplumsal Statüsü ve Din Eğitimi” başlıklı çalışmasında; günümüzde bile açılan okullardaki donanım eksikliği, son derece kötü eğitim-öğretim ortamı, müfredattaki resmi diller dışında anadili eğitimine yer verilmemesinin, Afganistan'daki okulların temel sorunları olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca doğru din eğitimi verebilecek profesyonel öğretmenlere ihtiyaç olduğunun altını da çizmektedir.

Kazu & Gülecan (2008) “Afganistan Eğitim Sistemi” araştırması adlı çalışmasında; Afganistan'da da Türkiye'de olduğu gibi yükseköğretim programlarında öğretmen yetiştiren programlarda öğrenci olabilmenin koşulunun, merkezi yükseköğretime giriş sınavlarında başarı sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Yükseköğretime geçiş sınavında başarılı olan öğrenciler mezun olduklarında, eğitim aldıkları alan dışında ekonomik gelecek vaat eden alanlara yöneldiklerini belirtmektedir. Öğretmenlik için başvuran adayların, sınavda daha az başarılı olan öğrencilerden oluştuğu; ilkokullarda öğretmen olabilmek için 14 yıllık eğitim yeterli görüldüğü bulguları arasındadır. Öğretmen okullarından yeterli mezun olmadığı için, acil öğretmen ihtiyacının karşılanması için lise mezunları arasından öğretmen alımı yapıldığı; yeterli eğitim almadan öğretmen olan personel için hizmet içi kurslar düzenlenmediği; bu kurslar

aracılığıyla öğretmenlere hizmet içi eğitim şeklinde gerekli eğitimler verilmediği de araştırmacıların bulguları arasında yer almaktadır. Ayrıca, bütün memurlara uygulanan İslatı İdaresi adlı sınavın, hem mevkii hem de özellikle ekonomik açıdan maddi durumu çok kötü olan öğretmenler için bir kurtuluş kapısı olarak görüldüğü kanaatine varmışlardır.

Asifi (2019) “Afganistan'da Okul Müdürlerinin ve Öğretmenlerin Fikirlerine Göre İlk ve Orta Öğretim Okullarında Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Önerileri” başlıklı çalışmada; araştırma neticelerine göre resmi ve özel okullarda görev yapan okul müdürleri ve öğretmenler, okul yönetiminde fiziki yapı ve donanım bakımından karşılaşılan problemler ve çözüm önerilerine göre şu sonuçlara ulaşmıştır: Katılımcılar, okullarda ders kitabı eksikliği var olduğunu ifade etmişler; ders malzemelerinin dağıtımında sorunlar yaşandığını ve sınırlı sayıda görsel ve işitsel materyal olduğunu belirtmişlerdir. Asifi'nin (2019) araştırmasında yaralandığı Hasrat'ın (2010) gerçekleştirdiği araştırma sonucunda, 2008 yılında Afganistan'daki eğitim durumu, okullardaki kitap ve materyallerin iki açıdan değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Birincisi, ülkede az sayıda okullar hariç, öğrencilerin eğitim materyalleri başta olmak üzere ihtiyaç duydukları kadar eğitim materyali alamadıkları ve kitap sıkıntısı yaşamakta olduklarıdır. İkincisi, temelde bilimsel unsurlara dayanmayan eğitim materyallerinin ve kitapların kalitesidir.

Şerzad (2017) “Afganistan'da Eğitim: Zorluklar ve İyileştirme Önerileri” başlıklı çalışmada; dış saldırganlık ve savaş, eğitim kurumlarının siyasallaşması, kültürel ve geleneksel konulardaki köklü ve hızlı değişim, yabancı güçlerin müdahalesi, toplumdaki düşük okuryazarlık ve bilgi oranı eğitimin tekamül etmesini ve gelişmesini olumsuz etkilediği; Afganistan eğitim sisteminin piyasa ve yüksek öğretimle büyük ölçüde işbirliği yapmadığı; öğrencileri mezun olduktan sonra iş piyasasına girecekleri bir kariyere hazırlayamadıkları; öğrencileri yüksek öğretime girmeleri için güçlü ve kaliteli bir akademik geçmişle donatılamadığı; bu nedenle Afganistan'da okullarda ve üniversitelerde öğretilenlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılamada pek yardımcı olmadığı ve öğrencilerin mezun olduktan sonra iş piyasasına kolayca giremedikleri sonucuna ulaşmıştır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, modeli, veri toplama araçları ve verilerin analizi açıklanmıştır. Bu kısımda, araştırmanın biçimi, veri toplama araçları ve araştırmadan elde edilen verilerin incelemesine dair bilgiler bulunmaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Afganistan ve Kanada'da eğitim sistemlerinin tarihsel gelişimleri ve örgütsel yapılarından yola çıkarak ne şekilde olduğunu değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırma nitel bir araştırma olup, doküman analizi yöntemi kullanılarak veri analizini içermektedir.

Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin tarihsel gelişim ve örgütsel yapısı, benzerlik ve farklılıkları kıyaslanarak analiz edildiği bu araştırma, nitel araştırma metodlarından biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Nitel araştırma, araştırmalarda bir veriyi, vakayı, şahısları, tesisleri ve belgeleri derinliğine ve kapsamlı bir şekilde analiz fırsatı sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2019, s. 93). Doküman incelemesi ise matbu veya dijital materyallerdeki verilerin anlamlandırılması için sistematik olarak gözden geçirilmesini ve yorumlanmasını gerektiren araştırmalarda kullanılır (Bacakoğlu, 2022, s. 82). Nitel araştırma, deneyim ve doküman analizine benzer veri tahsili metodlarıyla oluşturulan bir tahkik türüdür. Olayların ve olguların realist bir muhitte totaliter olarak değerlendirme sürecini sunar. İnsani ve sosyal davranışlarını değerlendirir (Creswell, 2020, s. 44). Nitel araştırma, değerlendirdiği sorunları sorgulayan, açıklayan ve sorunun doğal ortamındaki şeklini anlamaya çalışan bir methodur.

Bu çerçevede; Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin kıyaslanarak benzer ve farklı yönlerinin belirlenmesine ilişkin olarak yapılan bu çalışmada nitel araştırma biçimlerinden bir doküman analizi metodu kullanılarak tertiplenmiştir.

3.2. Evren ve örneklem

Afganistan eğitim sisteminin örgütsel yapı ve tarihsel gelişimi ile Kanada eğitim sisteminin örgütsel yapı ve tarihsel gelişimi karşılaştırılarak, bu çalışmada benzer ve farklı yönlerini ortaya koymak amaçlandığından, çalışmanın temel öğelerini iki ülkenin eğitim sistemlerinin örgütsel yapı ve tarihsel gelişimi oluşturmuştur.

Dolayısıyla bu çalışmanın evrenini gelişmiş dünya ülkelerinin eğitim sistemleri oluştururken, örneklemini ise Kanada eğitim sistemi oluşturmaktadır.

3.3. Veri toplama araçları

Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin kıyaslanarak benzer ve farklı cihetlerinin belirlenmesine ilişkin olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın kaynak tarama evresinde, araştırılan sorun ve alt sorunları yanıtlamaya yönelik kayıt ve belgeler elde edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Afganistan ve Kanada'nın tarihsel gelişim evreleri, örgütsel yapıları, benzer ve farklı cihetleri ortaya koyulmaya çabalanmıştır.

Bu çalışmada, bahsedilen iki ülkeye ait mevzu ile alakalı alan yazın taranmış ve bu ülkelerle ilgili yasal dokümanlarından; Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı (MOE), Kanada Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), resmi internet sitelerinde yer alan veri ve dokümanlardan, (OECD), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) gibi yayınladığı bilimsel raporlar, mukayeseli eğitim kapsamına dair kitaplar, yüksek lisans ve doktora aşamasındaki araştırmaların tez çalışmaları ile milli ve milletlerarası basınlarda yayınlanan makalelere benzeri bilimsel neşriyatlardan kullanılmaktadır. Bu araştırma kapsamında, Afganistan ve Kanada eğitim sistemleri ile ilgili tarihsel ve örgütsel yapıları, benzerlik ve farklılıklarına ilişkin veri toplanmıştır.

Çalışma kapsamında literatür taraması yapılmış ve çeşitli dokümanlar elde edilmiştir. Doküman taranması sonucunda Türkçe, İngilizce ve Farsça kaynaklar elde edilmiştir. Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi internet sitesi gibi Farsça kaynaklar araştırmacı tarafından bir çeviri programı ile önce İngilizce'ye daha sonra Türkçe'ye çevrilmiştir.

Bu araştırma kapsamında, Afganistan ve Kanada eğitim sistemleri ile ilgili tarihi ve örgütsel yapıları, benzerlik ve farklılıklarına ilişkin veriler toplanmıştır.

3.4. Verilerin toplanması ve çözümlemesi

Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel ve tarihsel, benzerlik ve farklılıklar alanlarının incelendiği bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bir çalışmadır. Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre nitel araştırmalar, gözlem, müzakere ve

doküman inceleme şeklinde nitel veri tahsilat tekniklerinin kullanıldığı, çevrelerindeki algıları ve olayları kendi ortamında gerçekçi ve bütünsel şekilde ortaya koyma hedefiyle nitel sürecin izlendiği çalışmalardır.

Doküman incelemesi, yazılı belgelerin muhteviyatını ayrıntılı ve sistematik bir biçimde incelemek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Yılmaz ve Arık, 2019, s. 156). Doküman analizi, hem basılı hem de elektronik materyaller olmak üzere bütün belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistematik bir metottur. Nitel araştırmalarda yararlanılan diğer yöntemlere benzeri doküman incelemesi de verilerin anlamlandırılması, ilgili mevzu hakkında bir zihniyet oluşturmak ve deneysel bilgi geliştirmek için verilerin değerlendirilmesini ve yorumlanmasını gerekli kılmaktadır (Kıral, 2020, s.). Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yazılı temelli metodu kullanılmıştır.

Verilerin toplanmasında Kilimci'nin (2006) Lauterbach ve Mitter'dan aktardığına göre, karşılaştırmalı eğitim araştırmalarının aşağıdaki dört ögeyi içermesi gerektiğini belirtmektedirler (Güven, 2009, s.28) :

1. Karşılaştırma için seçilen objelerin tanımlanması
2. Her bir objenin hedeflenen doğrultuda ortaya konması
3. Araştırma sonuçlarının bir araya getirilmesi
4. Bir araya getirilen sonuçların karşılaştırılması ve yorumlanması.

Dolayısıyla çalışmada öncelikle Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel yapı ve tarihsel gelişimine göre benzer ve farklı hususiyetleri belirlenerek tanımlanacaktır. Ardından araştırma amaç ve alt amaçları kapsamında ilgili doküman analizi hem basılı hem de elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeler incelenerek bulgular ortaya konularak araştırma sonuçlarının bir araya getirilmesi sağlanacaktır. Araştırma genel amacı ve alt amaçları kapsamında elde edilen bulguların karşılaştırılması ve yorumlanmasıyla, sonuç bölümü oluşturularak çalışmanın tamamlanması öngörülmektedir. Çalışmada geliştirilen önerilerin araştırma bulgularına sadık olmasına özen gösterilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, üçüncü bölümde belirtilen yöntem ve teknikler kullanılarak toplanmış olan verilerin analizinden elde edilen bulgular alt problemlere göre çözümlenerek yorumlanmıştır.

4.1. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişim Aşamaları ile Benzer ve Farklı Yönleri

Araştırmanın alt sorunlarından birincisi “Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin tarihsel gelişim aşamaları nasıldır, benzer ve farklı yönleri nelerdir?” biçiminde beyan edilmiştir. Bu kapsamda; Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin tarihsel gelişim kademeleri bahsedilmiştir. Takibinden bu alt sorun hakkında bulgular aktarılmış ve tartışılmıştır.

4.1.2. Afganistan eğitim tarihsel gelişimi

Bu bölümde Afganistan eğitim sisteminin tarihsel gelişimine dair bilgiler sunulacaktır. Akabinde, eğitim sisteminin hedef ve hukuki esaslarına yer verilecektir. Afganistan eğitim sisteminin dizili devirler şeklinde tarihsel gelişimine dair bilgi aşağıda paylaşılmaktadır:

Afganistan'ın tarihsel ve kültürel mazisi 5000 sene öncesine dayanmaktadır. Afganistan'ın bulunduğu bölgeye eski çağlarda Ariana, orta çağda Horasan ve modern çağda Afganistan denilmektedir. Bölge, tarih boyunca farklı etnik özelliklerinden dolayı genellikle dağınık siyasi aşiretlerden oluşan feodal bir yapıya sahip olmuştur (Kazu, Gülecen, 2008, s. 2).

Afganistan coğrafi konumu güneybatı asya'da deniz çıkışı ve deniz kıyısı bulunmayan bir ülkedir. Afganistan'ın altı ülkeyle sınırı vardır: Kuzeyde Türkistan, Özbekistan ve Tacikistan, doğuda ve güneyde Pakistan, batıda İran ve kuzeydoğuda Çin Halk Cumhuriyeti ile sınır komşusudur. Afganistan'ın tarihsel ve kültürel geçmişi beş bin sene öncesine dayanmaktadır. Afganistanda 1919'dan sonra daimi olarak Rus ve İngiliz çekişmesi yaşanmıştır. 1978'den Rus işgali altında ve 1989'dan itibaren 2002 senesine kadar 23 yılını savaş ortamında geçirmiştir (Kazü ve Gülecen, 2008, s. 2).

4.1.3. İslam öncesi afganistan'da eğitim (... -1868)

Bugün Afganistan olarak adlandırılan toprak, geçmişte (İslamiyet'ten önce) ilim ve bilim merkezi olmuştur. Bu sürenin çoğunda semavi ve ilahî kitap olarak bilinen Vida kitabını ezberletilmiştir. Din eğitiminin ardından astronomi, pozitif bilimler, mezhep programları gibi konular tanıtılmış; Prenslere ve askerlere zihinsel ve fiziksel eğitim verilerek bu konular aynı zamanda müfredatın bir parçası olmuştur. Milattan yaklaşık bin yıl öncesine kadar Avestan uygarlığının devam ettiği bu topraklarda, İskender'in saldırısına kadar Vidi dini yerine Zerdüşt dini öğretilmiştir. Budist öğretileri, M.Ö. 237'de Budizm'in etkisinden sonra ülkede popüler hale gelmiştir. Budist okullarının öğrencileri Belh ve Bamyān gibi merkezlerde eğitim görmüşlerdir (Asgari, 2011, s.5). Geleneksel eğitim, 14 yüzyıllık İslam medeniyetinin mirasıdır ve esas hedefi din ve ahlak eğitimi olmuştur. Bu eğitim yöntemi, İslamiyet'in Afganistan'a gelişinin ardından yarı resmi olarak devam etmiştir. Bu nedenle İslami eğitim Afganistan kültürünü derinden etkilemiştir ve bu etki günümüzde de devam etmektedir (Rasekh, 2017, s.15).

Samaniler döneminde Belh bir bilim ve eğitim merkezi haline gelmiştir. Bu devirde kitaplar yazılmış ve Farsçaya tercüme edilmiştir. Samanilerden sonra Gazneliler döneminde eğitim tarihinde yeni bir sayfa açılmış ve iki asır boyunca eğitim, siyaset ve bilim eğitimin merkezinde kalmıştır. Gazneliler döneminden sonra Gori kralları iktidara gelmiştir. Gori kralları da eğitime ilgi göstermiştir. Bu dönemde kadınlara da eğitim izni verilmiştir. Alkurt (Allikurt), Fars edebiyatını geliştirmek için çok önemli katkılar yapmıştır. Malek Moazeddin ve Malek Fakhreddin, bu dönemde eğitim ve bilime önem veren aydın yöneticilerdendir. Dari dilinde çok sayıda eseri bulunan Amir Hossein Gori bu dönemde ortaya çıkmış ve eserleri Kenzalramuz, Zadalmasafrin, Nozha Al-Arwah, Shinameh, Panj Ganj, Sarat Al-Mustaqim ve Tarb Al-Majalis'tir. Tasavvuf ve irfan bu asırda daha popüler konular haline gelmiştir (Asgari, 2011, s. 8). 19. Yüzyılda, medreselerde genellikle dini konular öğretilmiştir. Bu okullar devlet tarafından değil, mollalar ve din öğretmenleri tarafından yönetiliyordu. Dolayısıyla müfredat okuldan okula ve medreseden medreseye değişmekteydi. Ancak dini konuların eşliğinde Farsça, Fars klasik edebiyatı, Arapça ve Arap edebiyatı da öğretilirdi. Talebeler eğitimlerini sürdürmek niyetiyle Peşaver, Lahor, Buhara ve bölgedeki diğer büyük şehirlere veya Arap ülkelerine giderlerdi (Farzan, 2019, s. 35).

4.1.4. Afganistan'da modern eğitimin ortaya çıkışı (1868-1879)

Onuncu yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar, Afganistan zengin bir kültür ve gelişmiş bir eğitim sisteme sahip olmuştur. Yirminci yüzyılın başında İslami geleneksel, her düzeydeki eğitim dahil olmak üzere Afganistan toplumunun her yönünü etkilemiştir. Eğitim evde, cami ve medreselerde (resmi okullarda) verilirmiş ve müderrisler din bilginleri idi. Bu eğitim programları özel kaynaklar, ebeveynler, topluluklar ve dini ve kabile liderleri tarafından desteklenmiştir. Bu eğitim programları kapsamında genç erkekler, toplum rehberleri ve öğretmenler olarak dini liderliğe hazırlanmışlardır. Yaratıcı yazma (şiir ve edebiyat) için fırsatlar varmış; tarih, bilim ve geleneksel tıp, küçük gayri resmi çevrelerde özel dersler aracılığıyla vucüt bulmuştur. Afganistan'da onuncu yüzyıldan günümüze yaygın eğitim devam etse de, örgün eğitim ancak 1868 ile 1878 yılları arasında kurulmuştur. Resmi eğitim kurumları ve iyi yapılandırılmış okul programlarından oluşan, bir derecelendirme sistemi, farklı biçimler, belirli zaman çizelgeleri ile örgün eğitim, Ayrı modüller, yıllık sınavlar ve üniformalar, 1868'de Amir Sher Ali Khan tarafından Afganistan'da başlatılmıştır (Yazdani, 2020, s. 62).

Afganistan, ilk modernizasyon çabalarına Emir Şir Ali Han'ın saltanatı sırasında başlamıştır. 1875 yılında, geleneksel eğitimin yanı sıra, Kabil'de resmi olarak iki modern okul kurulmuştur. Maktab-e Mulki WA Khawanin (Kraliyet okulu) ve Maktab-e Harbiyah (Askeri okul) ağırlıklı olarak kraliyet ailesinin üyeleri için inşa edilmişlerdir. Bu iki okulda geleneksel eğitim, matematik, kimya, coğrafya, haritacılık ve stratejik ve askeri çalışmalar dahil olmak üzere modern eğitimin müfredatında yer alan konulara yer verilmiştir. Hem Afganistanlı hem de yabancı öğretmenler hükümetin eğitim rehberliği altında çalışmışlardır. Ancak İkinci İngiliz-Afganistan Savaşı' nedeniyle bu dönemin önemli siyasetçilerinden biri olan Seyyid Cemaleddin Afgani ile ılımlı modernleşme eğitimi başlamış ve diğer ülkelerin eğitime yönelik hareketleri durdurulmuştur (Sherzad, 2017, s. 3). Ayrıca Emir Şir Ali Han'ın hükümdarlığı döneminde ilk taş matbaası resmileşmiş ve ilk gazete 1875 yılında "Şemsünnehar" ismiyle yayınlanmıştır (Rasekh, 2017, s. 20).

Amir Şir Ali Han'dan sonra Afganistan, İngiltere ile Afganistan arasındaki ikinci savaşı yaşamış ve bu savaştan sonra Abdurrahman Han'ın korkunç zulmü tüm ülkeye yayılmıştır. Bu hareketler sonucunda Afganistan yeniden karanlık bir döneme girmiştir. Eğitimin temelleri tehlikeye atılmaya ve ihmal edilmeye devam edilmiştir. Abdurrahman'ın vefatının ardından iktidara gelen Amir Habibullah Han, taç takma

töreninde yaptığı konuşmada değişim ve reform sözü vermiştir. Yani Habibullah Han hükümetinin ilk gününden itibaren Afganistan'ı modernize etmek için reformlar önermiştir. Eğitim, askeri, sağlık, siyasi, ekonomik vb. alanları imar etmek için çalışmalar başlamıştır. Bu çabalar Afganistan'daki modernleşme sürecinin başlangıcıdır. Çünkü bu çabalar sonucunda Afganistan'da modern eğitim kurumları ve yeni bir düzenin temelleri atılmıştır (Jamal, 2019, s. 24). Onun hükümdarlığı boyunca, eğitimi genişletmek, mektepler kurmak, yeni eserleri tercüme etmek ve matbaayı geliştirmek için yeni bir faaliyete başlanmıştır. Bu çağda ülkenin eğitimi hayat bulmuş ve bu konuda önemli adımlar atılmıştır (Rasekh, 2017, s. 22).

1903'te Maktab-e Habibiya'yı (Habibiya okulu), ilkokul (1 ile 4. sınıflar), alt orta (5 ile 7. sınıflar) ve yüksek orta (8 ile 10. sınıflar) ile kurmuştur. İlkokulda öğrenciler İslami ilimler, yerel diller (Dari ve Peştü), matematik, coğrafya ve hat dersleri almışlardır. Alt orta öğretim müfredatında ise İslami çalışmalar, yerel diller, tarih, coğrafya, yabancı diller (İngilizce, Urduca veya Türkçe), çizim, hijyen ve sayısal gösterim sistemleri yer almıştır. Lisede müfredat İslami çalışmalar, yerel diller, tarih, coğrafya, cebir, trigonometri, geometri, fizik, bitki bilimi, kimya ve İngilizceden oluşmaktaydı. Daha sonra, Kabil'in diğer altı ilçesinde Habibiya Okulu'nun ilköğretim şubeleri kurulmuştur. Sonuç olarak bu dönemde 55 öğretmen ile 1,534 öğrenciye ulaşmıştır. Bu okul, nesiller boyunca Kabil aydınları ve bilim adamları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Örneğin, eski Kral Muhammed Zahir Şah, 1987'den 1992'ye kadar Cumhurbaşkanı Muhammed Necibullah, 1992'de Geçici Devlet Başkanı Sebghatullah Mujadidi ve eski cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Afganistan'ın şu anki cumhurbaşkanı Eşref Ghani Ahmedzai ve diğerleri, ülkenin bu okuldan mezun olmuşlardır (Sherzad, 2017, s. 3). İlk zamanlarda Afganistan'ın yeni eğitim sistemi İngiliz ve Hint eğitim sistemlerinin karşımından oluşmaktayken, I. Dünya Savaş sonrasında Türkiye'de uygulanmakta olan Fransa'nın eğitim sistemi örnek alınmıştır (Farzan, 2019, s. 35). Ne yazık ki, bu dönemde yapılan tüm yenileme çabaları, eğitim alanında başkent Kabil ile sınırlıydı. Kurulan modern eğitim kurumlarının tamamı Kabil'de bulunmakta ve ancak sadece orada yaşayanlar yararlanabiliyordu (Jamal, 2019, s. 27).

Afganistan'ın dış ilişkilerdeki siyasi bağımsızlığı (1919) yalnızca Anglo-Afgan ilişkilerini yeniden tanımlamakla kalmadı, aynı zamanda genel olarak modern eğitimin ve özel olarak kızların eğitimine önemli bir öncelik verildiği, iç modernleşme reformları için sağlam bir temel haline gelmiştir. Amanullah, benzeri görülmemiş bir düzeyde eğitim

programları geliştirmiş ve çağdaşlaştırmıştır. Modern eğitimi, ilk ve orta dereceli okulları, teknik ve mesleki okulları, Habibia Okulu aracılığıyla yüksek öğrenimi ve ülke çapındaki diğerk ilk, orta, teknik ve mesleki okulları içeren bir ulusal eğitim sistemine genişleterek ve modernleştirerek, eğitime yüksek öncelik verilmiştir (Baiza, 2013, s 67-74). Ayrıca Amanullah Han, eşi Melike Soraya'nın iş birliğı ile kızlar için ilk ilkokul olan Maktab-e Masturat'ı kurarak ve 800'den fazla kız çocuğı okullaştırılmıştır (1921-1928). Bir yıl sonra Melike Soraya ve annesi 1921'de kızlar için ikinci ilkokul olan Maktab-e Esmat'ı (daha sonra 1942 Malalai adına) kurmuşlardır. Ayrıca yetişkinler için okuma yazma kursları açılmış ve Kral Amanullah Han bazı okuma yazma sınıflarında bizzat ders vermiştir (Sharzad, 2017, s. 4).

Amanullah, 1928 yılında muhafazakâr dini liderleri ve aşiret liderlerini modernleşme programının önündeki başlıca engeller olarak tanımlanmıştır. Din adamlarının faaliyetlerini kontrol etmek için Şah Amanullah, 1 Eylül 1928'de Loya Jirga'da eğitim programları önermiştir. Bu program, önde gelen dini topluluklar ve dini okullarda öğretmenlik yapmak için sınav ve sertifika gerektiren mollalar için bir programdı. Ayrıca, Amanullah Han'ın reformlarının, özellikle kadınların eğitiminin İslam karşıtı olduğı ve onları yüksek öğrenim için yurtdışına gönderildiğı propagandası, dini bir tepkiye yol açmıştır. Bu gerilim, yabancı destekli isyancılarla birlikte, 1929 ayaklanmasına ve Amanullah Han'ın düşmesine yol açarak, birkaç ay içinde tüm eğitim kurumlarının kapatılmasına neden olmuştur (Baiza, 2013, s. 91-93).

4.1.5. Afganistan'da örgün eğitimin canlanması (1930 – 1973)

Amanullah Han'ın ardından Muhammed Nadir'in Afganistan tahtına çıkışı ve Afganistan'ın modern tarihinde yeni bir döneme damgasını vuran iç ve dış siyaseti birçok yönden Amir Abdur Rahman'ınkine benzemektedir. Bu döneme, iktidarın ve siyasi otoritenin parçalanması ve dokuz aylık siyasi kargaşa ve iç savaşın siyasi otoriteyi ve önceki on yılların başarılarını parçaladıktan sonra merkezi bir devletin yeniden inşasının damgasını vurmuştur. Nadir, Ekim 1929'da Habibullah Kalakani'yi yenerek ülkenin yeni kralı olmuştur. Bu dönemde eğitim yoğun bir şekilde politize edilmiştir. Peştun milliyetçiliğı tarafından tanımlanan kabile, siyasete ve eğitime seçici bir yaklaşımla, eğitimin genel çerçevesini oluşturmıştır. Bu dönemin büyük bir bölümünde devlet, Şii ve Hazaraların yanı sıra diğerk etnik azınlıkların yüksek öğretim kurumlarına, askeri

okullara ve orduya, diplomatik ve siyasi pozisyonlara kabul edilmesini yasaklanmıştır. Yaptırım ancak, Afganistan'ın 1946'da Birleşmiş Milletler (BM) kuruluşlarına kabul edilmesinden sonra, hükümetin uluslararası sözleşmelere uyması gerektiğinden hafifletilmiştir.

Afganistan'ın BM'ye kabulü, devleti, özellikle başkentte yavaş ve seçici bir şekilde gelişmeye başlayan kız çocuklarının eğitimini yeniden başlatmak zorunda kalmıştır. 1950'lerin ortalarından itibaren, özellikle 1960'larda ve 1970'lerde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ve diğer uluslararası eğitim kurumlarının katılımıyla, eğitimde yavaş ve sistematik ancak seçici bir gelişme ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte, devletin etnik milliyetçiliğinin Peştunca'yı millileştirmek ve Farsça'yı ülke çapında ortadan kaldırmak için aktif, sistematik ve programlı çabalarla sürdürülen dil milliyetçiliğini uygulamak için eğitimin siyasi bir araç olarak kullanılması, ülkeye yatırılan ulusal kaynakların çoğunu boşa harcamıştır. Bu dönemin eğitim sistemi, bu dönemin sonu aynı zamanda aşiret monarşisinin de sonunu ve Afganistan'da şimdiye kadar bastırılmış grupların siyasi, eğitimsel ve ekonomik yükselişini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemin eğitim politikası, seçici ve yavaş bir toparlanmayla karakterize edilmiştir. Hükümetin temel kaygısı, öncelikle dini liderleri ve aşiret reislerini yatıştırmak olmuştur. Nadir Han ve birbirini takip eden hükümetler, Amanullah'ın eğitim modernizasyon programlarından gözle görülür bir ayrılış sergilemişlerdir. Nadir, Eylül 1930'daki Loya Jirga'da Amanullah'ın modernleşme politikasından vazgeçmiş ve programlarının çoğunu kaldırmıştır (Baiza, 2013, s. 94-101).

Muhammed Nadir Han'ın katlinden sonra, 19 yaşında olan oğlu Muhammed Zahir Han tahta çıkmış ve 1933 yılından 1973 yılına kadar, 40 yıl saltanatını devam ettirmiştir. Bu eğitim açısından da uzun bir dönem olup, ne yazık ki alanda ilerlemeler gerçekleştirilememiştir. İlköğretimden yüksek eğitime genel bir eğitim sistemiyle Muhammed Zahir Şah'ın saltanatının kırk yılı boyunca Afganistan, ancak düşük kayıt seviyeleri ve kadınlar için çok daha az eğitim fırsatı ile karşı karşıya kalınmıştır (Rasekh, 2017, s. 31). Zahir Şah'ın yönetimi sırasında ve genel olarak monarşi liderliği dönemi boyunca, Peştun etnik öğrencilerinin üniversitelerde okumaları tercih edilmiş ve yüksek öğrenim diğer Afganistan etnik grupları için sınırlı olmuştur (Yazdani, 2020, s.7).

1973'te uluslararası yardım azalırken ve işsizlik artarken, Muhammed Zahir Şah'ın eski Başbakanı Muhammed Davud' un ülkenin ilk cumhuriyet hükümetinin Başkanı olduğunu ilan eden bir saray darbesiyle anayasal monarşiyi kaldırmıştır. Sovyetler Birliği

bu ilk yeni cumhuriyet hükümetini hemen resmi olarak tanımıştır. Bu hükümet döneminde eğitim alanında, "Tarım eğitimi de dahil olmak üzere teknik ve mesleki eğitimin geliştirilmesine özel önem verilmiştir." Shorish'e (1998) göre, 1975'te yaklaşık 12.000 lise mezunu, Kabil Üniversitesi'nde yaklaşık 3.000 kişilik kontenjan için yarışmışlardır. Bu o dönem için yüksek öğretime ilginin göstergesi olarak görülmektedir. Dolayısıyla 1977 yılında eğitim altyapısı, eğitim taleplerini karşılayamaz hale gelmiştir. Bu bir eğitim enflasyonu vakası değildi; daha ziyade hatalı planlama ve yapısal yetersizliklerin bir sonucuydu. 1978'de Afganistan'da ilk ve orta okullarda ve diğer eğitim kurumlarında bir milyondan fazla öğrenci vardı. İlkokullarda 152.750 kız ve 5.070 kadın öğretmen vardı (Sadat, 2004).

4.1.6. Afganistan, iç savaş ve eğitim kaybı (1978 – 2001)

Nisan 1978'de Başkan Muhammed Davud devrilmiş ve Afganistan Demokratik Halk Partisi (PDPA) başkanı Nur Muhammed Taraki cumhurbaşkanlığına gelmiştir. Yeni hükümet kendisini bağılantısız olarak görse de Sovyet Birliği ile ittifak halindeydi. ABD bir hafta içinde rejimi resmi olarak tanımış ve ekonomik yardım göndermeye devam etmiştir. Bu dönem eğitimde, yeni bir gerilemenin başlangıcı olarak görülmektedir. Komünist Destekli Hükümet (PDPA), eğitimi Komünist siyasi geleneğin devamı için siyasi bir platform ve siyasi hedeflerine ulaşmak için bir mekanizma olarak kullanmıştır. Afganistan Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Bakanlığı, Sovyet Birliği uzmanlarının desteğiyle, Komünist ideolojiyi eğitim müfredatına, okul ders kitaplarına ve öğretmen eğitimi programına entegre etmiştir (Yazdani, 2020, s. 8). Sosyalist dönemde eğitime ağırlık verilerek yeni okullar açılmış ve çok sayıda öğrenci yüksek öğrenim için Sovyet Birliği'ne gönderilmiştir. Ancak yavaş yavaş, parti ve siyasi faaliyetlerini ilerletmek için eğitim sisteminden kapsamlı bir biçimde faydalanmaya başlanmıştır.

Komünist Destekli Hükümet'in politikalarına karşılık olarak, ülkedeki bazı kesimlerin hükümete karşı ayaklanmasının ardından başlayan savaşa Aralık 1979'de Sovyet askeri müdahalede bulunmuştur. O zamandan bu yana Afganistan'da iç savaş etmektedir.

Afganistan Demokratik Cumhuriyetinde, 1992 yılından itibaren Afganistan Halk Demokratik Partisi'nin sırasıyla temsilcileri olan Nur Muhammed Taraki, Hafızullah Amin, Babrak Karmel ve Necibullah Ahmedzai'in Afganistan Devlet reisleri olarak görev

yapmış ve bunların hükümeti 14 yıl sürmüştür. Babrak Karmel döneminde ise eğitim sistemi iki kez değiştirilmiştir. Necibullah döneminde ise, eğitim sistemi tekrar Karmel döneminden önceki gibi uygulanmaya geçirilmiştir.

Afganistan halkının SSCB'ye karşı ayaklanması sonucunda sonu gelmeyen yıkıcı bir savaşta yüz binlerce insan ölmüş; milyonlarca kişi evlerini terk etme mecburiyetinde kalmış ve milletin büyük çoğunluğu yoksulluğun, çaresizliğin ve sefaletin kurbanı olarak eğitim ve öğretimden mahrum kalmıştır (Farzan, 2019, s. 37-38).

4.1.7. Mücahidin döneminde eğitim (1992-1996)

Mücahit grupların oluşturduğu İslam Devleti'nin eğitim politikası, Afganistan Halk Demokratik Partisi hükümetinin devrilmesinden iki ay sonra cumhurbaşkanı tarafından açıklanmıştır. İslam Devleti lideri Burhanuddin Rabbani, Peşaver Anlaşması temelinde Mücahidleri uzlaştırmak için 28 Haziran 1992'de cumhurbaşkanlığını devralmıştır. İlk politikasında eğitim hizmetlerini devletin en önemli görevlerinden biri olarak görmüş ve eğitim müfredatının İslam çerçevesinde olması gerektiğini vurgulamıştır (Rasakh, 2017, s. 57). Ülkedeki eğitim seviyesi kalite açısından çok düşük olmasına rağmen, İslami hükümet okulları ve eğitim kurumlarını genişletmeye devam etmiştir. Eğitimi en çok olumsuz etkileyen istikrarsızlık ve güvenlik sorunlarının yanında, okul ve yüksek öğretim kurumları ile öğretici ve öğretim üyesi yetersizliği olmuştur. Bilhassa ilçelerde öğretmenlerin ücretleri zamanında ödenmemiş; hatta bazen okul imkanları ile öğretmenlerin maaşları bölge yetkilileri tarafından gasp edilmiştir. Bazı bölgelerde, okul öğretmenlerine aylar boyunca ödeme yapılmaması, işten çıkmalarına yol açmıştır. Okullarda ve yüksek öğretim kurumlarında her zaman kitap ve eğitim materyalleri eksikliği olmuştur. Birçok okul ve eğitim kurumu ihtiyacı olan binaya bile sahip olamamıştır. İç savaşlar ve istikrarsızlık döneminden önce bile, Afganistan'ın eğitim sistemi ve düzeni, uluslararası yardıma ihtiyaç duymuştur. İç savaşlarda eğitimin tahrip edilmesi, uluslararası yardım ihtiyacını artırmıştır (Rasakh, 2017, s. 58).

Afganistan'da SSCB işgaline ve komünist devletine karşı 14 sene devam eden cihat, 1992 yılında Mücahidin 'in zaferiyle sonlanmıştır (Farzan, 2019, s.38). 1992'de Mücahidin partilerinin iktidara gelmesinden sonra Afganistan halkı ülkede barışın hâkim olacağını düşünmüştür. Mücahidin hükümetinin 90 yılların ilk yarısında ilk ve orta okullar ile diğer eğitim kurumlarının sayısı ve öğrenci sayısındaki artış, eğitim sektöründe

dikkat çekmiştir. 1994 ve 1995'te, ilk ve orta okullardaki öğrenci sayısı 1,6 milyondan fazla olup, bunların 250.000'den fazlası kızlardan oluşmaktaydı. Bu yıllarda okullardaki öğretmen sayısının 13.185'i kadın öğretmen olmak üzere 23.697'ye ulaşmıştır. Ayrıca öğretmen yetiştiren kolejlerde de 5.300 erkek ve kız öğrenci öğrenim görmüştür (Şahrzad, 2017, s. 7). Ancak İslam Devleti kuruluşun ilk günlerinden itibaren, çeşitli cihatçı taraflar arasında Afganistan'ı şiddetli bir iç savaşa sürükleyen yaygın bir anlaşmazlık olmuştur. Çatışma en kısa zamanda Kabil'den diğer şehirlere yayılmıştır. Bu savaşların neticesinde milyonlarca insan helak olmuş, yaralanmış ve muhacir olmuştur. Afganistan'ın maddi ve manevi altyapısı tamamen yok edilmiştir. mektepler kapatılmış ve cephelere çevrilmiştir. Fakat Afganistan Eğitim Bakanlığı'nın 1995 yılında yayınladığı bir rapora göre, Kabil'deki okul binalarının yüzde 60'ı ve diğer illerdeki okul binalarının yüzde 75'i yıkılmıştır (Farzan, 2019, s. 38).

4.1.8. Taliban döneminde eğitim (1996-2001)

Afganistan İslam Devleti (ISA, Nisan 1992-Eylül 1996), yönetimine benzer olan Taliban (1996-2001) tarafından devrilmeden önce, iç savaş ve siyasi anarşiyle başlayıp Başbakan'ın sınır dışı edilmesiyle sona ermiştir. Taliban iktidara geldiğinde kadın ve erkeklere daha fazla yasaklar getirmiş; modern okulları geleneksel medreselere çevirmiş, kızların eğitimini yasaklamış ve kadınları kamu ve sosyal hizmetlerden menetmişlerdir. O dönem kapsamındaki eğitim sistemi de 2001 yılında çökmüştür (Baiza, 2013, s.174).

1994 yılında ortaya çıkan ve 1996 yılında Afganistan'da iktidarı ele geçiren Taliban, ülke için çok önemli kazanımları olan Kral Amanullah'ın ülkeyi yönettiği dönemde başlatıldığı modernleşme serüvenini ortadan kaldırmıştır. Önceki dönemin çalkantılarına son vermesine rağmen ülkeyi çok zor bir çıkmaza sokmuştur. Kadın haklarında, daha doğrusu kadınların hayatında ciddi sıkıntılar (burka ile dışarıya çıkma, ancak mahremiyle seyahat edebilme, 6. Sınıf üstü okullara kayıt yaptıramama vb.) getirmişlerdir (Dikici, 2020, s. 70). Talibanın iktidar süresi Afganistan tarihinin de en karanlık dönemi sayılmaktadır. Taliban İslami Emaretiği, ilk adımda okulları kapatıp eğitim ile ilgili ayrıntılı bir kanun tesvip edip yayınlamıştır. Bu yeni kanuna göre eğitim kızlar ve kadınlar için tamamen yasaklanmıştır. Eğitim bakanlığında çalışan tüm kadınlar, öğretmenler ve çalışanlar işten çıkarılıp, yerlerinde din hocaları alınmıştır. Müfredata yeni İslami dersler eklenmiş ve Taliban'ın lideri, Molla Muhammed Ömer'in emriyle 12

yaşından büyük olan kız öğrenciler için başörtüsü zorunlu hâle getirilmiştir, Taliban döneminde medreselere ve dini derslere önem verilmiştir (Farzan, 2019, s. 39).

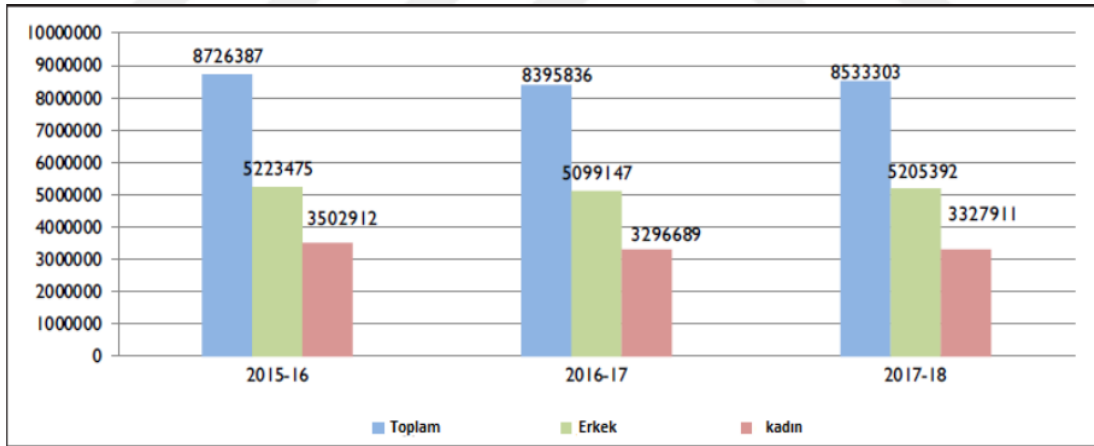
2001 yılının sonuna doğru, Taliban Eğitim Yasasını uygulamaya koymuştur. Bu yasayla İlköğretimi tüm vatandaşlar için ücretsiz ve zorunlu ilan etmişler, ancak kızların eğitimini özel bir yasayla düzenlemeye bırakmışlardır. Eğitim Yasası'nın 2. Maddesi, “Afganistan İslam Emirliği'nin tüm vatandaşlarının eğitim konusunda eşit hakları vardır. Ancak, kızların eğitiminin, İslam Şariat düzeninin sınırlaması içinde ve özel bir belgeye göre düzenleneceğinin ve 2. maddesinin devam etmesi nedeniyle kızların eğitimi sınırlı kalmıştır”. Genel olarak medreseler sadece erkekler için din eğitimi kolaylaştırırken, kızların eğitimi, devletin örgün okullarında üç yıllık ilköğretim düzeyiyle sınırlanmıştır. Taliban ve destekçileri, medrese eğitimi kavramını ve eğitim sistemini, gelenekleri, tarihi ve itibarını etkin bir şekilde kötüye kullanmıştır (Baiza, 2013, s.178-179).

4.1.9. Afganistan eğitim sisteminin durumu (2002-2023)

Taliban Hükümeti'nin ardından 2002 yılında yeni hükümetin hemen kurulmasının ardından eğitim sektörüne yüksek öncelik verilmiştir. Tüm sistem üzerinden finansman akışı ve stratejik planlama başlatılmıştır (Zahirpor, 2012, s. 20). Yeni 2002 Anayasasına göre, zorunlu eğitim 9 yıla çıkarılarak, kayıt zorunluluğu getirilmiştir (Whitsel, Mehran, 2010, s. 9). Eğitimle ilgili çalışmalara neredeyse sıfırdan başlayarak planlama, müfredat hazırlama, kitap ve kırtasiye hazırlama, okul açma vb. bu dönemde yapılan en önemli girişimler bazılarıdır (Farzan, 2019, s. 40). Afganistan'daki kırk yıllık savaşın ülkenin eğitim sistemi üzerinde ciddi olumsuz etkileri olmasına rağmen (Asifi, 2019, s. 9), 21. Yüzyılın başlangıcı, yukarıda gerçekleştirilenler sonucunda Afganistan için benzersiz bir döneme işaret etmiştir. 2001 sonlarında bu can sıkıcı çatışmaya bir son verilmiş ve eşî benzeri olmayan, karmaşıklarla dolu olmayan yeni bir sayfa açılmıştır. 20. yüzyılın son anlarında her zorluğa göğüs geren ülkenin eğitim sektörü, diğer sektörler gibi uluslararası toplumların ve yardım kuruluşlarının odak noktası haline gelmiştir.

Afganistan Eğitim Bakanlığı uluslararası kuruluşların desteğiyle eğitimin yönünü tamamen değiştirmiş ve barışa, ulusal birliğe, insan haklarına ve demokrasiye adanmış yeni bir okul müfredatı ve ders kitapları geliştirmiştir. Yeni okul ders kitapları barış mesajlarını içermekte ve savaşa yapılan atıflardan arındırılmıştır. Afganistan Eğitim yasaları ve bu dönemde yeni okul müfredatı genel olarak barış eğitimi, İslam dinine saygı,

insan haklarının geliştirilmesi, ulusal birliğe bağlılık, ideal bir sosyal yaşam için barışçıl bireyler olmaya yönelik bilgilerin aktarılması, çocukların sorumlu vatandaşlar olarak yetiştirilmesi, öğrenci yaratıcılığının güçlendirilmesini kapsamakta ve bunları tamamı barış eğitiminin amaçlarını destekleyen bir barış kültürünü teşvik etmekteydi (Yazdani, 2020, s. 76). Afganistan çatışmadan barışa ve kalkınmaya geçiş dönemindeydi ancak eğitim gelişimi ülkedeki güvensizlik, siyasi istikrarsızlık, hükümet sisteminde yüksek düzeyde yolsuzluğun varlığı, yüksek cehalet gibi devam eden birçok zorluk ve kısıtlamadan etkilenmiştir. Nüfus artışıdaki oranlar, yoksulluk ve talebe cevap verecek eğitim tesislerinin yetersiz olması, eğitim sektöründe yetersiz teknik veya profesyonel insan kaynağı ve etkin yönetim, Millî Eğitim Bakanlığı için yetersiz bütçeler ile teknik ve mali yardım için bağışçı desteği konusunda güvensizlik gibi konular ülkedeki eğitim sistemini her zaman güçlü bir tehdit altında bırakmıştır. Taliban ve IŞİD güçleri tarafından kırsal alanlarda okullara saldırılar, öğretmen ve eğitim kurumları personelinin öldürülmesi, kadınların ve kızların uzak bölgelerde okula ve eğitime erişiminin yasaklanması devam etmiş ve bu dönemin son zamanlarında eğitimdeki ilerlemeye meydan okumuşlardır (Yazdani, 2020, s. 77-78).

Şekil 4.1. Genel eğitim okullarında kayıtlı öğrenci sayısı 2015-2018

Kaynak: (Asifi, 2019, s. 29).

Bu dönemde Afganistan'ın eğitim sistemi farklı seviyelere ayrılmıştır: Okul öncesi (uygulamada önem verilmemekte), ilkokul (1-6. Sınıflar), alt orta öğretim (7-9. Sınıflar), lise (10-12. Sınıflar), bunların yanı sıra paralel bir İslami eğitim sistemi, teknik ve mesleki eğitim, öğretmen eğitimi ve yüksek eğitim. Yüksek öğrenim, devlet üniversiteleri ve özel yüksek öğretim kurumları tarafından sağlanmaktadır. Eğitim ağırlıklı olarak Peştunca ve

Farsça verilmektedir (Sharzad, 2017, s. 11). Ayrıca Anayasa, devlet ve eğitimin sağlanmasına ilişkin aşağıdaki beş maddeyi (17, 43, 46) içermektedir:

17. madde, seküler ve dini eğitim de dahil olmak üzere her türlü eğitimin teşvik edilmesini ilan etmektedir.

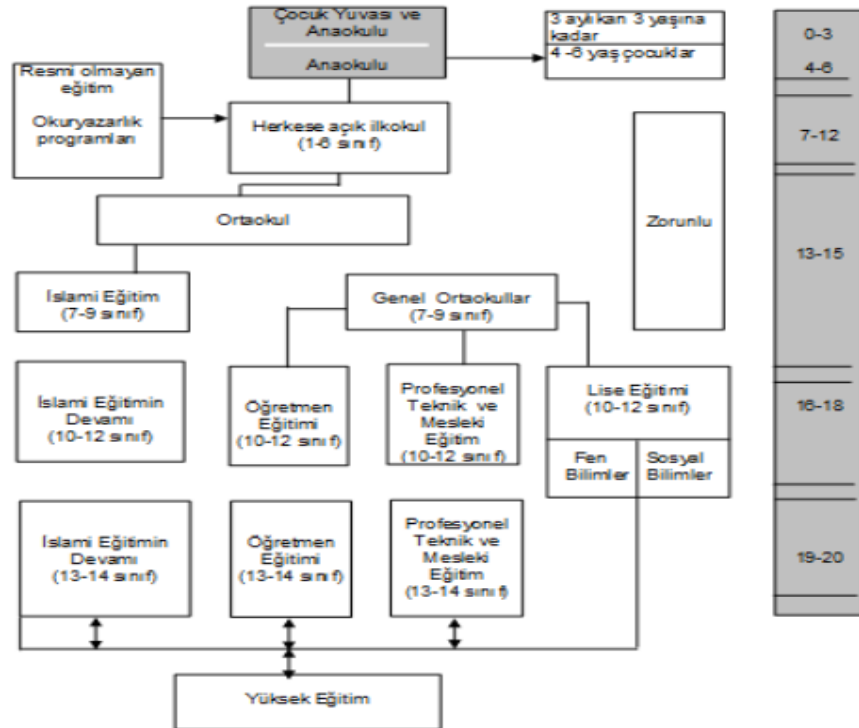
Madde 44, eğitimin tüm Afganistan vatandaşlarının lisans derecesine kadar ücretsiz olarak sağlanma hakkını ilan etmiştir. Ayrıca, devleti, eğitimin Afganistan'ın her yerinde dengeli bir şekilde yaygınlaşması için etkili programlar tasarlamaya ve uygulamaya ve ana dillerin konuşulduğu bölgelerde öğretilmesine mecbur bırakmıştır.

44. madde, devleti kadınlara ve göçebelere eğitim olanakları sağlamak ve cehaleti ortadan kaldırmakla yükümlü kılmıştır.

45. Madde, birleşik bir eğitim müfredatı için çağrıda bulunmaktadır.

46. madde, yükseköğretim, mesleki ve teknik eğitimin kurulmasını ve verilmesini devletin görevi sayarken, yerli ve yabancı kişi ve kurumların özel eğitim kurumları kurmasına da izin vermiştir.

Bu anayasa ayrıca yeni eğitim sistemi için daha geniş bir kurumsal çerçeve oluşturmuştur. Eğitimi, sırasıyla Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Bakanlığı tarafından yönetilmek üzere genel ve yüksek öğretim olarak yapılandırmıştır. Anayasa, eğitim için 9:3:4 formatı getirmiştir; bu, dokuz yıllık zorunlu ilk ve orta öğretim, üç yıllık lise ve dört yıllık üniversite eğitimi anlamına gelir.

Şekil 4 2. Afganistan'da eğitim sisteminin akış şeması

Kaynak: (Asefi, 2019, s. 28).

Genel eğitim hem örgün eğitim hem de yaygın eğitim anlamına gelmektedir. Örgün eğitim, bir bakalorya (1'den 12'ye kadar) ile sonuçlanan tüm eğitim programlarını içermektedir. Bu, okul öncesi eğitimi (kreşler, Anaokulları ve cami eğitimi), ilköğretim (1 ila 6. Sınıflar), ortaokul (7 ila 9. Sınıflar), lise (10 ila 12. Sınıflar), mesleki ve teknik eğitim ve din eğitimi (Darül Hifaz ve resmi medreseler). Yaygın eğitim, yetişkin okuryazarlık programlarını ve okul dışındaki yetişkin nüfusa yönelik diğer tüm eğitim hizmetlerini kapsamaktaydı (Baiza, 2013, s.198). Afganistan'da genellikle birinci sınıftan on ikinci sınıfa kadar, resmi eğitim enstitülerinde, kızlar ve erkekler olarak ayrı okullarda eğitim görmekteydiler.

Fakat 15 Ağustos 2021 tarihinden itibaren Taliban rejiminin yönetimi yeniden ele geçirmesiyle birlikte, bir kez daha Afganistan (1996-2001) arasındaki karanlık döneme geri dönmüştür. Her şeyi İslamize edilmiştir. Kızların okula gitmeleri ile kadınların idari çalışmaları engellenmiştir. Dolayısıyla Afganistan'ın eğitim sistemi, kuruluşundan bu yana yapı ve üslup açısından büyük bir dönüşüm ve değişim yaşayamamıştır. Bazı yıllarda sadece birkaç değişiklik ile temel ve genel eğitim aynı çizgide kalmış, gittikçe çağdaş eğitimden uzaklaşmıştır (Farzan, 2019, s.39).

4.1.10. Afganistan'nın eğitim amaç, ilke ve yasal temeller

Afganistan eğitim sisteminin temelini, Amir Sher Ali Khan, saltanatı sırasında ilk modernizasyon çabalarına başlamıştır. 1875 yılında, geleneksel eğitimin yanı sıra, Kabil'de resmi olarak iki modern okul kurulmuştur. Maktab-e Mulki WA Khawanin (Kraliyet okulu) ve Maktab-e-Harbiyah (Askeri okul) ağırlıklı olarak kraliyet ailesinin üyeleri için inşa edilmiştir. Bu iki okulda geleneksel eğitim, matematik, kimya, coğrafya, haritacılık ile stratejik ve askeri çalışmalar dahil olmak üzere modern eğitimin bazı müfredat ve yapısal yönleriyle birleştirilmiştir. 1913 yılında, cami okullarının müfredatını genişletmek, ilkokul öğretmenleri yetiştirmek ve standart ders kitapları yayınlamak amacıyla hem modern hem de geleneksel eğitimi denetlemek üzere Maarif Nezareti kurularak (Sherzad, 2017, s. 2-3), Afganistan eğitim politikası oluşturulmaya ve uygulanmaya konmuştur: “Bu eğitim politikası doğrultusunda şekillendirilen eğitimin temel amacı; gençlerin mezun olduktan sonra iş dünyasına ve hayata ilk adım attıklarında gerçek bir insan, gerçek bir Müslüman ve gerçek bir vatandaş olmasının sağlanmasıdır.” Milli Eğitim Bakanlığı bu eğitim politikasının uygulanması için eğitim uzmanlarını

görevlendirmiştir. Oluşturulan bir eğitim komisyonu, Telif Hakları ve Çeviri Departmanı ile koordineli olarak yeni bir eğitim programı hazırlamıştır (Gülece, 2008, s. 25).

Afganistan'a yönelik eğitim sisteminin genel amaçları, bunlara bağlı olarak ifadesi ve anlamını bulan ilke ve hedefleri, ülkenin kendi koşulları dikkate alınarak belirlenmiştir. Afganistan eğitim sisteminde sosyal ihtiyaçlar ve daha ağırlıklı dini normlar, eğitim sisteminin temeline daha fazla yerleştirilmiştir (Gülece, 2008, s. 31). Afganistan eğitim sisteminin ilkeleri incelendiğinde, bireyler arasındaki eşitlikle birlikte, etnik gruplar arasındaki eşitliğe çok fazla ağırlık verildiği; millet olma bilincinin sağlanmaya çalışıldığı ve dini normların rehber ve esas alındığı görülmekle birlikte, Afganistan'ın henüz bir milli birlik sağlayamaması ve ülkenin barış ve huzura kavuşamamış olması, henüz milli bir birliğin oluşturulamadığının bir göstergesi olarak görülmektedir.

Afganistan eğitim sisteminin ilkelerini incelendiğinde, bireyler arası ve etnik gruplar arası eşitliğin ön planda tutulduğu, millet olma bilincinin sağlanmaya çalışıldığı, dini normların rehber ve temel kriter olarak alındığı görülmüştür. Afganistan'ın hala ulusal birliğini tam olarak tesis edememiş olması, ülkede uzun süredir devam eden savaş ve iç karışıklıklar eğitim ilkelerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Afganistan'da eğitim ilkeleri, ulusal ihtiyaçlar ve toplumun ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamı dikkate alınarak belirlenmiştir (Gülece, 2008, s. 137). Afganistan için en uygun eğitim temel ilkelerini belirlemeye, toplumun'un sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı dikkate alındığında çalıştıkları görülmüştür. Temel ilkelere dayalı yoluyla Afganistan'da islamiyet'i dayalı bir sosyal yapı oluşturmuştur. Bu hedeflere ulaşmak için uyulması gereken ilkeler, ülkenin mevcut koşulları dikkate alınarak belirlenmiştir. Ancak zaman içinde sistemin her an daha değişebilen bir şekilde yapılandırılması gerekmektedir (Kazu ve Gülece, 2008, s. 6).

4.1.11. Afganistan eğitim sisteminin eğitim kademeleri

Afganistan eğitim sisteminin yukarıda yer verilen amaç ve temel ilkeleri doğrultusunda, her eğitim kademesinin hedefleri aşağıda sıralanmıştır (Asifi, 2017): Bu eğitim kademeleri ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere üç aşamada uygulanmaktadır (Kuzu ve Gülece, 2008, s. 3).

4.1.11.1. Okul öncesi

Okul öncesi eğitim anaokulunda yapılır. Öğrenciler 3 aylıkken anaokuluna başlayabilir ve 3 yıla kadar eğitim görebilirler. Afganistan'da anaokulu zorunlu değildir ve iki döneme ayrılır:

A. Kreş (3 aydan 3 yaşa kadar) Üç aylıktan üç yaşına kadar olan çocuklar, anaokullarında ücretsiz olarak bakılacaktır. Eğitim programları, çocukların fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimlerini teşvik etmek ve onları anaokuluna hazırlamak için özel etkinlikler içermektedir.

B. Anaokulunda (4 ila 6 yaş), dört ila altı yaş arası çocuklar, ilköğretimin yeni zorluklarıyla yüzleşmeye fiziksel ve entelektüel olarak hazırlanmaları için fiziksel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişimlerinde ücretsiz olarak desteklenir.

Anaokulu: Dört ila altı yaş arası çocuklar, ilkokula girmek için gerekli hazırlığı bulmak için fiziksel, duygusal, ahlaki gelişim ve temel bilgileri edinmeleri için anaokullarına gönderilmektedir (Zehir, 2019, s. 12).

Sayı	İndikatör	Ünite	2017-2018	2016-2017	2015-2016
	Anaokulu ve kreş	Sayı	369	360	360
1	Yerleşim	Sayı	214	204	208
2	İş yeri	Sayı	155	156	160
3	Anaokulu ve kreşlerde toplam	Çocuk	11143	9854	16918
4	-Oğlan	Çocuk	6382	4918	8955
5	-Kızlar	Çocuk	4761	4936	7963
6	Anaokulu ve kreş çocukları	Çocuk	7741	6317	11993
7	-Oğlan	Çocuk	5024	3425	6511
8	-Kızlar	Çocuk	2717	2891	5482
9	İşyerinde Anaokulu ve Kreş Çocukları	Çocuk	3402	3537	4925
10	-Oğlan	Çocuk	1358	1493	2444
11	-Kızlar	Çocuk	2044	2044	2481
12	Anaokulu ve kreşlerdeki toplam öğretmen	Öğretmen	2265	2474	2374
13	-Yerleşim	Öğretmen	1192	1376	1325
14	-İş yeri	Öğretmen	1073	1098	1049
15	Memurlar	Kişi	521	497	522
16	Sözleşmeli işçiler	Kişi	532	655	648

Şekil 4.3. 2015-2018 devlet öğrencilerin, öğretmenlerin ve anaokulu sayısı gösterilmektedir

Kaynak: (Asifi, 2019, s. 16).

4.1.11.1. İlkokul

Afganistan'daki ilkokullar 1. sınıftan başlar ve 6. sınıfa kadar devam eder. İki bölüm vardır: A) 1. sınıftan 3. sınıfa kadar. B) 4. sınıftan 6. sınıfa kadar devlet tarafından zorunludur. İlkokula gidebilecek çocuklar en az 7 yaşında olmalıdır.

İlk aşamada öğrenciler eğitimin temel öğelerini (okuma, yazma, dinleme, konuşma), din ve ahlak eğitiminin temellerini öğrenirler. Çocukları okul hayatıyla tanıştırmaya ve farklı görevlerle organize bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olmaya özel önem verilmektedir. Öğretim süresi günde 4 saat, yani haftada 24 saattir (haftada altı iş günü üzerinden).

İlköğretimin ikinci döneminde (4-6. sınıflar, 9-10 / 11-12 yaş), öğrenciler uygun bilgi, beceri ve tutumların kazanılması ve geliştirilmesi için daha çeşitli bir müfredat, yeni zorluklar ve yeni gereksinimlerle karşı karşıya kalmaktadır. Öğretim süresi günde 5 saat, haftada 30 saattir (haftada altı iş günü üzerinden) (Asifi, 2019, s. 17).

4.1.11.2. Ortaokullar

Bu okullar 6. sınıftan başlar ve 9. sınıfa kadar devam eder. Afganistan eğitim kurullarına göre 1. sınıftan 9. sınıfa kadar temel eğitim olarak adlandırılır ve zorunludur ve aşağıdaki amaçları içerir (Asifi, 2019, s. 19):

1. İslam kutsal dininin emir ve kurallarını öğrenmek, anlamak ve İslam inancını güçlendirmek. Bu madde gayrimüslim öğrenciler için zorunlu değildir.
2. İslam, vatanseverlik, milli birlik, adalet, eşitlik, bir arada yaşama, sabır ve özgüven gibi duyguların gelişimini sağlamak.
3. İnsan ve kadın haklarına saygı duygusunun arttırılmasını sağlamak.
4. Öğrencilerin, çevrenin korunmasına ve çevrenin doğru kullanımına özen göstermelerini sağlamak.
5. Sosyal olma, kurallara uyma, anne babaya saygı, öğretmene, büyüklere, öğretmenlere ve öğretmenlere saygı duyma moralini güçlendirmek; okul, aile ve çevre programlarına etkin katılımlarını sağlamak. Yardımcı olma, sosyallik ve nezaket duyguları kazanmak.
6. Bedensel, ruhsal, ahlaki, zihinsel, dürüstlük yönünden gelişmeleri ve güçlenmelerini geliştirmek.

7. Kültürel, sportif, sanatsal programları yaygınlaştırarak, öğrencilerin katılımını sağlamak (İslami kurallar çerçevesinde).
8. Ulusal dilleri okuma, yazma, konuşma ve anlama becerilerini kazandırmak.
9. Okuma alışkanlığını artırmak ve geliştirmek.
10. Sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin temel derslerini ve öğrenimini görmek.
11. Zeka geliştirmek, sorunları tanımak ve çözüm bulmak.
12. Liseye girmek için hazırlık yapmak.

Zorunlu eğitim (1 ile 9. sınıflar)'ın ikinci aşaması (7 ile 9. Sınıflar) olarak, ara döngü tüm ülkede öğrenciler için zorunludur. Öğrencilerin ufuklarını genişletmek, akademik başarı, manevi ve ahlaki, duygusal ve sosyal gelişimlerini sağlamak bu kademenin amaçları arasındadır. Gelecekteki eğitim yollarına, kariyer danışmanlığına ve rehberliğine özel önem verilmektedir. Öğretim süresi haftada altı iş günü, günde 6 saat, haftada 36 saattir. Bu kademedan mezun olduktan sonra, öğrenciler lise bölümlerine (İslam ilimlerinin devamı, mesleki eğitim ve öğretmen eğitimi) girmeye hak kazanırlar (Asifi, 2019, s. 19).

4.1.11.3. Lise

Afganistan'da lise 10. sınıftan 12. sınıfa kadar devam eder, öğrenciler genellikle 16-19 yaşları arasındadır. Afganistan eğitim kurullarına göre lisenin amaçları şunlardır:

1. Gayrimüslim öğrenciler hariç, tüm öğrencilerin İslami değerlerini, inançlarını ve anlayışlarını güçlendirmek.
2. Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne karşı sadakat duygularının arttırmak; ülkenin bağımsızlığını korumak. İslami değerlere göre demokrasiyi tesis etmek ve milli gelenekleri içselleştirmek.
3. Barış ve eşitliğin yaygınlaştırmak ve geliştirmek.
4. Öğrencilerin anlaması gereken konuları (uyuşturucu madde bağımlılığının zararları, AIDS tehlikesi, terörizm, savaş, şiddet vb.) onlara açıklamak.
5. İslami bilimlerin, tabiat ve sosyal bilimlerinin geliştirme yollarını öğretmek.
6. Öğrenciler arasında ulusal ve uluslararası dillerin güçlendirmek ve geliştirmek.
7. Modern teknolojiyi kullanmak (bilgi teknolojisi).
8. Okuma kültürünü yaymak, belli bir konu üzerinde düşünmek, analiz etmek ve araştırma yaparak öz değerlendirmeye ulaşmak.

9. Öğrencileri üniversite eğitime hazırlamak.

Genel olarak lise düzeyinde, öğrenciler, üretim ve hizmetlerde uzman teknisyenler olarak yetiştirilmektedir. Lise eğitimi bitirdikten sonra öğrenciler, okul performanslarına, yeteneklerine ve ilgi alanlarına göre yükseköğrenime (Üniversite, Öğretmen Kolejlere veya Meslek Enstitüleri) girmeye hak kazanırlar (Asifi, 2019, s. 21). Ortaöğretim her çocuğa, yüksek öğrenim ise kapasiteye göre sınavlarda başarılı olanlara sunulmaktadır (Danishjo, 2017, s. 36).

4.1.11.4. *Afganistan meslek eğitimi*

Bu düzey eğitim (13-14. sınıflar) 19-20 yaş arasını ve iki yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Mesleki eğitim mezunları, belirli alanlarda (İslami çalışmalar, öğretmen eğitimi, mesleki çalışmalar) lise sonrası diploma alırlar ve doğrudan iş dünyasına girebilmektedirler; enstitü ve üniversiteler ile ilgili alanlarda yüksek çalışmalara devam edebilmektedirler. Mesleki öğretimin amacı, ülkedeki modern nitelikli personele çeşitli mesleki alanlarda modern medeni bilgi ve yeterli okuryazarlık sağlamaktır (Zehir, 2019, s. 12).

4.1.11.5. *Afganistan yüksek eğitimi*

Afganistan'da yüksek öğrenim lisans, yüksek lisans ve doktora olarak üç düzeye ayrılmıştır:

1. Lisans eğitimi, 5 ile 7 yıl arasında değişen tıp ve mühendislik alanları dışında 4 akademik yılı kapsar.
2. Afganistan'daki yüksek lisans düzeyi 2 akademik yılı kapsar ve öğrencilerin 40 ila 48 krediyi tamamlaması gerekir.
3. Doktora düzeyi 3 ile 5 yılı kapsar ve kredi sayısı (70 ile 80) arasındadır.

Ülkede ilk kez Ekim 1932 tarihinde Kabil şehrinde Tıp Fakültesinin kurulması ile yükseköğretimin çekirdeği kurulmuştur. Kabil Üniversitesi 1946 yılında kurulmuştur. 1964'te Nangarhar Üniversitesi ve 1969'de Üniversite Teknik bir kablo oluşturulmuştur (Zehir, 2019, s. 12).

Eğitimin bir toplumun, bir milletin ve bir ülkenin gelişmesinde şüphesiz çok önemli bir yeri vardır. Eğitim süreci, yükseköğretim, insanların uzmanlaştığı ve iş hayatına en önemli hazırlığın yapıldığı zaman dilimidir. Ülkenin ekonomisini, kültürü ve milli

ihtiyaçlarını karşılayan en temel kurum yükseköğretim kurumlardır. Yükseköğretim, diğeri eğitim kademelerine göre daha yüksek oranda nitelikli, bilgili, nitelikli yöneticiler yetiştirerek, tüm sistem için önemli girdiler sağlamaktadır. Afganistan'ın kalkınması ve huzurlu günleri ancak yükseköğretim sisteminin gelişmesiyle mümkün olacaktır. Yükseköğretim sisteminin eğitimli yöneticiler, düşünürleri ve uzmanlar yetiştirerek hem eğitim düzeyini yükseltecek hem de demokratik, ağdaş bir ülke yaratacak potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir (Gülececi, 2008, s. 84).

4.2. Kanada Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde öncelikle Kanadanın eğitim sisteminin tarihi gelişiminin daha iyi yorumlanmasını sağlayacak şekilde, ilk olarak Kanada hakkında genel bilgiler paylaşılarak, ülkenin siyasi tarihine yer verilecek ve eğitim sisteminin tarihsel gelişimi hakkında bilgiler aktarılacaktır. Ardından eğitim sisteminin amac ve yasal temellerine ilişkin bilgi verilecektir.

4.2.1. Kanada eğitim sisteminin tarihsel gelişimi (Sanayi devriminden günümüze)

Irksal ve ulusal farklılıkların, dil ve din farklılıklarının eğitim üzerindeki etkilerinin Kanada'dan daha belirgin olduğu başka bir ülke göstermek çok zordur. İlk yerleşenler Kanada'nın doğu bölgelerine Fransızlar olmuştur. Bu sebeple, Doğu Kanada'nın bazı kısımları dil, politika ve kültür bakımından tamamen Fransız özelliklerini yansıtmaktaydı ve dinleri Katolik idi (Yazıcı, 2009, s. 42).

Fransız ve İngiliz Kanada'sı arasındaki keskin farklılıklar, eğitimin Quebec'te ülkenin geri kalanına kıyasla oldukça farklı geliştiği anlamına geliyordu. 1600'l yıllara geldiğinde Kanada'ya yerleşen Fransız rejimi tarafından, katı bir Katolik erevesi içinde, esas olarak erkek çocuklara temel eğitim sunan bir “petites coles” sistemi kurulmuştur. Yerli gençler için bilinen ilk eğitim kurumları Quebec yakınlarında 1620'de Récollet misyoneri tarafından kurulmuştur. O sırada Fransızların yerli eğitime ilişkin politikasını, Récollet misyoneri belirlemekteydi ve bu politikaya “[f]rancization” adı verilmişti. Halkı Hristiyanlığa dönüştürebilmek için önce “Fransızca” dönüştürülmesi; bu nedenle tam bir Fransızca eğitimi gerekiyordu. Bu amaçla, Récolletler, yerli erkekleri eğitim için seçerek, onların bir kısmını ilahiyat okulunda eğitmiş bir kısmını da Fransız kültürü ve diline tamamen adapte olabilmeleri için Fransa'ya göndermişlerdir. Bu

öğrencilerin daha sonra topluluklarına geri dönerek, nüfusun geri kalanını Hristiyanlaştırmaya yardımcı olabilecek yerli elitin bir parçasını oluşturacakları varsayılmıştır. Ancak, Récolletler büyük ölçüde başarısız olmuştur. Ebeveynlerin çocuklarından uzun süre ayrılmak istememeleri nedeniyle, hiçbir zaman çok sayıda öğrenciyi seminerlerine veya Fransa'ya çekememişlerdir. 1629'da İngilizler Quebec'i ele geçirerek, Cizvitlerle birlikte, Récollet'lerin o bölgeyi terk etme zorunda bırakılmışlardır.

Quebec, 1632'de Fransa'ya geri verildiğinde, misyonerlik faaliyeti Cizvitler üzerinden devam etmiştir (White ve Peters, 2009, s. 2). 1763'te Kanada'nın tamamı Büyük Britanya'ya devredildi ve İngilizce konuşan Protestan göçmenler ülkeye gelmeye başladılar (Yazıcı, 2009, s. 42).

1639'da, Ursuline rahibeleri (Yeni Dünya'ya gelen ilk Katolik rahibeler), kızlar için dini çalışmaların yanı sıra, iğne işi gibi ev becerilerini de vurgulayan okullar kurdular. Yeni Fransa'nın kasabalarında, tarikatlar üç "Rs" (yani okuma, yazma ve aritmetik) ve dini çalışmalarda eğitim öğretimi sağlarken, din adamı veya din eğitimi almak isteyen erkekler için daha ileri mesleki bir eğitimleri mevcuttu. Collège des Jésuites, erkeklere klasik ve teolojik eğitim sunan kurum, 1635'te kurulmuştur. Daha sonra, 1660 yılında, Séminaire de Québec, şimdi Université Laval olarak bilinen Bishop Laval tarafından kurulmuştur (<https://ecampusontario.pressbooks.pub/robsonsoced/chapter/unknown3/25> 10.2022.12:54).

Anlaşılabileceği üzere, Kanada'da eğitimin tarihi bölgeye göre değişen uzun ve karmaşık bir tarihtir. 18. ve 19. yüzyılın ortalarında, eskiden Üst Kanada ve Alt Kanada olarak bilinen yerde, okullar genellikle dini kuruluşlar tarafından yönetilmekteydi. Katolik ve Protestan nüfusun her birinin kendi eğitim sistemi vardı. Mütevazı bir ücret karşılığında özel okullar, zengin ve seçkinlerin çocukları için daha pahalı okullar da söz konusuydu. 1846'ya kadar, geçmiş ne olursa olsun, tüm çocukların eğitime erişimini sağlamak için merkezi bir eğitim sistemi oluşturulmuştur (<https://www.Futurelearn.com/info/futurelearn-international/canada-educationsystem>, 24.10.2022.10:37).

Kanada'da eğitim alana bireylere mesuliyet bilincinin kazandırılmasına önem verilmiştir. 1990'lı ve onu izleyen yıllarda eğitimde nitelik, erişilebilirlik, hareketlilik ve finansman konularına ağırlık verilmiştir (Ada ve Baysal, 2009, s. 375).

Kanada'daki Fransız egemenliği sırasında, öğrenme süreci günlük yaşamla iç içeydi. Fransız hükümeti, Katolik Kilisesi'nin din, matematik, tarih, doğa bilimleri ve Fransız dilini öğretme taahhüdünü destekliyordu. Bununla birlikte, aile ana parça ve

sosyal bir kurum olarak kabul olup ve öğrenmenin sıklıkla gerçekleştiği ana platformuydu. 17. ve 18. yüzyılın kol emeği ekonomisinde aileler, üretim faaliyetlerine katılan çocukların ciddi şekilde ekonomik yardımına ve işbirliğine güveniyorlardı. Çocuklar, diğer aile üyelerinden bahçıvanlık, eğirme ve tarım arazisi hazırlama gibi becerileri öğreniyorlardı. Erkek çocuklar çıraklık sistemiyle çeşitli işler için çeşitli mesleklerde eğitilmişlerdi (url: [http://8, 12:7](http://8,12:7)). Siyasi kaygılar Quebec'i, büyük kültürel, dilsel ve dini farklılıklar nedeniyle Kanada'nın geri kalanındakilerden farklılaştırmıştır. 1830'ların sonlarında, Üst ve Alt Kanada'yı işgal etmeye çalışan Patriotes tarafından isyanlar meydana gelmiştir. Vatanseverler, aslen Fransız toprakları üzerindeki İngiliz kontrolüne ve Alt Kanada hükümeti üzerindeki sömürge kontrolüne karşı çıkmışlardır. Bu tür siyasi kaygılar, bir okul sistemi kurmanın algılanan önemin yerini almıştır. 1846'da sömürge yönetimi, Orillia, Ontario'da çeşitli "şefler" ile bir araya gelmiş ve onları hükümetin yerli çocukların eğitimi için el emeğine dayanan okullar kurma planlarını kabul etmeye ve okulların çevresine daha geniş, kalıcı alanlara yerleşmeye ikna etmiştir. Yerli çeteler, hükümetten aldıkları maaşların dörtte birini eğitim kurumlarına desteklemeye ayırmıştır. Yoğun yerleşim yerlerine taşınmalarına ve okulların Hristiyan doğasına yönelik bazı itirazlara rağmen, toplanan şefler tarafından nihayetinde önerilen plana destek verilmiştir. Ancak destekçilerin çoğu, okulların sonunda kendi insanları tarafından yönetileceğini umuyordu (White ve Peters, 2009, s. 5).

İngilizler 1760'ta Quebec'i işgal ettiğinde, eğitim de değişmeye başlamıştı. İşgal sırasında Fransa'dan kitap alımı son buldu. Eğitim ihtiyaçları arasında okur-yazar olmaktan ziyade Protestan veya Katolik olarak hayatta kalma mücadelesi söz konusuydu. Fransız kolonisinde Cizvitler, Sulpisyenler, Rekolektler eğitime önderlik ediyordu. Bu durum 1867'de Kanada Konfederasyonu'na kadar sürdü (Yazıcı, 2009, s. 43). Devlet tarafından okulları finanse etmeye yönelik ilk çaba, Üst Kanada Yasama Konseyi ve Meclisi'nin İngiltere Kralı'ndan okulların ve bir üniversitenin kurulması için arazi ve fon verilmesini talep ettiği 1790'ların sonlarına dayanmaktadır.

1867 İngiliz Kuzey Amerika Yasası uyarınca, Hindistan işlerinin tüm yönleri Kanada federal hükümetinin sorumluluğu olmuştur. Bu, Hindistan topraklarının teslim edilmesi için imzalanan çeşitli anlaşmalarda vaat edilen eğitimi de içeriyordu. Anlaşmalar genellikle yedekte gündüzlü okullar vaat ederken, devam eden sorunları ve gündüzlü okulların Yerli halkları asimile etmede etkisiz olduğu algısı alternatif arayışlarına yol açmıştır (White ve Peters, 2009, s. 6).

1960 yılındaki 'Sessiz Devrim' ile Ouebec, yüzyıllarca Kanada toplumunu sosyal ve dinsel olarak etkileyen Katolik kilisesini ortadan kaldırarak, laik bir yapıya kavuşmuştur. Din kişisel düzeyde önemini korurken, kilise artık kurumsal olarak aktif değildir. Laik bir toplumdaki din eğitiminin içeriği, dindar bireyler yetiştirmekten ziyade öğrencileri çeşitli dinler hakkında bilgilendirmeyi amaçlayan bir nitelik kazanmıştır. Kanada eğitiminde insan hak ve özgürlükleri kapsamında din eğitimi önemli bir yere sahip olmuştur (Yazıcı, 2009, s. 43). Buna karşın 1930'lara gelindiğinde, ülkenin her yerinde yetmişin üzerinde okul faaliyettedir. Bu okullarda yerli öğrencilerin bedenleri, zihinleri ve ruhları üzerinde 'kültürel soykırım' (CBC News, 2013) gerçekleştirildi. Uzun veya örgülü saçlar kesildi; geleneksel kıyafetler çıkarıldı ve yerine resmi bir okul üniforması giyildi (Christou ve Sean Cousins, 2014, s. 6). Ancak 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren bu gelişim yönündeki adımlar, yerini yavaşlamaya bırakmıştır. Hükümetin başta eğitim harcamalarını kısıtlaması ve ardından öğrencilerin temel becerilerden yoksun olması, başta toplumsal sorunlarla yüzleşmesinin yol açtığı kısıtlama ve tutuculuk olmak üzere, 1960'ların reformlarını engellemiştir (İncekara, 2006, s. 181).

Bu eğilim 1980'li yıllarda artmaya devam etmiş ve ardından meydana gelen mali kısıtlamalar nedeniyle okullar daha gergin bir hale gelmiştir. Bazı eyaletlerde eğitim fonlarının başlangıçtaki düşüşü durumu ağırlaştırırsa da, sonuç olarak öğrenciler, öğretmenler ve okul bölgeleri üzerindeki kontrolü azaltmış olan eyaletsel yönetimler, çeşitli alanlarda merkezi politikalar üretmeye başlamıştır (İncekara, 2006, s. 182).

Bu eğilim 1990'lı yıllar boyunca devam etmiştir. Bu arada yeni bir reform önerisi ortaya atılmış ve bu öneriye göre merkezi otoritenin bir dereceye kadar bırakılması ve okullara kendi işlerini yönetme konusunda daha fazla yetki verilmesi gerektiğini düşünülmüştür. Yetki paylaşımı ya da okul temelli yönetim adı altında ortaya atılan bu reform, yetkinin ve bürokratik sistemin tamamen okullara ya da okul kurullarına bırakılmasını öngörmüştür. Bir görüşe göre, bu sistem bir serbest piyasa ekonomisine benziyordu ve okulların öğrenci ve parasal fonlar için birbirleriyle rekabet etmesini gerektirmekteydi. Ancak uygulama, reform tekliflerinin aksine gelişmiş ve eğitim politikaları üzerindeki merkeziyetçilik artarak devam etmiştir (İncekara, 2006, s. 182).

Quebec Eğitim Bakanlığı'ndan diploma alabilmek için, din dersi almak zorunlu olmuştur. Ancak seçme hakkı vardır. Devlet okullarında katolik yada protestan M.R.I. (din ve ahlak eğitimi) derslerinden biri yada sadece ahlak dersi alınmalıdır.

Ülkedeki birçok dini veya etnik grup (özellikle Yahudiler, Ortodoks Rumlar, Ermeniler ve Müslümanlar) kendi özel okullarını açarak müfredatı uygulayabilmektedir. 1994 yılı kayıtlarına göre, Quebec'teki öğrencilerin %9,4'ü özel okullara devam etmektedir (Yazıcı, 2009, s. 43).

Kanada'da eğitim yapılarının gelişimini etkileyen faktörlerden üçü çok önemlidir. Birincisi, ülke dünyanın en büyük ikinci alanına sahiptir ve bu nedenle yıllardır iletişim kurmakta zorlanmıştır. İkincisi, dağınık yerleşimler Kanada'nın birçok yerine hakimdir, şehirlerdeki cemaatler ve büyük mesafeler buradaki insanları kırsal topluluklardan ayırmaktadır. Üçüncüsü, dinsel bölünmüşlüktür. Dini mezhep farklılıkları Kanada'yı kültürel bir mozaik haline getirmiştir (Yazıcı, 2009, s. 44).

4.2.2. Kanada eğitim sisteminin genel durumu

Ortak bir atadan, ortak bir dilden ve ortak bir dinden yoksun olduğu için Kanada'da düşünce farklılıklar bulunmaktadır. Gelenekler ve görenekler arasında da temel farklılıklar vardır. Yüz elli yıl içinde derine kök salmış olan iki kültür (Fransızlar) arasında da bir mücadele söz konusudur (Yazıcı, 2009, s. 44).

Kanada, II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya karşı İngiltere'nin yanında yer almış ve savaştan sonra özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Ülkenin petrol ve doğalgaz gelirleri ile refah seviyesi oldukça yükselmiş; 1960'lardan sonra hızlanan dış göç ile dünyanın en önemli göçmen alan ülkelerinden biri haline gelmiştir. Birçok göçmen ülkesinin aksine, eğitim seviyesinin Kanada'da göçü sınırlayan bir koşul olarak belirleyici rol oynaması, Kanada'nın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Polat, 2021, s. 97).

Kanada 2000 yılından bu yana, eğitim sistemi ve bu konudaki yenilikler açısından dünyanın en iyi ülkelerinden biri olmuştur. Sosyo-ekonomik durumları ne olursa olsun ülkede sadece Kanada kökenli öğrencilerin değil, göçmenlerin de başarılı olduğu görülmektedir (Karemeşe, 2016, s. 66). Kanada eğitim sistemine genel olarak baktığımızda ilk dikkat çeken şey, eğitim sisteminin merkezileşmeden uzak bir yapıya sahip olmasıdır. Kanada, federal hükümet olarak eğitimle ilgili herhangi bir ofisi, kurumu veya eğitim departmanı olmayan dünyadaki tek gelişmiş devlettir. Bu sistemin bir gereği olarak, merkezi yönetim üzerindeki yetki oldukça azalmış; ancak yerellik arttıkça, diğer bir deyişle merkezi yönetimden okul yönetimine geçildiğinde yetki ve sorumluluk

artmıştır. Bu durumda Kanada'nın kendine has bir eğitim sistemine sahip olduğu söylenebilir (İncekara, 2006, s. 202). Kanada, ulusal eğitim bakanlığı olmayan tek OECD ülkesidir. Kanada'daki her eyalet kendi eğitim sisteminden sorumludur (Kıral, Yavuzkur, 2019, s. 7).

Kanada'da üniversiteye kadar eğitim ücretsizdir (Akçay, 2006, s. 49). 1982 Anayasası, ilk ve orta öğretim kurumlarının mali ve idari sorumluluğunu, eyalet hükümetlerine vermektedir. Tüm devletlerin eğitim sistemleri benzer yapısal özelliklere ve hedeflere sahip olsa da eğitim yönetimi, eğitimin finansmanı ve eğitim önceliklerinde önemli farklılıklar bulunmakta ve hatta müfredat, öğretmen nitelikleri ve derecelerinde önemli değişiklikler görülebilmektedir (İncekara, 2006, s. 183). Eğitimin yerel yönetimi genellikle okul kurullarına, okul bölgelerine, okul bölümlerine veya bölge eğitim konseylerine emanet edilir (Council of Ministers of Education, Canada, 2008, s. 4). Kanada eğitim sisteminde dikkat çeken uygulamalardan biri de evde eğitim hakkıdır. Ülkede evde eğitim uygulamasına olan talep her geçen gün artmakta ve son yıllarda binlerce öğrenci bu eğitimden faydalanmaktadır (Polat, 2021, s. 98). Eğitim; ayrıca, Kanada toplum sosyal organizasyonunun ayrılmaz bir parçası olarak programları ve uygulamaları sunmaya ve yenilemeye çalışan temaları da içermektedir. Devlet eğitim kurumlarında da mesafe ve dağınıklık nedeniyle bazı sorunlar yaşanmaktadır (Güven, 2009, s. 112).

4.2.3. Kanada'da eğitim amaç ve yasal temeller

Kanada on eyalete bölündüğünden beri, eğitimin sınırlarının belirlenmesi, her eyaletin kendi sorumluluğunda gerçekleştirilmektedir (Yazıcı, 2009, s. 45). Kanada eğitim sisteminin genel olarak beş ana hedefi vardır. Bunlar; öğrencilerin zihinsel gelişimini sağlamak, mesleğe hazırlamak, ahlaki gelişimlerini sağlamak, yurttaşlık bilincini geliştirmek ve kişisel gelişimlerini sağlamak olarak sıralanabilir (Karamişe, 2016, s. 66). Ancak eğitimin amaçları, her bireyin değerlerine bağlı olan toplumun gelişme anlayışına göre eyaletler tarafından belirlenir. Kanada'nın çok kültürlü toplumu nedeniyle, geleneksel kültürleri korumak, teşvik etmek ve ülkenin sosyal mozağinde temsil edilen çeşitli kültürlerin anlaşılmasını, farkındalığını ve kabulünü teşvik etmek, önemli eğitim ve toplumsal hedefler haline gelmiştir. Öte yandan, bilim ve teknolojiye ileriye yönelik olumlu tutumların da vurgulanması gerektiği, ülke genelinde yaygın olarak kabul edilmektedir. Kanada eğitim sistemi; öğrencilerin zihinsel gelişimini

sağlamayı, onları mesleğe hazırlamayı, öğrencilerin ahlaki gelişimini sağlamayı, yurttaşlık bilincini geliştirmeyi ve bireylerin kişisel gelişimini sağlamayı amaçlamaktadır (Polat, 2021, s. 99).

Daha geniş anlamda, Kanada eğitim sisteminin amaçları şu şekilde özetlenebilir (Polat, 2021, s. 99-100):

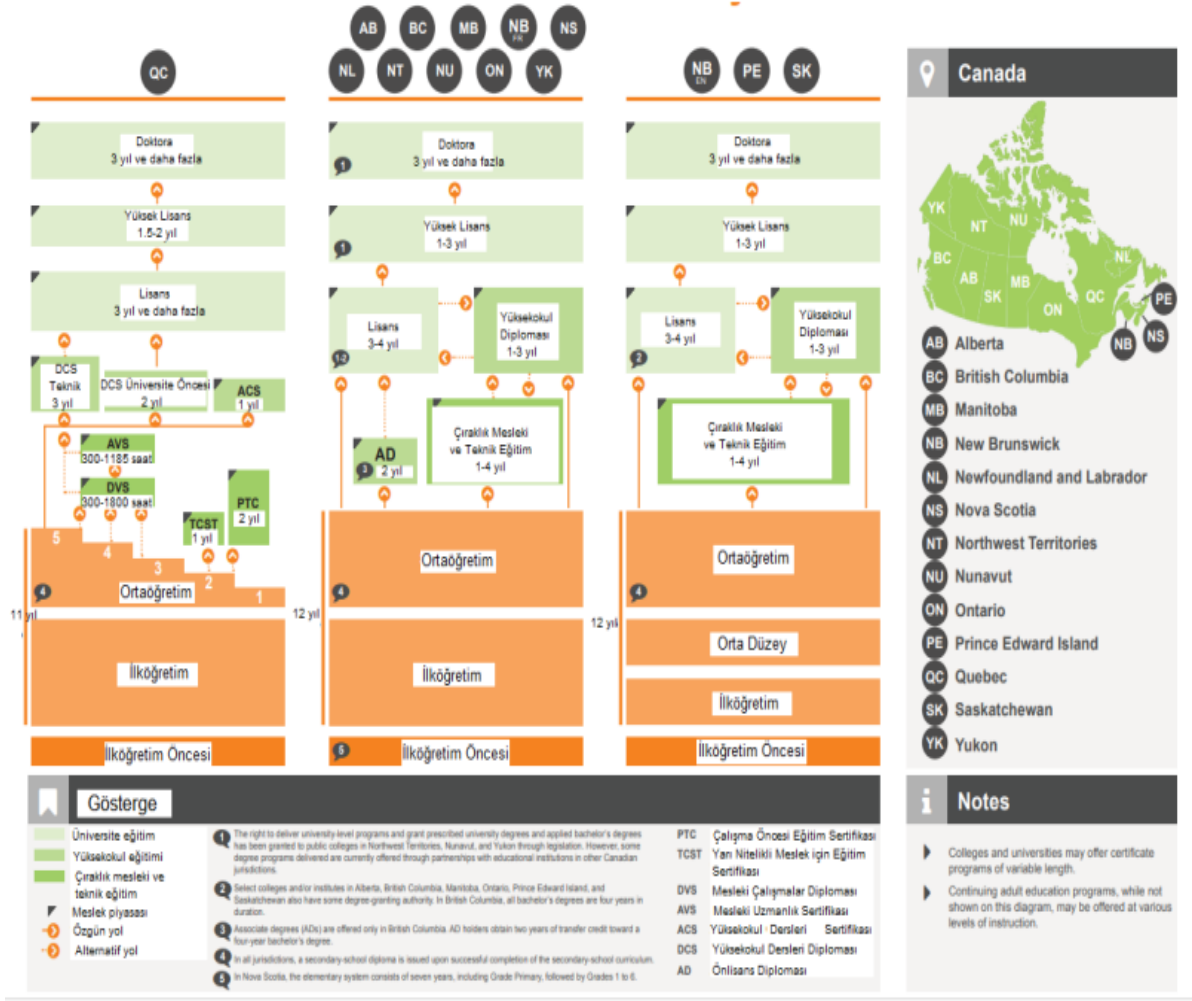
- Bireylere öğrenme fırsatları sağlamada bölgeler ve bireyler arasında eğitim adaletini sağlamak,
- Her tür ve düzeydeki eğitimi halkın ilgi ve kapasitelerine uygun hale getirerek uygulamaya hazır hale getirmek,
- Bireyleri toplumsal yaşamın bir parçası olarak uygun bilgi ve becerilerle donatmak,
- Sosyo-kültürel gelişmeyi ve ekonomik büyümeyi sağlamak ile
- Bilimsel ilerlemeyi hızlandırmak.”

UNESCO çalışmasına göre Kanada Eğitim Sisteminin temel, 5 mühim hedefi vardır (Güven, 2009, s. 113). Bunlar:

- 1- Bir mesleğe hazırlamak,
- 2- Etik ilerlemeyi sağlamak,
- 3- Yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi ile
- 4- Bireysel gelişimi sağlamaktır.

Kanada'nın en mühim eğitim hedefi, bir kültür mozaïği olan ülkede bütün kültürler arasındaki anlayış yaratmak; bilim ve teknolojiyi ilerletmek mühim hedefler arasındadır (Yazıcı, 2009, s. 46).

Eğitim sisteminin merkezinde daima öğrencilere dayalı bir eğitim anlayışı yer almaktadır. Kültürel mirası ve geleneksel değerleri öğrencilere aktarırken, ülkedeki diğer kültürleri tanıtmak ve desteklemek eğitim sistemin mesuliyetleri arasındadır. Geleneksel kültürün korunması ve geliştirilmesi mühim bir eğitim ve toplumsal hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Kanada eğitim sisteminde muhtelif kültürlerin incelenmesine, anlaşılmasına ve çeşitliliğine önem verilmektedir (Güven, 2009, s. 112).

Şekil 4.4. Kanada'nın eğitim sistemi

Kaynak: (Karakaya, 2021, s. 32).

Kanada'nın her eyaletinin (vilayetinin) eğitim politikasını belirleyen bir eğitim yasası (okul yasası veya eğitim yasası) vardır. Çoğu eyalette eğitimden sorumlu bir "Eğitim Departmanı" vardır ve bunlar "Eğitim Sekreteri" tarafından temsil edilir (İncekara, 2006, s. 183). Federal hükümet, kamu eğitim politikalarının formüle edilmesinde, eğitim standartlarının belirlenmesinde ve eğitimin finansmanında etkilidir. Kanada'daki eğitim yasaları her eyalet tarafından belirlenir (Kıral, Yavuzkurt, 2019, s. 7). Kanada'da eğitim için herhangi bir milli eğitim sistemi yoktur. 1982 Anayasası'na göre (eski adıyla 1867 İngiliz Kuzey Amerika Yasası), eğitim eyaletlerin sorumluluğundadır. 1867 tarihli Kanada Anayasası, "parlamentonun tüm eyaletler için yalnızca eğitimle ilgili yasalar yapabileceğini" belirtmiştir (Güven, 2009, s. 141). 1867 Anayasası (Madde 93), her eyaletin yasama organının eğitimle ilgili bütün yasaları yapma hakkına sahip

olduğunu belirtmiştir. Dolaysıyla, her eyaletin Bakanlıkları veya Eğitim Bakanlıkları; yapmış oldukları eğitimleri, okulların tüzük ve yönetmeliklerini, okulların müfredatlarının hazırlanmasını, hangi okula ne kadar hibe edileceğinin miktarını, öğretmen olabilmek için gerekli eğitim sertifika programları ile sertifikasyonun sürecini, okullarının standartların belirlenip değerlendirilmesini yürütmekle sorumludurlar (İncekara, 2006, s. 212).

Kanada Anayasasına göre, “Yasama Meclisi münhasıran Eğitimle ilgili Kanunlar yapabilir...” Bu hüküm, eğitim politikasında geniş, doğrudan federal aktivizmi engeller (Vergari, 2010, s. 3).

4.2.4. Kanada’da eğitim kademeleri

Eğitim sistemi 3 düzeyden oluşmaktadır. İlköğretim (ilköğretim), ortaöğretim (ortaöğretim) ve yükseköğretim (lise sonrası). Hangi sınıf seviyesinin hangi aşamada yer aldığı eyaletlere göre farklılık gösterebilmektedir. Zorunlu eğitim yaşı Manitoba, Ontario ve New Brunswick eyaletlerinde lise diplomasının alındığı yaş (18) olarak öngörülmüştür. Bu üç eyalet dışında zorunlu eğitim yaşı 16’dır (<https://www.Northernpaths.ca/post/kanada-egitim-sistemi>26.10.2022.1:48).

Kanada’da, devlet okullarında, okul öncesinden orta öğretimin sonuna kadar bedava eğitim verilmektedir. (Karamiş, 2016, s. 67). Kanada okul sistemi kolektif bir okul sistemidir ve farklı okul biçimleri arasında bir ayrım yoktur. 10. sınıftan sonra ise farklı bir eğitim uygulamasına taabidir. Bu eğitim uygulamasına göre öğrenciler yükseköğretime veya mesleki formasyona gitmektedir (Akçay, 2006, s. 48).

4.2.4.1. Kanada’nın okul öncesi eğitim

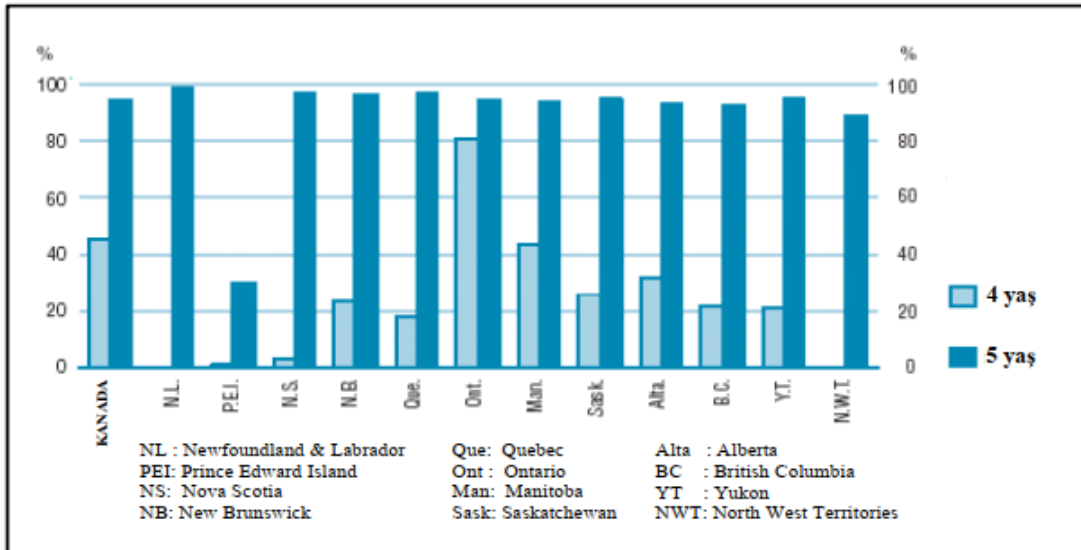
Kanada okul öncesi eğitimi üç-beş yaşlar arasını kapsamaktadır. Okul öncesi eğitimin hedefleri, yapılabilecek basit vazifeleri öğretmek ve ilkokula hazırlanmaktır. Oyun esaslı programlar uygulanmaktadır. Bu eğitim seviyesindeki özel okullar ücretlidir ve devletin sorumluluğundadır (Yazıcı, 2009, s. 62). 5 yaşından itibaren öğrenci her eyalet okulu tarafından kabul edilmektedir ve yerel yönetim tarafından yürütülmektedir (Ada ve Baysal, 2009, s. 379).

Okul öncesi programlar, öğrencileri ilköğretime hazırlamak için tasarlanmıştır. Bu süreçte öğrencilerin toplumsal, fiziksel, duygusal ve zihinsel ilerlemesini sağlamak için

oyun temelli programlar uygulanmaktadır. Bu programlar çoğunlukla yarım günlük programlar olsa da, birçok okulların idari kurulu, tasarruf önlemleri sebebiyle bu programı gınaşırı olacak biçimde tasarlamıştır (İncekara, 2006, s. 204).

Kamu okul öncesi eğitim kurumları hemen hemen bütün eyaletlerde faaliyet göstermeye devam etmektedir. Kanada'daki oyun okulları, kreşler ve anaokulları 3, 4 ve 5 yaşındaki çocuklara hizmet vermektedir. Kanada'da okul öncesi eğitim, daha çok şehirlerde ve sanayileşmiş yerlerde bulunmaktadır. Kanada'da okul öncesi eğitim, altı yaşına kadar olan çocukların eğitimini kapsamaktadır. Bu eğitim kurumları topluma açıktır. Burada eğitim bedavadır. Okul öncesi eğitim kurumlarının kontrolü yerel yönetimler tarafından sağlanmakla birlikte, ülke çoğu yerinde 5 yaşına kadar herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bu mesuliyet eyaletlere bırakılmıştır. Fakat okul öncesi eğitimi ilköğretimin bir parçası olarak sayıldığı için, beş yaşından sonra zorunludur (Ada ve Baysal, 2009, s. 379).

Quebec, Manitoba ve Ontario gibi bazı illerdeki okul yönetim kurulları, okul öncesi, 4 ve 5 yaşları içeren iki senelik, zorunlu olmayan programlara sahiptir. Alberta eyaletinde bu eğitim resmi olarak 2 ve 3 yaşındalardaki çocuklara dahi uygulanmaktadır. Bu haliyle 1974 yılında başlayan Erken Çocukluk Eğitimi Servisi (EÇÖ) adı altında bir program söz konusudur. Okul kurulları tarafından uygulanan bu programa dört, beş ve altı yaş arası çocukların %98'i katılmaktadır (İncekara, 2006, s. 205).

Şekil 4 5. Kanada'da illere göre okul öncesi eğitime katılım oranları, 1999-2000

Kaynak: (İncekara, 2006, s. 205).

Kanada'da ilk okula başlayan öğrencilerin yaklaşık %90'ı okul öncesi eğitim almaktadır (Yazıcı, 2009, s. 65). Bu programlara katılma gereksinimleri eyaletten eyalete değişmektedir. New Brunswick, Newfoundland, Saskatchewan, Ontario, Manitoba, British Columbia, Yukon ve Kuzeybatı Toprakları'nda çocukların programlara katılabilmeleri için 31 Aralık itibarıyla 5 yaşından gün almış olmaları gerekirken, Quebec'te ve Nova Scotia'da son tarih 1 Ekimdir.

4.2.4.1.1. Okul öncesi eğitimin amaçları

Okul öncesi eğitimin hedefleri, çocuklar beş yaşından itibaren anaokuluna başlarlar ve okuma becerisini kazanmaya çalışırlar. Kanada'da okul öncesi eğitimin amacı çocukları okula alıştırmak, paylaşım, koordinasyon, trafik kuralları, takım çalışması, sosyal etkinlikler, beslenme alışkanlıkları gibi birçok konuda eğitim vermek ve onları ilköğretime hazırlamaktır (Ada ve Baysal, 2009, s. 380).

4.2.4.2. İlköğretim

Kanada'da İlköğretim, zorunlu eğitimin ilk yıllarını kapsar ve genel olarak sınıfların ilköğretim, ortaöğretim ayrımı çok net değildir. Çoğu eyaletlerde, ilköğretimokulları 6 yıldan 8 yıla uzanan zorunlu eğitimi kapsar (Güven, 2009, s. 120).

Kanada'da ilk ve orta öğretim bütün vatandaşlar ve daimî ikamet statüsüne (permanent resident status) sahip olanlar için bedavadır. Zorunlu eğitimin uzunluğu eyalete ve bölgeye göre değişmekle birlikte, genellikle altı veya yedi yıl ile on altı yıl arasında değişmektedir. Zorunlu ilk öğretim altı - on beş yaşları kapsamaktadır (İncekara, 2006, s. 205). Tüm eyaletlerde, ilk öğretim altı ila sekiz yılı kapsamaktadır. İlköğretim programı matematik, dil, sosyal bilgiler, bilim, sağlık ve beden eğitimi ve temel sanatlar gibi temel konulara odaklanır. Bazı eyaletlerde, ikinci bir dil öğrenmeyi içermektedir. (Karakaya, 2021, s. 32). İlköğretim okullarının yapısı eyaletler arasında ve hatta eyalet içinde değişiklik gösterebilmektedir (Yazıcı, 2009, s. 65).

Ültanır'a (2000) göre Kanada okulları sisteminde, zorunlu eğitim sürecinde, okulları ilk (primary) ve orta dereceli olan (secondary) okullar olarak sınıflandırmak mümkündür. İkincil alan (secondary) kendi içinde orta okul ve lise olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Bu durumda bir üst öğretim kurumu olan yüksek öğretim, ikincil alan II (Senior High School) ile bağlantı içerisindedir (Akt., Güven, 2009, s. 121).

Tablo 4.1. *Ontario Eyaletinde, İlköğretim Müfredatındaki yer alan Dersler ve İçerikler*

Dersler	İçerikleri	Sınıf
Sanatlar	Müzik, Görsel Sanatlar, Drama ve Dance	1-8
Fransızca	Temel Fransızca, Fransızca, İleri Fransızca	1-8
Sağlık ve Fiziki Eğitim	Sağlık Yaşam, Temel Hareket Yeteneği, Aktif Katılım	1-8
Dil	Yazma, Okuma, Oral ve Görsel İletişim	1-8
Matematik	Sayılar ve Rakamlar, Ölçe Bilimleri, Geometri, Matematiksel Modelleme, Veri Yönetimi ve Olasılık	1-8
Ana Diller	Okuma, Yazma, Konuşma, Dinleme	1-8
Bilim ve Teknoloji	Yaşam Sistemleri, Madde ve Materyaller, Enerji ve Kontrol, Yapılar ve Mekanizmalar, Yeryüzü ve Uzay Sistemleri	1-8
Sosyal Çalışmalar	Toplumsal Miras ve Vatandaşlık, Kanada ve Dünya ile İlişkileri	1-6
	Yeni Fransa, İngilizce Kuzey Amerika, Anlaşmazlık ve Değişim, Konfederasyon, Batı Kanada'nın Gelişimi, Değişen Toplum:	7-8
Tarih ve Coğrafya	Kanada Coğrafi Araştırmanın Temelleri, Fiziki Coğrafya, Doğal Kaynaklar, Beşeri Coğrafya, Ekonomik Sistemler, Göç	7-8

Kaynak: (İncekara, 2006, s. 206).

Bir ilkokulda ortalama 250 öğrenci bulunmaktadır. İlkokullarda çoğunlukla 20-30 kişilik bir sınıfa bir sınıf öğretmenini düşmektedir. Nadiren bir öğretmenin iki sınıfı vardır (bulunursa, bunlar 1. ve 2. sınıf gibi ardışık sınıflar olmalıdır). Sınıf öğretmeni, temel müfredat konularının sınıflarda yürütülmesinden sorumludur. Ayrıca branş öğretmenleri müzik, resim, beden eğitimi, yabancı dil gibi uzmanlık gerektiren konularda dersler vermektedir. Okul öncesinden ilkokula 3-4, bazı eyaletlerde birinci sınıfa kadar olan süreçte, öğrenci sayısını mümkün olduğunca düşük tutmak yasal bir zorunluluktur (İncekarak, 2006, s. 207).

Kanada'daki ilkokullarda çoğunlukla günde en az beş saat, haftada yirmi beş saat eğitim verilir. İlköğretim okullarında eğitimin sürekliliği esas olmakla birlikte, başarısızlık durumunda bile öğrencilere nadiren sınıf tekrarı yaptırılmaktadır. Bu gibi durumlarda sınıflarda veya okullarda özel olarak tasarlanmış merkezlerde (kaynak

merkezleri) öğrencilerin performansını artırmaya yönelik programlar uygulanmaktadır (İncekara, 2006, s. 207).

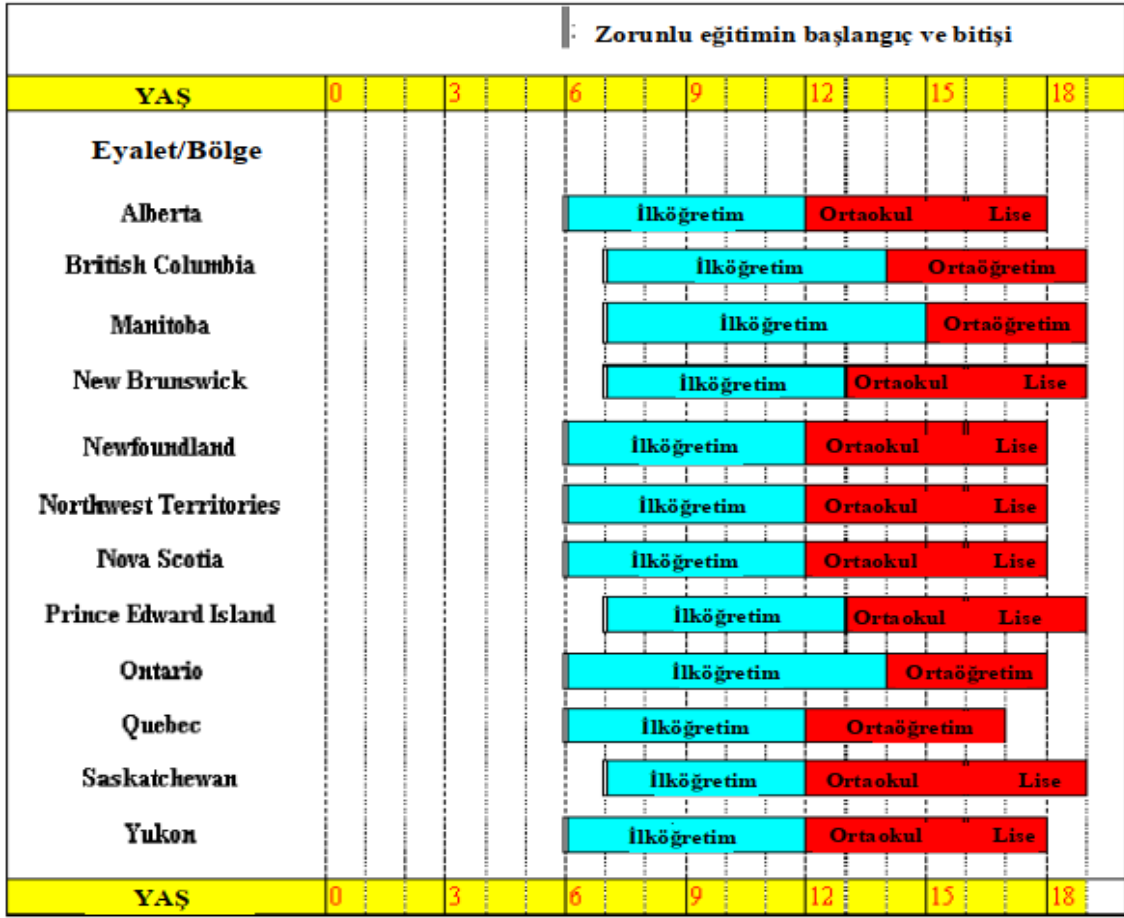
4.2.4.2.1. İlköğretimin amaçları

İlköğretimin hedefleri, öğrencilerin yaşamlarını ve sağlıklarını korumalarını, evde ve okulda yaşının gerektirdiği araçları kullanma becerilerini geliştirmelerini, ulusal dili doğru okuyup yazabilmelerini, sade günlük işlerin yanısıra matematiksel işlemler, bulundukları ekonomik, coğrafi, sosyal ve kültürel çevre hakkın da bilgi sahibi olarak ilgilenebilmelerini sağlamaktır (Ada ve Baysal, 2009, s. 379).

4.2.4.3. Ortaöğretim

Kanada'daki orta öğretim sisteminin temel hedefleri, öğrencileri orta öğretim sonrası eğitime ve mesleğe hazırlamaktır (İncekara, 2009, s. 208). Orta öğretim, zorunlu eğitimin son dört veya altı seneyi kapsamaktadır ve lise adı verilen eğitim kurumları tarafından verilir. İlk yıllarda öğrenciler çoğunlukla zorunlu dersleri, bazı seçmeli dersler ile birlikte alırlar. Seçmeli derslerin oranı, öğrencileri iş hayatına veya farklı giriş koşullarına sahip lise sonrası kurumlara hazırlamak için eğitimlerinin son yıllarında artmaktadır. Sayı kadar zorunlu veya seçmeli dersi tamamlayan öğrencilere ortaöğretim diploması verilir. Genel hususlarda, mesleki ve akademik programlar aynı ortaöğretim okullarında bulunmaktadır; bulunmayanlar için ayrı mesleki eğitim merkezlerinde teknik ve mesleki programlar sunulmaktadır. Özel bir sanatla ilgilenen öğrenciler için, bir seneden üç seneye kadar seçeneklerle diploma ve sertifika sunan programlar da vardır (Güven, 2009, s. 121).

Kanada orta öğretimi her eyalette değişiklik gösterdiğinden, genelleme yapmak zordur. Daha önce de belirtildiği gibi, Kanada'daki mevcut eğitim sistemi 6+3+3 okul sistemidir. Bunlar 1 ila 6. sınıflar arasında ilkokulu, 7 ila 9. sınıflar arasında ortaokulu ve 10 ila 12. sınıflar liseyi oluşturur. Bununla birlikte, Ontario 8+4 veya 8+5; Quebec 6+5; Nova Scotia 7+3+3; British Columbia ise 7+5 veya 7+3+2 okul sistemini kullanır (Yazıcı, 2009, s. 68). Öğrencilerin son sınıfa doğru kendi özel ders programları vardır. Kanada okullarında genelde iki dönemlik bir eğitim sistemi uygulanmaktadır (İncekara, 2006, s. 208).

Şekil 4.6. Yaşalara göre, Kanada'da ilk ve orta öğretim sisteminin durumu

Kaynak: (İncekara, 2006, s. 209).

6-8 senelik ilköğretim bittikten, sonra öğrenciler on ikinci sınıfın sonuna kadar ortaöğretime başlarlar. Orta öğretim yapısında, okullar daha farklı programlar uygulamaktadır. Bunlar akademik, zorunlu ve uygulamalı (mesleki tedarikli) dersleri içermektedir. Kanada eğitim sistemi çoğunlukla mesleki veya ticari eğitim, akademik ve üniversiteye hazırlık programları sunan ayrı orta öğretim kurumlarını kapsamaz. Son iki yıldır ortaöğretim müfredatında meslek dersleri verilmektedir. Yanlızca, bazı uzmanlık kursları daha önceden de verilebilir. Herhangi bir özel mesleki programa katılmak istemeyen ve eğitimlerini uzatmak istemeyen öğrenciler için çeşitli meslekler için kısa vadeli programlar da bulunmaktadır (Ada ve Baysal, 2006, s. 381).

Lise kademesinin akademik branş, temel branş ve meslek branşı olmak üzere üç branştan oluştuğu söylenebilir. Akademik branş, yüksek öğrenime hazırlanır ve Fransızca, tarih, matematik, coğrafya, İngilizce, fizik ve değişen derece ve zorluklarda bilgisayar bilgilerini içermektedir. Temel branş, daha geniş bir eğitimi amaçlar ve ayrıca çok az karmaşık ve ağırlıklı olarak akademik dersleri kapsamaktadır. Bu derslerde

örneğin aile, sağlık eğitimi ve boş zaman eğitimi, yaşlı bakımı vb. meslek branşı gibi ek dersler, öğrenciyi profesyonel hayata hazırlamayı amaçlar.

Meslek branşı ise öğrenciyi profesyonel hayata hazırlamayı hedeflemektedir. Bu alandaki dersler arasında muhasebe, pazarlama, daktilo, ev ekonomisi öğretimi gibi ekonomi dersleri; metal işleme, ağaç işleme, elektronik ve otomobil mekaniği dahil olmak üzere beslenme, tekstil, yemek pişirme ve el sanatları öğretimini kapsamaktadır. Mesleki eğitimin devamı değişik uygulama alanlarını kapsar; zorunlu ve seçmeli derslerden başarılı olan öğrenciler “ortaokul diploması” ile mezun olurlar (Güven, 2009, 122).

4.2.4.3.1. Ortaöğretimin amaçları

Orta öğretim kurumlarında orta öğretimin hedefleri, öğrencilere hem akademik hem de mesleki beceriler kazandırmak ve üniversite ve kolejlere giriş için gerekli bilgiyi kazandırmaktır. Mesleki eğitimin ağırlıklı olduğu orta öğretim kurumlarında, öğrencilere orta öğretimden sonra öğrenimlerine devam edebilmeleri veya iş hayatına atılmaları için gerekli olan temel beceriler kazandırmaya çalışılmaktadır (Ada ve Baysal, 2009, s. 380).

Lise, zorunlu eğitimin son 6 senesini kapsamaktadır. İlk senelerde öğrenciler zorunlu derslere ek olarak genellikle bazı seçmeli dersler alırlar. Seçmeli derslerin payı sonraki yıllarda artar; böylece öğrenciler iş piyasasına hazırlanmak ya da liseden sonra giriş için kurumların ayrı koşullarını karşılamak için uzmanlık dersleri alabilirler. Lise diplomaları, zorunlu sayıda mecburi ve seçmeli dersi bitirebilmiş öğrencilere verilmektedir. Genel hususlarda, mesleki ve akademik programlar, aynı liselerde verilmektedir. Özel veya belirli durumlarda, mesleki dersler, özel mesleki teknik eğitim merkezlerinde ayrı ayrı verilmektedir. Belirli bir işe ilgisi olan öğrencilere, çoğu diploma ve sertifikalarla sonuçlanan, bir yıldan üç yıla kadar değişen programlar sunulmaktadır (Yazıcı, 2009, s. 72).

4.2.4.4. Kanada’da mesleki eğitim

Kanada da mesleki eğitim, genellikle orta okuldan sonra başlamaktadır. Mesleki eğitim planlı, okulların yanı sıra çeşitli (Çıraklık Eğitim Merkezi gibi) resmi eğitim kurumlarında verilmektedir (Yazıcı, 2009, s. 72).

Mesleki eğitim, öğrenciyi doğrudan o beceri veya ticaretle bağlantılı bir kariyere veya programa yönlendirmek için bir beceri veya ticarete uzmanlık eğitimi sağlayan çok yıllık bir programa veya bir seri kursa karşılık gelmektedir. Ortaöğretimde, eyalet kolej ve enstitülerde liseden sonraki düzeyde, özelde işyerlerinde çıraklık ve kar hedefli kolejlerde programları aracılığıyla sunulmaktadır (Yazıcı, 2009, s. 72).

4.2.4.5. Kanada yükseköğretim (Ortaöğretim sonrası eğitim)

Kanada da üniversitelere giriş sınavı yoktur. 1995 yılından sonra bütün eyaletler, kendi eğitim bakanlıkları tarafından uygulanan lise bitirme sınavlarını kaldırmıştır. Üniversiteler kendi kabul koşullarını belirler ve başvuruları ayrı ayrı değerlendirerek öğrenci kabulünü sağlarlar (Yazıcı, 2009, s. 72).

Yüksek öğretim hem devlet destekli okullar hem de özel kurumlar tarafından yürütülmekte ve bunların yönetimi de eyaletlere verilmiştir. Son yıllarda üniversiteler artık yalnızca diploma veren kurumlar olmaktan çıkmıştır. Üniversiteler, formel bir liseden sonra, derece, sertifika, diploma ve başka belgeleri vermeye yetkili özel veya devlet kurumlarıdır (Trust, 2009, s. 150). Kanada üniversitelerinde lisansüstü eğitim en az bir senelik eğitim gerektirse de çoğunlukla doktora eğitimine başlamak için gereklidir. Doktora çalışmaları iki yıllık bir sürede tamamlanabilir, ancak genellikle daha uzun sürer. Doktora mezuniyeti, en az bir senelik ders döneminin ardından araştırma, tez yazma ve savunmayı gerektirmektedir (İncekara, 2006, s. 219-220).

Orta öğretimini başarıyla bitiren öğrenciler, bulundukları yerlerine ve öğrencinin yeterliliğine göre bir kolej veya üniversiteye başvurabilirler. Kanada'da uygulamalı ve lisans dereceleri sunan 163 yaygın üniversite (özel veya devlet) ve 183 yaygın kolej ve enstitü vardır. Bu devlet kurumlarına ek olarak, yalnızca kalite güvence programları kapsamında devlet tarafından onaylanan seçilmiş programlarla yetkili kurumlar olarak faaliyet gösteren 68 üniversite düzeyinde kurum ve 51 kolej düzeyinde kurum bulunmaktadır (Güven, 2009, s. 124).

4.3. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişimlerdeki Benzer Yönleri

Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin tarihsel tekamülü değerlendirildiğinde iki ülke eğitimlerindeki bazı benzerlikler ilgi çekmektedir. İki ülke de nüfus sayısı ve hava

durumu açısından çok benzer özellikler sergilemektedir. Kanada da 36 milyon ve Afganistan'da 36 milyon nüfusu vardır. İki ülke coğrafyası hava soğukluğu açısından da benzerdir. Bunun neticesinde konuşulan dil ve kültürel meziyetler konusunda iki ülke arasındaki birçok benzerlik bulunmaktadır.

Diğer bir benzerlik, iki ülke de geçmiş yüz yılda İngiltere siyaset ve programlarından etkilenmiştir. Kanada ilk olarak İngiltere ve ardından Fransa'nın etkisi altında kalmış ve etki geçmiş yüzyılda gelişmeye devam etmiştir. Kanada son yıllarda Amerika'nın etkisi altına girmiştir (Demirbaş, 2022, s. 27-28).

Afganistan'da 19. yüzyılın sonlarında İngilizler tarafından biçimlendirilen sınırların kuzey hattı, 1873 yılında Ruslar ve İngilizler arasında belirlenmiş ve Ceyhun Nehri kuzey sınırı olarak ilan edilmiştir. Afganistan coğrafyası bu süreçte büyük ölçüde İngiltere'nin etkisinde kalmıştır. Kuzeydoğuda bir çıkıntı halindeki Çin sınırı, İngiliz Kızılderili kolonisi ile Çin arasındaki doğrudan teması azaltmak için 1895'te çizilmiştir (Menteş, 2020, s. 90).

Afganistan ve Kanada'nın eğitim hedeflerinin insani meziyetleri ve sorumlulukların kazandırılması, toplumda demokratik yaşamın gerekliliklerinin kazandırılması ve topluma katkı sağlanması hedefleri açısından birbirine çok benzediği görülmekle birlikte, bu hedeflere eğitim uygulamaları ile Kanada ulaşabilirken, Afganistan'ın savaş, iç karışıklıklar ve ekonomik nedeniyle bu hedefleri uygulamaya aktarabildiğini söylemek mümkün değildir.

İki ülke eğitim sistemlerinin esas unsurları açısından benzerdir; eğitim sistemlerinin bütün vatandaşlarına eşit eğitim hakkı ve eğitim fırsatları sunması, tarafsızlığın ve demokrasinin esas olması ve ömür boyunca eğitimin devam etmesi açısından benzerlik göstermekle birlikte, Afganistan'da formal eğitimin önemli bir kısmını dini eğitim oluşturmaktadır. Bu durumda eğitimden elde edilen sonuçları farklılaştırmaktadır.

Tablo 4.2. *Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişimlerindeki Benzer Yönleri*

Afganistan	Kanada	Benzerlikler
Nüfusu 36 milyon.	Nüfus sayısı yaklaşık 36 milyon.	Nüfus açısından benzemektedir.
Göçebe kültür, dağınık aşiretler ve vilayetler. Geçmişte meşrutiyet ve monarşi	Kabileler, göçmenler, büyük kırıllıklar ve hanedanlar, federal	Ülke yapıları ve yönetim şekillerinde değişiklikler olmuştur.

sonrasında cumhuriyet yönetim biçimi olmuştur.	eyaletleri. Monarşi ve federal yönetim şeklidir.	Ülkelerin Alfabeleri farklı görülmektedir.
Fars alfabesi kökeni arap alfabesi.	Kanada Alfabeti (Kannada: ಕನ್ನಡ).	İki ülkenin geçmişte eğitim sistemi ve yönetim yapıları üstünde din etkisi olmuştur.
İslam'ın etkileri görülmüştür.	Protestan ve Katolik etkileri görülmüştür.	Eğitim amaçları çok benzerlik göstermemektedir.
Eğitimin esas amacı; Gençlerin mezun olduktan sonra iş dünyasına ve yaşama ilk adımlarını atarken hakiki bir insan, bir Müslüman ve bir vatandaş olmalarını sağlamaktır.	Öğrencilerin entelektüel gelişimini sağlamak, mesleğe hazırlamak, ahlaki gelişimlerini sağlamak, yurttaşlık bilincini geliştirmek, kişisel gelişimlerini sağlamak.	
İlk okul, orta okul ve yükseköğretim olmak üzere üç aşamada uygulanmaktadır.	İlk okul (elementary), ortaöğretim (secondary) ve yükseköğretim (post secondary) şeklinde kademelenmektedir.	Eğitim kademeler arası geçişte az benzerlik bulunmaktadır.
<u>Liseye giriş</u> Ortaokulu tamamlanmasıyla öğrenciler yeniden bir sınava girmektedir ve lise eğitimine başarılı öğrenciler devam etmektedir. öğrenciler bu sürecin sonunda da Kankor adına sınava girmektedir.	<u>Liseye giriş</u> Liselerde okumak isteyen öğrenciler başarılarına göre yerleştirilmektedir.	Eğitim kademeler arası geçişte benzer uygulamalar bulunmamaktadır.
<u>Yükseköğretime giriş</u> Yükseköğretim Kurum sınavı; Kankor Sınav sonucuna göre kayıt yapılmaktadır.	<u>Yükseköğretime giriş</u> Kanada'da yükseköğretimlerine giriş için liseyi bitiren öğrenciler, sınavsız geçiş hakkı kazanmaktadır.	Yüksek eğitimde kademeler arası geçişte benzer uygulamalar bulunmamaktadır.

Afganistan eğitim sisteminde İslamiyet'in etkisiyle tekke, zaviye, cami ve medrese gibi yerlerde İslami bilgilerin yanında müspet ilimleri de içeren eğitim programları uygulanmıştır. Büyük çoğunluğu Katolik ve Protestanlardan oluşan Kanada, eğitim sisteminde toplumsal, siyasal, sanatsal, felsefi ve dini düşünceler açısından güzel ahlaklı ve güzel amellere taşıyan bireyler yetiştirme hedefleri görülmektedir.

4.4. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişimlerinin Farklılıkları

Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin tarihsel gelişimi değerlendirildiğinde iki ülkenin eğitim sistemlerinde karşılaşılan farklılıklar aşağıda ele alınarak irdelenmeye çalışılmıştır.

Bir ülkenin eğitim sisteminin oluşmasında ülkenin tarihi ve kültürü, coğrafi konumu, sosyo-ekonomik yapısı, ülkenin ihtiyaçları, komşularla etkileşimi, idari yapısı ve coğrafi özellikleri gibi birçok faktör etkilidir. Afganistan ve Kanada tüm bu unsurlar bakımından incelendiğinde aralarında pek çok benzerlik olduğu kadar, farklılıkların da olması doğaldır. Bu açıdan bakıldığında sadece iki ülkenin eğitim sistemini iyi ya da kötü olarak değerlendirmek değil, aynı zamanda ülkelerin avantajlı ve dezavantajlı koşullarını tespit edip nedenlerini ve bununla birlikte alınabilecek önlemleri sorgulamak gereklidir. Afganistan eğitim sisteminin olumsuz yönleri ve sonucunda ortaya çıkacak bilgi ve deneyimler ışığında bu yönlerin nasıl geliştirilebileceği konusunda inceleme yaparak Afganistan'ın tarihsel ve genel eğitim sisteminin gelişimine katkı sağlamak mümkündür.

Öncelikle, iki ülkenin eğitim tarihi tamamen farklıdır. Kanada eğitimi, özellikle 1960'lardan sonra, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eğitimsel ilerlemenin ardından bu ülkeyi takip etmiş ve eğitim sisteminin ana yapısı bu ülke gibi şekillenmiş ancak eğitimin gelişme sürecinde, özellikle sosyo-ekonomik yapı ve Kanada Coğrafyası bir kazanç olmuştur. Bu süreçte Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki eğitim ilişkileri karşılıklı etkileşim sürecinde gelişmiştir. Buna en güzel örnek, günümüzde dünyadaki gelişmiş ülkelerin coğrafi standartlarının belirlenmesinde ana kaynak olan Amerikan coğrafi standartlarının geliştirilmesine birçok Kanadalı kurum, kuruluş ve bilim insanının katılmış olmasıdır.

Afganistan ise Cumhuriyet'i takip eden senelerde eğitim sistemini yeniden yapılandırma yoluna gitmiş ve eğitim sistemini ilerletmiş, ülke standartlarını yükseltmek için iki mühim yol izlemiştir. Bunlardan ilki başta Almanya, Fransa, İngiltere, Türkiye ve Hindistan olmak üzere birçok gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere öğrenci göndererek bu öğrencilerin çağdaş koşullarda eğitim almalarını sağlamak ve bu eğitim anlayışlarını Afganistan'a getirerek, eğitimin yapılanmasına katkıda bulunmaktır. İkincisi ise Avrupa'dan bilim adamlarını davet ederek, öğretim üyesi olarak bölümlerin başına getirmek ve yeniden yapılanmayı bu yollarla sağlamaktır.

İlk önemli ilerleme, 1960'larda ve 1970'lerde, Sovyet destekli siyasi reformların bir sonucu olarak sosyal gelişmeler ve hızlandırılmış ekonomik kalkınma ile görülmüştür. 1964 anayasası ilköğretimi zorunlu hale getirmiş ve UNDP, UNICEF ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar ülkede yeni bir ilkokul sistemi kurarak ve öğretmenleri ve yetişkinleri eğiterek yardım etmeye başlamıştır. Ayrıca Mısır, Japonya, Fransa, Türkiye, Almanya ve Sovyetler Birliği; orta öğretim, mesleki eğitim ve yüksek öğrenimde yardımcı olmaya çalışmışlardır. Böylece, 1970'lerin sonunda, ülke nispeten iyi bir eğitim sistemine sahipti ve ilk ve orta öğretimde yüzde 20'si kız olan 1 milyondan fazla öğrenciye nitelikli eğitim verilebildi. Fakat bütün bu yardımlara rağmen 1979'da Sovyetler Birliği ülkeyi işgal ettiğinde, ülkede okuma yazma oranı yetişkin kadınlarda sadece yüzde 5'e, erkeklerde ise yüzde 18'e yükselebilmisti (Menteş, 2020, s. 99).

İki ülkenin eğitim sistemlerinin sınıf düzeni aynıdır. Okul öncesi eğitim, ilkokul, lise (ortaöğretim) şeklinde ilerleyen eğitim sistemleri bulunmaktadır. Kanada sistemindeki ve Afganistan eğitim sistemindeki orta ve lise derslerinin adlarındaki farklılıklara rağmen, Afganistan'ın eğitim sisteminde okul öncesi eğitim ilk, orta ve yüksek eğitim olarak ayrılmıştır ve orta öğretim liseyi kapsamaktadır. Kanada eğitim sisteminde okul öncesi eğitim, ilkokul, birinci düzey ve ikinci düzey orta öğretim (lise) vardır.

Özellikle iki ülkenin yönetim ve eğitim sistemindeki farklılıkların (federal idari, merkezi idari, vb.) yanı sıra, eğitime ayrılan pay, fiziki ortam, kullanılan araç ve gereçler, öğretmen ve öğretim üyesi sayıları birbirine tezat oluşturarak, Afganistan'daki eğitimi olumsuz etkilemiştir. Nitekim Afganistan'da zorunlu eğitime ulaşabilenlerin oranı yaklaşık %70, okuryazarlık oranı ise yaklaşık %50 civarındadır. Bu durum da toplum dinamiklerine yansarak, formal eğitimde kat edilecek daha uzun bir yolun olduğunu göstermektedir.

İki ülke arasındaki en mühim değişiklik; Afganistan'ın eğitim sistemi son derece merkezi bir yapı ile yönetilmesine rağmen, Kanada'nın eğitim sistemi merkezi olmaktan uzaktır; hatta federal bir yönetim sistemine sahip olarak, eğitimle dünyada ilgili herhangi bir ofis, kurum ve bölümün bulunmadığı, dünyadaki tek gelişmiş devlettir. Federal Devletin eğitimle ilgili tek eylemi yüksek öğrenimi finanse etmektir.

Kanada'daki en yüksek eğitim birimi, eyaletlerin milli eğitim bakanlarından oluşan, Kanada Eğitim Bakanları Konseyi'dir. Bunun gibi Konsey, federal bir birlikten ziyade eyaletler arası bir üst organdır. Amacı, eğitim niteliğini ülke geneline yaymak ve

eyaletler arasında eğitim konusunda belli bir standara ulaşmaktır (Yıldırım, 2022, s.23-25).

Kanada'da eğitimin birçok avantajı vardır çünkü yetki illere ve ardından okul kurullarına ve bölgelerine devredilmiştir. Her şeyden önce, federal devlet'in ve eyaletlerin yetkilerini devrederek, sorumluluklar yetkililerle birlikte devredildiğinden, devletin finansman kaynaklarını eğitime aktarması (üniversite eğitimi hariç) maddi kaynak aktarması söz konusu olmamıştır. Bu durum da sorunların çok kısa sürede yerelde çözülmesini, eğitimde ve öğretimde yerel değişikliklerinin görülmesini, yatırımların hızlandırılmasını ve hepsinden mühim olan kurum ve kuruluşlarının arasında özel sektör mantığının geliştirilmesini, yarışma ortamı sağlanması ve dolayısıyla kaliteyi artırmaktadır (Balıdede, 2012, s. 103-115). Afganistan da ise merkezi sistem, herkesi ve her şeyi merkezden kontrol etme isteği neredeyse tek tip insan yetiştirmenin önü açmakta; büyük zaman ve para kaybına neden olmaktadır. Merkezi sistem sonucunda sorunlara etkin çözümler bulunamazken, sistem olabildiğince hantallaşmakta, içinden çıkılmaz bir hal almakta ve değişime ayak uyduramamaktadır.

Afganistan Eğitim Sisteminde milli bir eğitim politikası varken, Kanada Eğitim Sisteminin hedeflerinde milliyet eğitimi yoktur ve yerel hedefler daha da ilgi çekmektedir. Genel olarak Kanada eğitim sisteminin amaçları ile Afganistan eğitim sisteminin hedefleri arasında benzerlikler bulunmakla birlikte, Kanada'nın sosyo-ekonomik durumu ve özellikleri Afganistan'dan çok daha gelişmiş olduğun eğitim hedeflerine kolaylıkla ulaşabilirken, bu durum Afganistan eğitim sistemine oldukça yabancıdır.

Kanada için okul öncesi eğitim kurumları bağlamında altyapı açısından çok az kusurları olduğu, Afganistan'nın ise altyapısının hiç olmadığı söylenebilir. Bu alandaki altyapı ve öğretmen eksikliğinin giderilmesi için bir an önce çalışmalar ele alınmalıdır. Bu çalışmalar, özellikle güvenlik ortamı tam olarak sağlandıktan sonra, Afganistan için mümkün olacaktır (Gülece, 2008, s. 50).

Kanada'da okula başlangıç yaşı eyalete göre 6 ile 7 arasında değişmektedir. Afganistan'da okula gitme yaşı 7'dir. Kanada'da zorunlu eğitim 10 yıldır. Afganistan'da zorunlu eğitim 9 yıldır ve ilköğretim diploması alabilmek için ilk ve orta öğretimi (6+3 şeklindeki eğitimi) tamamlamak gerekmektedir. Farklılıkları Tablo 3.'te verilmiştir.

Tablo 4.3. *Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Tarihsel Gelişimlerindeki Farklı Yönleri*

Afganistan	Kanada	Farklılıkları
6 senelik ilkokul, 3 senelik ortaokul ve 3 senelik ortaöğretime yer bulunmaktadır.	6 yıllık ilkökü ve bazı yerlerde 8 yıllık ve 4 yıllık ortaokul eğitime yer almaktadır.	Eğitim kademelerinin süreleri farklıdır.
9 yıllık zorunlu ve ücretsiz eğitim bulunmaktadır.	10 yıllık zorunlu ve ücretsiz eğitim bulunmaktadır.	Zorunlu eğitim süreleri farklıdır.
Eğitim yılı: 6 Mart-Aralık (2 dönem).	Eğitim yılı: Eylül-Haziran (2 dönem).	Eğitim-öğretim süreleri ve dönemleri farklıdır.
2005 - 2006Stratejik planına göre okul öncesi eğitim, bu alanda düzenli çalışmaların bile başlamamış. İlkokul eğitim okullaşma oranı 54,7'tir.	Kanada çoğunda 5 yaşındaki çocukların %95'i okul öncesi eğitim alırken, 4 yaşındaki çocukların yüzde40'ı anaokuluna kayıtlıdır.	Okul öncesi eğitim okullaşma oranında farklılıklar gözlenmektedir
Bedava ve zorunlu olduğu halde, lise eğitiminde okullaşma oranı yüzde 82,5'tir.	Ücretsiz ve Zorunlu eğitim kapsamında okullaşma oranı %97.34'dır.	Aynı koşullar olduğu halde lise (ortaöğretim) okullaşma oranında tezatlık bulunmaktadır.
öğretim yılı: Mart-Aralık (2 dönem) 1. dönem: Aralık yarısı- Mart yarısı, 90 gün kış tatili 2. dönem: ağustos ortası- haziran başı, 15 gün yaz tatili.	Öğretim yılı: Eylül-Haziran (2 dönem) 1. dönem: Eylül yarısı- Ocak yarısı,30 gün kış tatili 2. dönem: Şubat ortaları- haziran başı, 90 gün yaz tatili.	Eğitim-öğretim süreleri ve dönemleri farklıdır.

Kanada'da eğitim finansmanı federal idari, eyalet yönetimi ve yerel yönetimler tarafından sağlanırken, Afganistan'da eğitim finansmanı büyük ölçüde devlet tarafından sağlanmaktadır (Yazıcı, 2009, s. 96).

Afganistan'da eğitim programları ve ders içerikleri merkezden hazırlanıp sınırlı sayıdaki seçmeli derslerle değişiklik sağlanmaya çalışılırken, Kanada'da ders içerikleri ve eğitim programları yerel kuruluşlar tarafından hazırlanmakta ve oldukça muhtelifdir. Kanada'nın Afganistan'daki gibi eğitim programları hazırlayan merkezi kuruluşları yoktur.

Afganistan'da üniversite giriş sınavı varken Kanada'da üniversiteye hiçbir sınav yoktur. Kanada'da üniversitelerin incelenmesini bölgesel akademik kurullar tarafından yapılırken, Afganistan'da bu görevi Yüksek Öğretim Bakanlığı tarafından genellikle yapılmaktadır (Yazıcı, 2009, s. 97).

Netice olarak, eğitim sistemlerinin genel yapısına bakıldığında, Tablo 3'ten de anlaşılacağı gibi, Kanada'da yerelden merkeze yapılanmanın bir neticesi olarak, yerellik arttıkça yetki ve mesuliyet artmaktayken, Afganistan'da ise vaziyet tam tersi yaşanmakta ve iktidarı ve mesuliyetler merkezden bölgelere doğru artmaktadır.

4.5. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Örgütsel Yapıları ile Benzer ve Farklı Yönleri

Araştırmanın ikinci alt sorunları "Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel yapıları nasıldır, benzerlik ve farklılıkları nelerdir?" şeklinde beyan edilmiştir. Şu çerçevesinde; Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin yönetsel yapıları üzerinde bilgi sunulmaktadır. Devamında ilgili konu ile ilgili bulgular paylaşılmış ve tartışılmıştır.

4.5.1. Afganistan eğitim sisteminin örgütsel yapısı

Afganistan'ın eğitim sisteminin teşkilat yapısı, merkez ve taşra teşkilatlarından oluşmaktadır. Ayrıca doğrudan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan Talim ve Terbiye Kurulu başkanlığına da söz konusudur.

4.5.2. Afganistan eğitim sistemi merkez teşkilatı

Afganistan'ın eğitim sisteminin örgütsel yapısı merkezileştirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, eğitimle ilgili çalışmaların ve mübadelelerin en üst düzeyde yürütüldüğü yürütme organıdır.

Afganistan'ın eğitim sistemi ve bakanlık yapılanması da katı bir aşamalı yapıyı kapsamaktadır. Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'nın yapısı ve teşkilatı çok eskidir ve işlevini yitirmiştir. Afganistan'ın bütün eğitim sisteminde olduğu gibi bakanlığın yapısının da yeniden yapılandırılması gerekmektedir (Gülecen, 2008, s. 39).

Afganistan’da gayri resmi staj eğitimi ve işbaşı eğitimi kurumlarında profesörler ve mollalar tarafından, işyerlerinde ise profesörler ve kursiyerler tarafından verilmektedir (Samadi, 2012, s. 2). Bu sebeple ülkedeki eğitim göstergeleri her zaman düşük olmuş, okuryazarlık oranı uzun yıllar %25’in üzerine geçmemiştir (OECD, 2012, s. 32-33).

Afganistan'da onuncu yüzyıldan günümüze kadar yaygın eğitim devam etmesine rağmen, örgün eğitim ancak 1868 ve 1878 yıllar arasında kurulmuştur. Resmi eğitim kurumları ve iyi yapılandırılmış okul programlarından oluşan örgün eğitim, bir derecelendirme sistemi, farklı formlar, özel zaman çizelgeleri, ayrı modüller, yıllık sınavlar ve üniformalar, 1868'de Amir Sher Ali Khan tarafından Afganistan'da başlatılmıştır (Yazdani,2020, s. 62).

20. yüzyılın başlarında okul ifadeleriyle tanışan ülkede çağdaş eğitim, 1919'daki bağımsızlıktan bu yana kademeli olarak gelişmiştir. Ülkenin ilk okulu olan Habibiye Erkek Okulu 1904 yılında başkent Kabil'de, İsmat Kız Okulu ise 1921 yılında kurulmuştur (OECD, 2012, s. 33). Yalnız 1940'lara kadar çoğunluğunda kırsal alanda okul yoktu ve eğitim yukarıda bahsedildiği gibi evlerde ve camilerde devam ediyordu. Bu yıllarda yaklaşık on milyon nüfus içinde sadece 324 okul, 1.990 öğretmen ve 60.000 öğrenci sayısına ulaşılabilir. Bu Kanunda, eğitim hakkı, eğitim yönetimi, eğitim sistem planlaması, eğitim, öğretim ve öğretmen alımı için ayrılan ödenek, taşra teşkilatı ve sınav sistemleri gibi hususlar kademeli olarak hayata geçirilecektir (Menteş, 2020, s. 99):

43. Madde: Eğitim almak her Afganistan vatandaşının hakkıdır ve devlet kamu eğitim kurumlarında lisans derecesine kadar ücretsiz olarak eğitim sağlar. Devlet eğitim hizmetlerini bütün Afganistan’da dengeli olarak dağıtmak, ortaokula kadar zorunlu eğitim ortamını hazırlamak ve farklı bölgelerde konuşulan anadil öğrenme ortamını hazırlamak mükellefiyetindedir (Asifi, 2019, s. 23).

46. Madde: Genel, özel ve yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve yönetimi devlet sorumluluğundadır. Afganistan vatandaşı devletin izniyle genel, özel ve yükseköğretim kurumları açabilir. Devlet yasalara uygun bir şekilde yabancılara da genel, özel ve yükseköğretim kurumları açmalarına izin verir. Yükseköğretim kurumlarına girme koşulları yasalarla belirlenir (Asifi, 2019, s. 24).

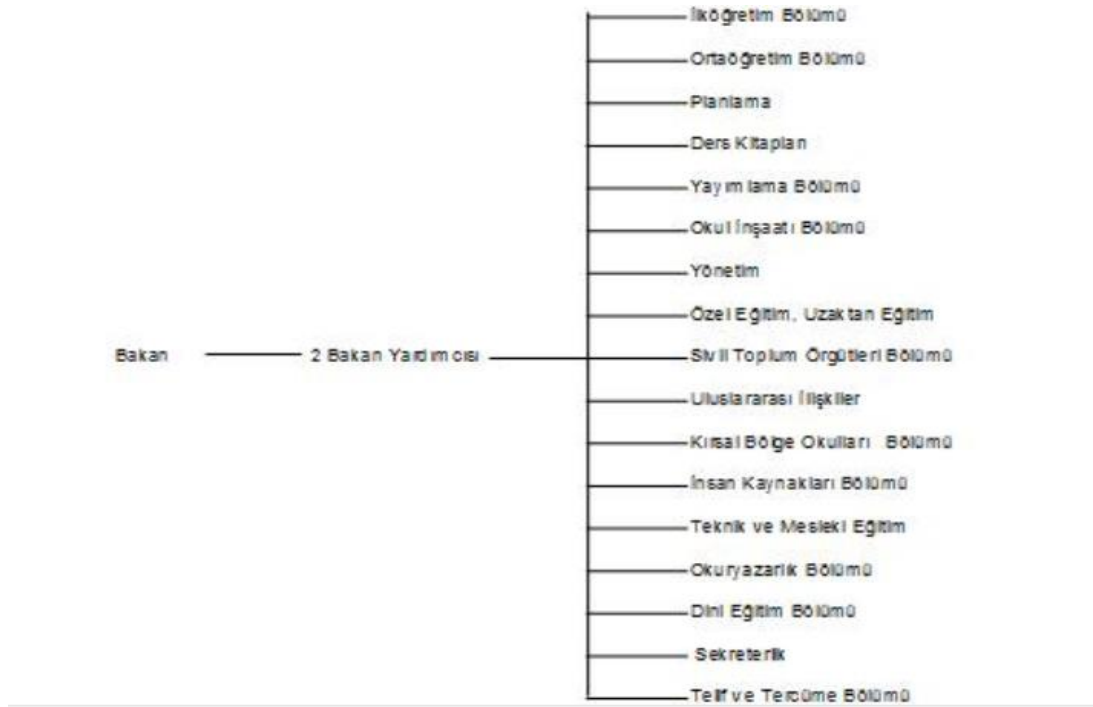
Afganistan idari olarak 34 vilayete bölünmüştür. Vilayetlerin yönetiminden valiler mesuldür. Valilerin atanması dahili Bakanının teklifi ve Devlet Başkanının onayı ile yapılmaktadır. Her vilayette de ayrıca vilayeti ilgilendiren konuları görüşmek hedefiyle vilayet şuraları toplanmaktadır. vilayetlerde eğitim konularından mesul bir Devlet

Eğitim Müdürü (Başbakan) bulunur ve Vali ve Merkezi Hükümet ile koordineli olarak görevini yapmaktadır (Gülecen, 2008 s. 34).

Habibullah Han, ülkedeki ilk askeri okulu icat etmiş ve ordusunu daha da güçlendirmiştir. Habibullah ayrıca 1903 yılında Afganistan'daki ilk lisenin (Habibiye Lisesi) temelini atmıştır. Habibiye okulu, daha sonraki dönemlerde icat edilen bütün milli eğitim okullarına sistemli bir örnek olmuştur. Bu dönemde Osmanlı topraklarında eğitim ve öğretim gören Türk öğretmenler, modern eğitim vermek için Afganistan'a gelmiştir (Rahimi, 2015, s. 67). Afganistan modernleşme sürecinin en önemli dönemini oluşturan Habibullah Han dönemi, I. ve II. Dünya Savaşları sırasında olup, Meşrutiyet'in temelleri bu yıllarda atılmıştır.

Afganistan'da çağdaş eğitim kurumlarının ilerlemesi ve eğitim alanında en büyük atılımların yapıldığı dönem Amanullah Han dönemi olmuştur. 1921 yılında Maarif Nezareti'nin kurulması da bu çalışmalardan birisidir. Bu dönemde eğitim alanındaki gelişmeler daha çok dış yardımlarla gerçekleştirilmiştir. 1975 yılına kadar ülkede eğitimden sorumlu tek bakanlık olan Milli Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğretim Bakanlığı'nın kurulmasıyla eğitim alanındaki sorumluluklarının bir kısmını bu bakanlığa devretmiştir (Gülecen, 2008, s. 37).

Bakanlık, tüm programları desteklemek için yaklaşık 140.000 öğretim üyesi ve yönetici ve başka gruplarda 41.000 personel istihdam etmiştir. Bakanlık, hükümetteki en müstakil bakanlıklardan birisi idi ve personelinin maaşlarının %60'ı ulusal bütçeden ödenmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2007: 44). Bakanlığın hazır bulunan uygulamaları ve çalışma düzeni eski idi ve etkinliğinin artırılması için gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Şekil 4 7. *Afganistan eğitim bakanlığı merkez teşkilatı organizasyon yapısı*

Kaynak: (Güleçen, 2008, s. 53).

Bir yıl öncesine kadar hükümet, ülke çapındaki topluluk yönetimi, halk hizmeti düzeltme, bütçeleme ve planlama mekanizmasında Milli Eğitim Bakanlığı'nı yeterince aktif kullanılmamıştır. Bu islahatlar, hükümetin ana stratejilerini ve meclisini destekleyecek şekilde geliştirildiğinden, eğitim politikalarıyla münaseb hale getirilmelidir. Millî bütçeden eğitime ayrılan Milli Eğitim Bakanlığı'na ayrılan bütçe, maaş dışında hemen hemen hiç ödemeye neden olmayacak durumdadır (Güleçen, 2008, s. 38).

4.5.3. Afganistan eğitim sistemi taşra teşkilatı

Bütün eğitim sistemi, Eğitim Bakanlığı gibi 40 senelik savaş ve iç çatışmalar zamanında sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. 1903'te, Amir Habibullah Han'ın saltanatı sırasında, Kabil'de Habibiya adı verilen ilk yeni tarz ilkokul kurulmuştur. Bu okulun kuruluşunun başlangıcında, tüm öğretmenleri ve yöneticileri Hindistan'dandı. Kısa süre sonra merkezdeki diğer birkaç okulla birlikte bir dizi din adamı ve şair tarafından inşa edilmiştir. Aynı yıl, görevi öğretim materyallerini, mali durumu, okulların düzenini ve idari sorunları korumak için Kabil'de ilk Eğitim Konseyi kurulmuştur. 1912'de Afganistan'ın ilk Darül-Mü'âlamini Kabil'de kurulmuş ve okuryazarlığı geleneksel

biçimde camilerde, öğrencilerin bir kısmı Darü'l-Mü'alamîn'e kabul edilmiştir. Afganistan'ın ilk Darü'l-Mü'alamîn'inin kurulmasından iki yıl sonra, bu öğretmen yetiştirme merkezinden ilk kez 65 kişi mezun olmuştur.

Eğitim Bakanlığı, Afganistan'da ayırım yapmadan bütün çocuklar ve yetişkinlerle eğitim fırsatları sağlayan çağdaş, tamamen finanse edilen ve cemiyeti içine alarak topluma kapsayıcı bir eğitim yapısını kurmaya çalışmaktadır (Kazu ve Gülecen, 2008, s. 6).

Amanullah Han'ın hükümdarlığın başlamasıyla birlikte yeni okullara ve çağdaş eğitime özel önem vermesi nedeniyle Kabil ve taşrada okullar açılmıştır. Bu dönemde atılan en mühim adımlardan biri Afganistan'da Eğitim Bakanlığı'nın kurulması olmuştur. Hükümet bu bakanlığı kurarak okulların işlerini daha fazla denetleyebilmiştir. Bu sırada Afganistan'ın ilk anayasası onaylanmıştır. Bu yasanın onaylanmasıyla birlikte tüm Afganistan çocuk ve ergenler için eğitim mecburi kılınmıştır. Aynı senelerde, ders kitapları da derlemek ve tercüme etmek ve Kabil'deki okulların ve öğretmenlerin durumunu incelemek için bir dernek kurulmuştur. Birkaç yıldan kısa bir zaman içinde, Kabil ve diğer vilayetlerde erkek ve kız ilköğretim okulları genişletilmiş ve bu okullardan çok sayıda öğrenci mezun olmuştur. Ayrıca, aralarında Türkiye, Almanya ve Fransa'nın da bulunduğu yabancı ülkelerde eğitim görmek üzere bazı öğrenciler gönderilmiştir. Amanullah Han döneminde, ikinci öğretim okullarının açılması ve Afganistan öğrencilerin yurtdışına eğitime gönderilmesi, çok sayıda öğrenci yurt dışına gönderilmiştir. 1922 yılında, daha sonra Esteghlal olarak değiştirilen Amaniye Lisesi, Fransız hükümetinin yardımıyla Kabil'de kurulmuştur. Bu okulun müdürü ve bazı öğretmenleri de Fransa'dandı. Bir yıl sonra, 1923'de Alman hükümetinin yardımıyla Amani Lisesi kurulmuştur. Bu okulun müdürü ve bazı öğretmenleri de Almanya'dandı. Fransız ve Alman hükümetlerinin Esteghlal ve Amani liselerine yaptığı yardımlar son yıllarda yeniden başladı ve bu okullar halen Afganistan'daki en gelişmiş okullardır. Habibullah Kalakani döneminde (1929) tüm okullar kapatılmıştır. Nader Şah (1929-1933), dönemiyle birlikte okullar yeniden açılarak, tarih ve eğitim teşkilatları yeniden düzenledi. Ayrıca Nadir Şah döneminde ülke genelinde ilkokullar yaygınlaşmış, Tıp Fakültesi, Darul Uloom Arabi, Naderi Yetimhanesi, Tıp Okulu, Esteghlal, Nejat, Habiba ve Gazi okulları yeniden canlandırılmıştır (<https://fa.wikipedia.org/wiki/07.11.2022.12:52>). Bu dönemde, anayasada kadın erkek tüm toplum için eğitim zorunlu kılınmış ve anayasanın (20) maddesine göre ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Zahir Şah (1933-

1973) döneminde eğitim, babası Nadir Şah dönemine göre giderek daha fazla gelişmiş, eğitim ilkelerindeki eksiklikler giderilmiş ve genellikle Afganistan'da 43 civarında yeni okul kurulmuştur. 16 okulu, Kabil'de ve diğer geri kalan taşrada açılmıştır.

Afganistan eğitim sistemi merkezi yönetim anlayışına sahiptir. Ülke eğitim sisteminin en üst tepesinde yer alan bakanlığın coğrafi koşulların da etkisiyle hizmet etmekte zorlandığı görülmektedir. Ancak, Afganistan için katı bir hiyerarşik yapının, ülke tam istikrar ve barışa kavuşana kadar bir zorunluluk olmaya devam edeceği düşünülmektedir.

4.5.4. Talim ve terbiye kurulu başkanlığı

Eğitim Bakanlığı, tüm Afganistan devlet bakanlıkları gibi, oldukça merkezi bir örgüt olmaya devam etmekte ve hiyerarşik olarak illere bağlanmaktadır. İl eğitim müdürlüğünün görevi, bakanlıktan gelen direktif ve uygulamaları okullara bildirmektir.

Talim ve Terbiye müdürlüklerinin idari yapıları, kapasiteleri ve devredilmiş sorumluluğun zorluğuna göğüs germe yetenekleri bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Bunun nedeni, personel dağılımının gerçek okul, öğretmen ve gözetmen sayısından ziyade idari bölüm bazında yapılmasıdır. Örneğin, bir ilde yaklaşık 18.000 personelin idari sorumluluğunu taşıyan Müdürlük, idare edecek sadece 3.000 personeli olan başka bir il ile neredeyse, aynı sayıda idari personele sahiptir.

Vilayet yönetimi Kanunu'nda, vilayetteki halk görevlilerinin görevlerini içermektedir. Vilayetteki en yüksek halk görevlisi olan Vali, bütün hükümet işlerinden mesuldur. Bu sorumluluk ve görevler arasında vilayetin eğitim işlerinin yönetilme görevi de yer almaktadır. Vali, bu görevi ilin eğitim teşkilatı aracılığıyla yerine getirmektedir.

Bu alt örgüt, vilayet eğitim başkanlığın bir kısmındandır ve vilayetteki eğitimle alakalı işlerin yürütülmesi konusunda, vilayet eğitim başkanlığına karşı mesulliyet taşımaktadır. Aynı zamanda eyalet milli eğitim müdürlüğünün, vilayet idari kollarından biri olduğu, vilayet milli eğitim müdürünün de şube başkanlarından biri olduğu belirtilmektedir. Bu unvan ile vilayet milli eğitim müdürü, vilayetin eğitim işlerinin yönetiminden mesul kişidir. Valiliğe bağlı başka şube başkanlıkları, eğitim-öğretim ile ilgili işlerinde tavsiye vermeye yetkilidir.

4.5.5. Kanada eğitim sisteminin örgütsel yapısı

Kanada eğitim sisteminin örgütsel yapısı, merkezi olmayan bir yapı ve yerel bir eğitim bakanlığından oluşmaktadır. Eyaletler kendi eğitim siyasetlerine göre belirledikleri amaçlar doğrultusunda, eğitim ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir.

4.5.6. Kanada eğitim sisteminin yerel teşkilatı

Kanada eğitim sisteminin organizasyon yapısı merkezi olmayan yönetim çerçevesinde biçimlenmektedir. Her eyaletin kendi eğitim politikasını belirleyen, eğitimin her kademesinden, tüm eğitim aşamalarından hizmetlerinden, eğitim politikalarının oluşturulmasından ve uygulanmasından sorumlu bir eğitim yasası bulunmaktadır. Çoğu eyaletlerde, eğitimden sorumlu olan ve Eğitim Bakanı tarafından temsil edilen bir Eğitim Bakanlığı veya Eğitim Departmanı vardır. Bakan seçimle iş başına gelmektedir ve görevi eğitimle ilgili kanun, tüzük ve yönetmelikleri yapmak, uygulamak veya değiştirmektir. Eyaletlerin eğitim bakanlığı ilk ve orta öğretimin gözetim ve denetimine ek olarak, yerel Eğitim Bakanlığı, eğitim ve öğretim programları, okul yönetimlerinin yapısı, öğrenci sınavlarının standartları vb. konularda görev almaktadır. Bunların yanı sıra, ders kitaplarının ve ders materyallerinin belirlenmesi, okul fonlarının tayin edilmesi, okul kurullarının yönetimi, mütevelli heyetinin ve onların eğitim vazifelerinin belirlenmesi, okul müdürleri ile öğretmenlerin atanması hakkında düzenlemeler, ulaşım koşulları ile öğretim standartlarını belirlemekte görevleri arasında yer almaktadır (Balıdede, 2012, s. 126).

Kanada Federal bir sisteme sahiptir ve bu ülkede, 1867 yılında yürürlüğe giren bir kanun ile her eyalete, eğitimle ilgili kanun yapma yetkisi verilmiştir. Kanada'daki en yüksek eğitim birimi, eyaletlerin eğitim bakanlarından oluşan Kanada Eğitim Bakanları Konseyi'dir. Konsey, federal bir birlikten fazla, eyaletler arası bir üst organdır. Amacı, eğitim niteliğini ülke geneline yaymak ve eyaletler arasında, eğitimi belli bir standarda ulaştırmaktır (İncekara, 2006, s. 422).

Kanada'da Eğitim Bakanlığı bulunmamakla birlikte, ülkenin eğitim politikasının tasarlanmasında ve uygulanmasında etkili olan bazı birimler aşağıda verilmiştir (Karameşe, 2016, s. 67):

- Eğitim Bakanları Konseyi,
- Kanada Eğitim Derneği,

- Kanada Eğitim Çalışmaları Derneği,
- Kanada Öğretmenler Federasyonu,
- Kanada Okul Yöneticileri Derneği,
- Kanada Okul Kurulları Derneği ve
- Kanada Öğrenme Konseyi'dir

Kanada'da federal bir eğitim bakanlığı yoktur. Kanada hükümetinin eğitim üzerinde doğrudan yetkisi olmasa da, federal kaynakları kullanarak yerel politikaları, standartları ve hedefleri üzerinde dolaylı olarak etkisi söz konusudur (Balıdede, 2012, s. 124).

999 yılında, Britanya Kolumbiyası Eyaletinin Victoria şehrinde, Kanada'nın 10 eyaleti ve 3 yerel yönetim bölgesinin bakanları, Ortak Bakanlar Bildirgesi yayımlamıştır. Söz konusu Bildirge'de (1999), ilgili yerel ve eyalet yönetim bölgesinin eğitimden sorumlu bakanları olarak, Kanada çapında, Kanada Eğitim Bakanları Konseyi (CMEC) olarak, eğitimde liderlik rolünü üstleneceklerini belirtilmişlerdir (Balıdede, 2012, s. 125).

4.5.7. Kanada eğitim sistemi yerel eğitim bakanlığı

Eğitimle ilgili eyaletlere verilen bütün salahiyetlere ek olarak, Kanada Anayasası (1982), Kanada da Haklar, Özgürlükler Bildirgesi (1982), ırktan bağımsız olarak azınlıklara dillerinde eğitim-öğretim konusunda haklar verilmiştir. Tüm Kanada vatandaşlarına ırk, din veya uyruk gözetilmeksizin kanunda eşit muamele ve adil yargılanma hakları tanınmıştır. Laik eğitim, Katolik ve Protestan nüfusundan bağımsız bir okul sistemi kurma hakkı vermektedir. Azınlık dillerinde eğitim hakkı, tüm Fransız ve Anglo-Sakson azınlıklar için geçerlidir. Ayrıca ülkenin çok mezhepli yapısı da, eğitim sisteminin örgütlenmesinde önemli bir etken olmuştur (Balıdede, 2012, s. 117).

Kanada eğitim sisteminde eğitim yükümlülüğünü on eyalet ve üç bölge üstlenmektedir. Eğitim organizasyonları ve kuruluşlar birbirine çok benzese de her eyalet veya bölge, eğitimsel biçimlendirmeyi, sorumlu olduğu nüfusun kendine özgü durumunu, kültürel ve tarihi özelliklerini dikkate alarak yapılandırmıştır (Balıdede, 2012, s. 118). Eyaletler ve yerel eğitim bölgeleri, ülkedeki tüm eğitim seviyelerinde tam yetkiye sahiptir. Konfederasyondan, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkenin insan kaynaklarının gelişmesini sağlama amacına ulaşmak için önemli bir destekleme rolü üstlenmiştir. Bu destek iki ana mevzudan kaynaklanmaktadır; birincisi, federal devletin federasyonun refahı için genel yükümlülüğü, ikincisi ise kolejler ve üniversitelerin daha

kaliteli bir işgücü yaratmak için oynadıkları rolün farkında olmalarıdır (Balıdede, 2012, s. 124).

Eyaletlere ait eğitim bakanlıkları, eyalet içerisinde bölgesel tefavütünü daha iyi çözmek için bazı yetkilerini okul kurullarına devretmiştir. Eyaletler ve yerel yönetim bölgeleri, eğitim için bu sorumlulukları üstlenmeye devam ettiği süresince ortak eylem duyulan ihtiyacı beyan etmektedirler. Bakanlar, ilgili bildirgede, beraber çalışarak sinerjik bir biçim yaratacaklarını; tüm yerel ve eyalet yönetim bölgelerinin yararlanacağını, eğitimin hayat boyu süren bir süreç olduğunu; bilginin tahsili, yenilenmesi ve kullanımını öğrenmeyi teşvik eden, öğrenen bir cemiyet olma yolunda çalışmaya devam edilmesi gerektiğini; ülkenin geleceğinin kişisel ve mesleki olarak ilerleme hedeflerine ulaşması için, sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan bilgili ve eğitilmiş vatandaşlara bağlı olduğunu beyan etmişlerdir.

4.6. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Örgütsel Yapıları Bakımından Benzer Yönleri

Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel yapıları değerlendirildiğinde iki ülke eğitim sistemi arasında benzerlikler bulunmamakla birlikte, uygulamaya aktarılmasında Afganistan'da özellikle sıkıntılar söz konusudur. Afganistan'da eğitim yaşı 16 yaşına kadar zorunludur. Kanada'da zorunlu eğitim yaşı bazı eyaletlerde 16, bazı eyaletlerde 18 yaşında sona ermektedir. Kanada'da okul öncesi zorunlu eğitim kapsamında değildir. Afganistan'da da okul öncesi zorunlu eğitim kapsamında değildir (Gülececi, 2009, s. 45).

Genel olarak Kanada'da okul sistemi yapılanması 6+3+3, bazı eyaletlerde 6+3+4'lük bir sistem vardır. Afganistan'da okul sistemi yapılanması 6+3+3 formatında biçimlendirilmiştir. Kanada'da zorunlu eğitim 10 yıldır. Afganistan'da ilköğretimin zorunlu hale gelmesiyle birlikte, ilköğretim diploması almak isteyen bir öğrenci 6+3 toplam 9 yıllık eğitimi tamamlamak zorunludur. Afganistan'da genel olarak zorunlu eğitimin uygulanmasında sorunlar yaşanmakla birlikte, özellikle mesleki eğitim boyutunda, kesintisiz uygulanmasına ilişkin sorunlar da yaşanmaktadır (Gülececi, 2008, s. 45. ve Yazıcı, 2009, s. 93-94).

Söz konusu ülkelerin yasal mevzuatlarına bakıldığında, iki ülkenin örgütsel yapılarının benzemeyen, Afganistan'da merkezi bir eğitim sistemi ve Kanada yerel bir yapılanmaya sahip olduğu görülmektedir.

Kanada eğitim sistemi içerisinde bağımsız özel okullar kapsamında kiliselere ait dini okullar hizmet vermekteyken, Afganistan eğitim sisteminde resmi dini okullar Darıl-hefaz adıyla açılmaktadır.

Kanada eğitim sisteminde, Afganistan'dan farklı olarak merkezi bir yapı ve yönetim yoktur. Hem federal eyalet, hem de yerel yönetimler etkilidir ve eğitim sistemi üzerinde söz sahibidir. Federal hükümetin eğitim sistemi üzerindeki etkisi dolaylıdır. Eğitim sisteminde, her eyaletin eğitimle ilgili yasaları çıkarma konusunda özel yetkisi vardır. Bu sebeple, her eyalette Eğitim Bakanlıkları, okul yasalarının hazırlanmasından, okul programlarının belirlenmesinden, öğrenci sınavlarının hazırlanmasından, okul kurullarının oluşturulmasından, eğitim programlarının, materyallerinin hazırlanmasından ve dağıtılmasından sorumlu olarak söz konusudur (Balıdede, 2012, s. 147).

4.7. Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin Örgütsel Yapıları Bakımından Farklı Yönleri

Afganistan eğitim sisteminin organizasyon yapısı, merkezi ve yerel organizasyonlardan oluşmaktadır. Ayrıca doğrudan Milli Eğitim Bakanına bağlı olan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığına da söz konusudur.

Afganistan eğitim programları ve ders içerikleri merkezden hazırlanmakta ve sınırlı sayıda seçmeli ders verilmeye çalışılmaktadır. Kanada'da ders içerikleri ve eğitim programları yerel kurumlar tarafından hazırlanmakta ve oldukça çeşitlidir. Ders kitapları, bakanlığın hazırladığı listeden, okul müdürleri ve öğretmenler tarafından seçilmektedir. Kitap yazarlarının Kanadalı olma şartı da bulunmaktadır. Kanada'da Afganistan'daki gibi eğitim programları hazırlayan merkezi bir kuruluşu yoktur.

Kanada Eğitim Bakanlığı'nın merkeziyetçi olmayan ve yerel teşkilatları içeren bakanlık yapılanması, ülkenin koşullarına uygun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla benzer koşullara sahip Afganistan Eğitim Sistemi'nin sıkıntılarının aşılmasında, Kanada Eğitim Sistemi uygun bir model olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Afganistan Millî Eğitim Bakanlığı altı genel müdürlük olarak yapılandırılmıştır: Din Eğitimi Hizmetleri, Esas Eğitim Genel Müdürlüğü, genel eğitim işlerini

yürütmektedir. Toplum Temelli Eğitim Genel Müdürlüğü ise okuryazarlık gibi dersleri düzenlenmektedir. Okul Öncesi Eğitim ve Özel Okullar Genel Müdürlüğü kreşler, anaokulları, özel ilk ve orta dereceli özel okullarla ilgili hizmetleri yürütmektedir. Uzaktan Eğitim Genel Müdürlüğü televizyon, radyo ve internet aracılığıyla eğitim verilmesiyle ilgili işleri yürütmektedir. Müfredat ve Öğretmen Eğitimi Genel Müdürlüğü, müfredat geliştirme ile personel eğitim ve öğretiminden sorumludur. Teknik ve Mesleki Eğitim Genel Müdürlüğü ise meslek kursları ile ilgili çalışmalar düzenlemektedir (Menteş, 2020, s. 94).

Kanada'da eğitim sisteminin fiziki altyapısına baktığımızda çok büyük sorunu yokken, Afganistan'da derslik, spor, laboratuvar ve dinlenme salonları sayı açısından çok yetersiz bulunmaktadır. Kanada eğitim sisteminde bilgisayar destekli eğitimin kullanımı çok yüksekken, Afganistan'da bu konuya erişim çok azdır ve çoğu vilayetlerde hiç yoktur. Kanada bilimsel ve teknolojik gelişmelere büyük önem vermekte; yüksek hızla interneti bile okullarına getirebilmektedir. Afganistan'da ise bu durum yok denilecek kadar azdır. Afganistan'da internet erişimi bir yana, hala bilgisayarı olmayan birçok okul vardır (Yazıcı, 2009, s. 94).

Kanada'da eğitim finansmanı federal idari, eyalet yönetimi ve yerel yönetimler tarafından sağlansamasına karşın, Afganistan'da eğitim finansmanı öncelikle ve genel olarak, merkezi devlet tarafından sağlanmaktadır. Ancak Afganistan'da kişi başına düşen milli gelir de çok düşük ve kişi başına düşen eğitim harcaması da çok düşüktür. Eğitime ayrılan pay kesinlikle yetersizdir. Kaynaklar sınırlıdır. Kanada bütçeden eğitime ayırdığı pay konusunda dünya lideridir (Yazıcı, 2009, s. 94).

Her iki ülkedeki öğretmen yetiştirme modelleri birbirinden farklıdır. Kanada'daki orta öğretim öğretmenleri lisansüstü eğitim almaktadır. Afganistan'da böyle bir vaziyet yoktur. Lise eğitiminin üzerine en az 2 ila 4 yıllık eğitim gereklidir. Diğer taraftan, Afganistan da öğretmenlik eğitimini tamamlayan öğretmen adaylarının öğretmenliğe atanabilmeleri için Islahat-ı İdari sınavında başarılı olması gerekmektedir. Uygulamada, öğretmen alımları merkezi ve yerel olmak üzere iki biçimde yapılmaktadır. Yerel öğretmen alımları çoğunlukla geçicidir ve merkezi hükümet tarafından yapılan yerleştirmeler kalıcı olarak yapılmaktadır. Kanada'da öğretmen atamaları eyaletler tarafından yapılırken, Afganistan'da öğretim üyesi atamaları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmaktadır (Gülece, 2008, s. 96-98).

Anayasanın 42. maddesinde aşağıdaki gibi yer almıştır:

Eğitim tüm Afganistan vatandaşlarının hakkıdır. Lisans derecesine kadar devlet eğitim kurumlarında ücretsiz olarak sağlanır. Hükümet, Afganistan'ın tüm bölgelerinde dengeli eğitimi genelleştirmek, zorunlu orta öğretim sağlamak ve konuşulduğu alanlarda anadili eğitim vermek amacıyla etkili programlar tasarlamak ve uygulamakla yükümlüdür (Başır, 2019, s. 64).

Kanada'da ise,

1982 Anayasası ilk ve ortaöğretimin maddi ve idari sorumluluğu eyalet yönetimlerine bırakılmıştır. Eyaletler ise bu yetkilerini okul kurulları ve okul bölgeleri eli ile yürütmektedir. Bunun sonucunda Kanada eyaletlerinde eğitim sistemleri benzer yapısal özellikler gösterebilir bile eğitimin öncelikleri, finansmanı, öğretim programları, öğretmen olabilme yeterlilikler ve notlar gibi konularda büyük farklılıklar olabilmektedir (İncekara, 2006, s. 422).

Tablo 4.4. *Afganistan ve Kanada eğitim sistemlerinin örgütsel yapıları bakımından farklılıkları*

Afganistan	Kanada	Farklılıklar
Teşkilat yapısı merkezi bir yapıdadır.	Örgüt yapıları merkezi değildir. Yerel idarilere daha çok söz hakkı ve yetki verilmiştir.	Eğitim sistemlerinin örgütsel yapılarının işleyişinde değişik görülmektedir.
Merkezi yapı hakimdir.	İdari ve finansal yetkileri, yerel ve eyalet eğitim ofislerine verilmiştir.	Finansal ve idari yetkileri birbirine zıttır.
Karar alma yetkisi merkezdedir.	Karar alma yetkisi yerelerde ve ayaletlerde.	Karar alma yetkileri de birbirine zıttır.
Eğitimin nitelik, etkililiğini ve eşitliğini artırmak için çalışan “Talim ve Terbiye Kurulu” mevcuttur.	Eyaletlerde, Eğitimi iletirmek için çalışan “Eğitim Geliştirme Bakanlık yapısı” mevcuttur.	Afganistan da merkezi bir yapı varken, Kanada da bölgesel bir yapı söz konusudur.

Kanada'da eğitim eyaletten eyalete değişir; ancak federal-eyalet ve yerel üçlüsünün görece katkılarıyla finanse edilmektedir. Afganistan'da ise eğitim merkezi devlet tarafından finanse edilmektedir.

Afganistan'da üniversitelere giriş sınavı varken, Kanada'da böyle bir sınav bulunmamaktadır. Kanada'da üniversitelerin denetleme ve değerlendirilmesi bölgesel akademik kurullar tarafından yapılırken, Afganistan'da bu vazife Yüksek Öğretim Kurulu tarafından yürütülmektedir.

Sonuç olarak Tablo 4'ten de anlaşılabileceği gibi, eğitim sistemlerinin genel yapısına bakıldığında Kanada'da yerelden merkeze doğru yapılanmanın bir sonucu olarak yerellik arttıkça yetki ve mesuliyeti de artmaktadır, Afganistan ise bu durum tam tersidir, yetki ve mesuliyetler merkezden yerele doğru azalmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma bulguları, alanyazındaki ilgili araştırmaların bulguları ile birlikte ele alınarak yorumlanmıştır. Tüm bunlar sonucunda oluşan öngörü ile uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik öneriler sunulmuştur.

5.1. Sonuç

Bu çalışmanın neticesinde Afganistan eğitim sisteminde yaşanan kalkınma probleminin sebeplerinden birinin tarihsel gelişimi olduğu görülmüştür. Bu kapsamda yapılan değerlendirmelerde eğitim tarihi boyunca aynı hatalar defalarca yapılmış, tarihten ders alınmamıştır. Emir Şir Ali Han, 1875 yılında bir askeri okul ve bir sivil (Havanin) okul kurarak, modern eğitimin kurucusu olarak tarihte yerini almıştır. Ancak tarihsel olarak, yıllar geçtikçe bu okulların sayısının artması gerekirken, tam tersine okullar sık sık kapatılarak sayıları azaltılmıştır. Afganistan tarih boyunca insanın gelişimi ile birlikte eğitimin temel unsurları olan öğretmenlerin, okul binalarının, eğitim araç ve gereçlerinin toplumun en önemli unsuru olan eğitimin önemini anlayacak ve değerlendirecek kadar gelişmemiş olması, dünyadaki gelişmelere ayak uyduramamışlardır. Tarihsel olaylar, devrimler ve devletlerin sürekli değişmesi ilk etapta eğitim sistemini derinden etkilemiş, önceki eğitim düzenini geliştirmek yerine, her defasında farklı sıfırdan yeni düzen kurularak, eğitimin gelişmesinin önüne geçilmiştir. Yine Afganistan eski tarihlerden beri devam eden iç ve dış çatışmalar, eğitim sisteminin gelişimini sekteye uğratan en büyük etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca Afganistan'ın modern eğitiminin şekillendiği başlangıç dönemi, bağımsızlık sonrası dönem, komünist partiler dönemi, Mücahidin grupları dönemi, Taliban dönemi ve Bonn konferansından sonraki dönem olduğu tespit edilmiş; içinde bulunduğumuz, eğitim düzeyine ve dünyadaki gelişmelere tarihsel olarak ayak uyduramadığımız dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yüzölçümü açısından dünyanın en büyük ikinci ülkesi olan Kanada'da eğitim sistemi, ülkenin büyüklüğü, dağınık yerleşim, kültürel değişiklikler, ki bunlar Afganistanla ortak özellikler olup, eğitim programları ve ekonomi zenginleştirerek gelişmelerine sebep olmuştur. Ülkenin örgütsel yapısının eyaletlerden oluşması, bu eyaletler içinde etkin bir yerleşme ağının kurulmasında bu bağlamda mühim rol oynamıştır.

Kanada Eğitim Sistemi ile Afganistan Eğitim Sistemi arasında yönetim şekillerinden, sosyo-ekonomik yapı ve kültürel değişiklikler nedeniyle önemli tefavütler

bulunmaktadır. Bu tefavütleri her iki ülkenin eğitim sistemlerinin hedef, yapı ve süreç boyutlarında net bir şekilde görmek mümkündür. Özellikle okul öncesi eğitime verilen önem açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Afganistan'da okul öncesi eğitim kurum ve kuruluşlarına giden öğrenci sayısının azlığı, bu okul türlerine gereken önemin verilmemesi, büyük şehir dışında yaşayan ailelerin okul yerine yakın akraba veya komşuları tercih etmesi eğitimi zayıflatan bir etmen olarak görülmektedir. Oysa Kanada da, okul öncesi okullaşma oranları %100'e yaklaşarak formal eğitimin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Afganistan devletinin yaşadığı topraklar, tarihin her döneminde dünyaya hâkim olmaya çalışan devletlerin arenası olmuştur. Afganistan bu durumun bedelini 43 yıl süren savaş ve 2002 yılına kadar süren çatışmalarla acı bir şekilde ödemiş, formal eğitimde bundan nasibini almıştır. Afganistan, devam eden terör olayları nedeniyle istediği barış ortamını hala sağlayamamıştır. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin milli birlik ve beraberliği sağlayamaması, istikrarın önündeki en önemli engellerden biridir. Nitekim Güleçen'in (2008, s. 151) de araştırmasında belirttiği üzere, Kanada ise gelişmiş ülkeler arasında yerini almış ve muasır medeniyet hedefine doğru emin adımlarla ilerleyen güçlü bir devlettir. Ülkelerin barış, refah ve ekonomik koşullarındaki gelişmişlik düzeyi, eğitim alanındaki göstergeleri de doğrudan etkilemektedir. Ayrıca Afganistan da yüksek genç nüfus oranı, eğitime muhtaç öğrenci sayısını katlayarak artırmıştır.

Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemlerinin hedefleri arasında benzerlikler olmasına karşın, Afganistan Eğitim Sisteminde milli bir eğitim politikası varken, Kanada Eğitiminin hedeflerinde milliyet yoktur, yerel hedefler daha dikkat çekmektedir.

Afganistan eğitim sisteminde uygulamaya konulabilecek ortaöğretim okullarından sonra öğrencilerin yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda meslek oluşturmaları beklenen okullara veya akademik liselere yönlendirilmemelerdir. Kanada ve çoğu ülkelerde, ilkokullardan iki veya üç yıl sonra başlayan ve entegrasyon adımı adı verilen ikincil alanın ikinci adımında yönlendirmeler yapılmaktadır. Üniversite öncesinde öğrenciler, lise son sınıftan veya bir önceki yıldan başlayarak belirli üniversite öğretilerine göre yönlendirilirler. Bu yönlendirmeler nitel ve nicel değerlendirme raporları ile birlikte oluşturulur. Afganistan'da bu yönlendirmeler günde birkaç saat süren ve sadece niceliksel değerlendirmelere ve istatistiksel verilere dayanan sınav türüyle yapılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde çoğunlukla eğitimin planlanması, kontrolü ve yönetimi sadece siyasi iradenin kontrolünde değildir. Genel olarak, yerel yönetimler ile devlet arasında bir

yetki ve sorumluluk dağılımı vardır. Kanada da gelişmiş ülkelerden birisidir ve eğitimin planlama, kontrol ve yönetim yetkileri yerel, eyalet ve devlet arasında yetki ve mesuliyetleri arasında paylaşılmaktadır. Afganistan'da bakanlığın dışında bu yetki ve mesuliyeti paylaşacak iyi yapılanmış başka bir kurumun olmaması, eğitim sisteminde istikrarsızlığa neden olmaktadır. Her seçim döneminden sonra siyasi iradenin müdahalesiyle eğitim politikası değişmekte ve uzun vadeli planlar ortaya konulamamaktadır. Bu durumun da eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Afganistan'da üniversitelere giriş sınavı varken, Kanada'da böyle bir sınav bulunmamaktadır. Kanada'da üniversitelerin incelenmesi bölgesel akademik kurullar tarafından yapılırken, Afganistan'da bu vazife Yüksek Öğretim Kurulu tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda Kanada da öğrencinin tüm eğitim süreci değerlendirilirken, Afganistan da ise bu karar, yılda bir gerçekleştirilen bir sınavla verilmektedir.

Eğitim kurumları, öğretmenler ve okullar farklı kültürel, durumsal ve sosyal bakış açılarını ulusal müfredata dahil etmeli ve farklı okul sistemlerindeki kültürel, dilsel ve coğrafi farklılıkların yanı sıra laik öğretilere de özen göstermelidir. Oysa Afganistan da kaliteli öğretim materyallerine erişim ve teknolojinin yardımıyla öğrenme, birçok alanın coğrafi izolasyonu ve altyapı ve finansal kaynak eksikliği nedeniyle daha da kötüleşen bir eğitim sistemi söz konusudur. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı, Kanada gibi Afganistan'ın da merkezi olmayan bir eğitim sistemi kurması gerekmektedir. Her vilayette kendi milli eğitim bakanlığı kurulmalı ve yerel karar alınabilmelidir.

Ayrıca, kaliteli öğretmenlerin etkili bir eğitim sisteminin temeli olarak yaratıcı ve eleştirel düşünmeyi güçlendirebilmesi, tavsiye edebilmesi ve teşvik edebilmesi için öğretmen eğitiminin Afganistan da geliştirilmeye ihtiyacı vardır. Diğer bir zorluk da, özellikle dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan ve çocukların ailelerine desteklemek için çalışmak zorunda olduğu kırsal alanlarda, kız ve erkek çocukların eğitime eşit erişiminin sağlanması da önemlidir. Kızların eğitimi, tüm paydaşların derhal ilgilenmesi gereken özel bir konudur; çünkü kültürel ve dini değerler, aile finansmanı, okullara uzaklık ve kötüleşen güvenlik durumu dahil olmak üzere bu bölümde bahsedilen birçok konu birbiriyle kesişmektedir. Son olarak, politika uygulamasını engellemeye devam eden ve eğitim sonuçlarının olumsuz yönde etkilemeye devam eden en büyük zorluklardan biri, Afganistan'da on yıllardır akademik ilerlemeyi sekteye uğratan iç çekişme ve güç mücadeleleri sorunudur.

Ayrıca Afganistan'ın eğitim sisteminin (yüksek eğitim için bir temel olarak) piyasa ve yüksek eğitim ile büyük ölçüde işbirliği yapmadığını da bilmeliyiz. Öğrencileri mezun olduklarında iş piyasasına girmek için bir kariyere hazırlayamamaktadır. Ayrıca öğrencileri yüksek öğretime girmek için güçlü ve kaliteli bir akademik geçmişle donatamamaktadır. Böylece Afganistan'daki okullarda ve üniversitelerde öğretilenler toplumun ihtiyaçlarını karşılamada çok yardımcı olmayacak ve öğrenciler mezun olduktan sonra kolayca iş piyasasına giremeyeceklerdir (Şerzad, 2017, s. 25).

Afganistan eğitim bakanlığının organizasyonu katı, aşamalı bir yapısı vardır. Afganistan eğitim sisteminin zirvesinde yer alan bakanlığın hizmet anlayışından uzak bir yönetim anlayışına sahip olduğu; karar verme yetkisi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Alt yönetim birimlerine inisiyatif sağlayacak ve etkinliklerini artıracak ve yeniden yapılanma değişikliğine ciddi bir ihtiyaç görülmektedir. Afganistan ülke içinde okul-çevre ilişkisini kuracak, danışmanlık yapacak komite, birim ve komisyonlara ihtiyaç duymaktadır.

Genel olarak iki ülkenin eğitim sistemleri açısından karşılaştırıldığında en büyük farkın “yerleşme”den kaynaklandığı görülmektedir. Afganistan'da diğer tüm hizmet sektörlerinde olduğu gibi eğitim sektöründe de sıkı bir merkeziyetçi yapının varlığı, yetki ve sorumluluğun tek merkezde toplanması sonucunu doğurmuştur. Bu durum, hizmetlerin, eğitimin en alt birimi olan okullara çok geç ulaşmasına; ayrıca okulların acil sorunlarının tek tek merkeze taşınmasına, dolayısıyla çözüm üretme sürecinin çok yavaş gerçekleşmesine ve okulların sorunlarının çoğu zaman çözilememesine neden olmaktadır. Geçici çözümlerle eğitimin asıl gerçekleştiği okulların gelişimleri ertelenmekte olup çok yavaş işleyen, yetki ve otoritenin merkezde toplandığı bu hantal sistemde ıslahat, yeniliklerin uygulanması ve neticelerinin alınması çok uzun bir zaman dilimi gerektirmektedir.

Kanada'da merkezi yönetim yani federal hükümet, diğer bütün alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da bütün yetkilerini taşraya devretmiş ve tüm hizmetler açısından yol gösterici ve düzenleyici bir rol oynamaktadır. Eyaletler ise eğitim üzerindeki yetkilerini il merkezlerine olabildiğince devrederek, eğitim faaliyetlerini yerel olarak yönetmekte; öğretmen alımları, maaşları, müfredatları gibi konularda alınan hızlı, etkin ve güncel kararlar ile eğitim faaliyetleri en az problemlili şekilde yürütülebilmektedir. Ontario gibi bazı şehir merkezlerinde okulların kendi koşullarına ve öğrencilerin ihtiyaçlarına göre

belirleyecekleri 3 adet zorunlu dersi müfredata alma yetkisine sahip olduğu düşünülürse, yerelliğin eğitimdeki rolü çok daha iyi anlaşılacaktır (İncekara, 2006, s. 483).

5.2. Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma sonuçları doğrultusunda uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik olarak geliştirilen önerilere yer verilmiştir. Eğitim alanında dünyanın en ayrıcalıklı ülkelerinden biri olan, gelişmiş bir eğitim sisteme ve yüksek yaşam standardına sahip olan Kanada ile bu araştırmada Afganistan'ın Tarihsel gelişimleri ve eğitime yönelik örgütsel yapıları karşılaştırılmıştır. Oysa, daha anlamlı sonuçlara ulaşmak için bunun yanı sıra, çeşitli açılardan karşılaştırmaları da yapılması gerekmektedir.

5.2.1. Araştırmacılara yönelik öneriler

- ✓ Karşılaştırmalı eğitimi etkileyen faktörler (Ekonomi, eğitimin denetimi, öğretmen ve yöneticilerin yetiştirilmesi vb.) göz önünde bulundurularak Afganistan ve Kanada Eğitim Sistemleri daha detaylı incelenebilir.
- ✓ Afganistan'ın eğitim sistemi, geleneksel, öğretmen merkezli ve genelde ezbere dayanan yöntemleri, ülke çocuklarının gelişimi için yeterli değildir. Kanada gibi en temel eğitim ve öğrenim ihtiyaçları için tüm etnik kökenlere, dillere, kültürlere ve coğrafyalara yönelik standart bir sistem ve geniş bir perspektifle çözüm sunabileceği ve en azından Afganistan'daki çocukların geleceğinin kurtulabilmesi için yol gösterici, rehber olabileceği açıktır. 2001 yılından itibaren Afganistan'a yapılan uluslararası eğitim yardımı birçok insanın hayatında önemli bir fark yaratarak eğitim sistemine ve toplumsal kalkınmaya önemli katkılar sağlamıştır. Ancak yeterli olmamış ve eğitimin yapısı ile sistemi hala eski yöntemlerle sürmektedir. İki ülkenin eğitim sistemleri karşılaştırıldığında, Afganistan'ın çok eski bir eğitim sistemi yolunda olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla araştırmacılara Afganistan Eğitim Sisteminde öğretmenlerin nasıl yetiştirilmsi gerektiğinden, öğrenme ve öğretme yöntemleri ile finans kaynaklarının geliştirilmesine kadar çok çeşitli alanlarda ileri çalışmalar yapmaları önerilmektedir.

- ✓ Eğitim grupları, ülkelerin barış, güvenlik ve ekonomik durumlarını gösteren göstergelerle paralellik göstermektedir. Bu sebeple Afganistan'da eğitim için ideal koşulların sağlanması için eğitim yatırımları ile birlikte barış, güvenlik ve ekonomik kalkınmanın sağlanması çabalarına ağırlık verilebilmesi için bu bağlamlarda çalışmalar yapılması önerilmektedir.
- ✓ Afganistan eğitim sisteminde son yıllarda meydana gelen değişiklikler (eğitim sistemi notlandırmasındaki değişiklikler, denetim alanındaki değişiklikler, lise ve liseye giriş koşulları) çerçevesinde bu alanda yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır (yüksek öğrenim vb.). Bu kapsamda güncel bilgi ihtiyacını karşılamaya yönelik çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Afganistan'daki eğitim sistemi, Kanada'daki gibi merkezi ve yerel yönetimlerin birlikte paylaşıldığı bir sisteme dönüştürülebilir. Böylece hem yerel hem de bireysel ihtiyaçlara cevap verilerek eğitimde program çeşitliliği sağlanacak ve merkezi kurumların yetkileri sayesinde bölgeler arası farklılıklar en aza indirilebilecektir. Bu açıdan yönetici ve karar vericilerin düşüncelerine yönelik araştırmalar yapılması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.
- ✓ Alanyazındaki karşılaştırmalı eğitim alanında Afganistan ve Kanada eğitim sistemini karşılaştıran yeterli sayıda araştırmanın olmadığı ve mevcut çalışmaların güncelliğini yitirdiği görülmüştür. Bu bağlamda uluslararası sınavlarda yüksek başarı göstermiş, ekonomik ve teknolojik olarak gelişmiş olan Güney Kore, Japonya, Singapur gibi ülkelerin eğitim sisteminin tarihsel gelişimi, teşkilat yapısı, yönetimi, finansmanı, denetimi ve diğer alanlarında detaylı çalışmalar yapılması önerilmektedir.
- ✓ Genel olarak karşılaştırmalı eğitim çalışmalarına ağırlık verilmeli, Avrupa'da örnek gösterilen birkaç ülke üzerinden çalışma anlayışı terk edilmelidir. Afganistan ile ekonomik, siyasi ve tarihi olarak ilişkileri olan ülkeler üstüne de araştırmalar yapılması önerilmektedir.

5.2.2. Uygulayıcılara yönelik öneriler

- ✓ Afganistan'da genel olarak zorunlu eğitimin uygulanmasında sorunlar yaşansa da özellikle mesleki eğitimin kesintisiz uygulanmasına ilişkin sorunlar yaşanmaktadır. Kamusal zorunlu eğitimden yararlanma ve kabul etme oranı

düşüklüğünden hareketle, ilgili kişilerin bu oranların artırması için daha da çaba göstermesi gerekmektedir.

- ✓ Afganistan'daki eğitim sisteminin oldukça merkezi bir yapıya, yönetim anlayışına ve uygulamalara sahip olduğu görülmektedir. Bakanlığın gerekli kapsam ve imkanlar dahilinde yetki devri için gerekli girişim ve uygulamaları başlatması önerilebilir.
- ✓ Eğitim sisteminin geliştirilmesi için ülke içindeki tüm olanak ve kaynakların etkin kullanılma politikası uygulanmalı; uygun bir strateji ile eğitim sisteminin gelişmesinde halk temel kaynak olarak kabul edilmelidir. Diğer bir ifadeyle toplumlar eğitim adına seferber edilmeli, insanların eğitim sistemi hakkındaki düşünce ve algılarını geliştirecek faaliyetler yürütülmelidir.
- ✓ Afganistan Eğitim Sistemi'nin geliştirilmesine yönelik çalışmalar teşvik edilmeli, araştırmacılara gerekli destek ve kolaylık sağlanmalıdır.
- ✓ Kanada eğitim sistemi standart olarak Afganistan eğitim sistemi için uygulayıcılara ve karar alıcılara bir vizyon olarak önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Asgari, M. (2011). Afganistan'da eğitim: Uluslararası arenada epistemolojik dini akımcılık 8(3), 167-202.
- Akpınar, B., Dönder, A., Yıldırım, B., Karahan, O. (2012). Eğitimde 4+4+4 sisteminin (Modelinin) karşıt program bağlamında değerlendirilmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36(1), 25-39.
- Springer Nature. (2020). Educational authorities and the schools organisation and impact in 20 states. Sweden: Umea University.
- Akın, U., ve Arsalan, G. (2014). İdeoloji ve eğitim: devlet-eğitim ilişkisine farklı bir bakış. *Trakya University Journal of Education*, 4(1), 81-90.
- Akçay, İ. (2006). *Farklı ülkelerde okul öncesi öğrencilerine yönelik çevre eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ada, S. (2009). *Eğitim yapıları ve yönetimleri açısından çeşitli ülkelere bir bakış*. (1.Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Arsalan, M., Biniş, M. (2014). Amerika Birleşik devletleri'nda mahalli idarelerin mali yapısı ve merkezi idare ilişkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 149-173
- Ateş, B. (2021). Kanada (Alberta Eyaleti) çocuk ombudsmanlığı'nın çocuk hakları üzerindeki rolü ve önemi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırması Dergisi*, 1(1), 8-25.
- Asıfı, R. (2019). *Afganistan'da okul müdürlerinin ve öğretmenlerin görüşlerine göre ilk ve orta öğretim okullarında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baiza, Y. (2013). Education in Afghanistan: Developments, Influences and Legacies since 1901. (1. Baskı). *Simultaneously published in the USA and Canada*.
- Büyüközkürt, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. Karadeniz, Ş ve Demirel. F. (2018). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Balıdede, F. (2012). Türkiye, İrlanda ve Kanada eğitim sistemlerinde okul yönetim yapılarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bittlingmayer, H., Grundmeier, A., Köbler, R., Sahrai, D. Sahrai, F. (2019). Education and development in Afghanistan challenges and prospects. *Transcript Global Studies* (<https://www.transcript-verlag.de>), 3(6), 8376-3637

- Başır, B. (2019). Afganistan anayasalarında temel yasalarında hak ve hürriyetlerin gelişimi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Creswell, J. (2013). Nitel araştırma yöntemleri. (3. Baskı). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Copyright by Integrity Watch Afghanistan. (2018). Education compromised? a survey of Schools in 10 Provinces of Afghanistan. *Kabil: Kolola Pošta.*
- Bloomsbury Academic. (2014). *Education in North America. US: New York*
- Çiçeksağlam, A., Aydoğan, M. (2016). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim sistemlerinin denetim yapıları karşılaştırıldığında türkiye eğitim sisteminin denetimi ne durumdadır?. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 17 – 38.*
- Demirkan, S. (2018). Finlandiya eğitim sisteminden türkiye'ye mesajlar. *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4), 171-195.*
- Dikici, S. (2020). Afganistan'da Kadının siyasal ve toplumsal konumuna feminis bir yaklaşım. *Yayımlanmamış yüksek lisan tezi. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Dağlı, A. (2007). Küreselleşme karşısında türk eğitim sistemi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(1), 1-13.*
- Deveci, H. (2015). Value education through distance learning: Opinions of Students who already Completed Value Education. *Anadolu University, Educational Faculty. Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE, 16(1), 1302-6488.*
- Doğan, M. (2019). Temel eğitim kurumlarındaki Afgan uyruklu öğrencilerin sosyal entegrasyonunda okulun teri: Karaman örneği. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.*
- Danishjo, M. (2017). Uluslararası sözleşmeler ve Afganistan ulusal kanunlarında çocuk hakları bağlarında eğitim hakkı. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Dikici, S. (2020). Afganistan'da kadının siyasal ve toplumsal konumuna feminist bir yaklaşım. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Demirbaş, A. (2022). Uluslararası politik ekonomi bağlamında Kanada'nın göç politikası. *Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.*
- Erdoğan, İ. (2015). Karşılaştırmalı eğitim sistemleri. (7. Baskı.). İstanbul: Sümer Kitabevi.
- Erginer, S. (2006). Avrupa birliği eğitim sistemleri ve Türkiye eğitim sistemiyle karşılaştırmalar. (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademik.

- Eroğlu, E., Dikinci Sığırtmaç, A. (2019). Finlandiya İsveç ve Norveç’te, okul öncesi dönemde özel gereksinimli çocuklara sunulan kaynaştırma eğitimi uygulamaları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1705-1712.
- Erdoğan, Y. (2019). Türkiye’nin (2018) fen bilimleri dersi öğretim programı ile Japonya’nın (2008) fen dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Erbilge, A. E. (2019). Türkiye, Kanada ve Hong Kong’un ortaoku matematik öğretim programlarının karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Farzan, E. (2019). Afganistanda türkçe öğrenen öğrencilere yönelik dil ihtiyaç analizi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Gülecen, S. (2008). Afganistan ve Türkiye eğitim sistemlerinin karşılaştırılması olarak incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İlağız: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.*
- Özdemir, S. (2012). Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi. (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Gökçer, N., Gülşen C. (2012). Taşınabilir ilköğretim uygulamasında öğrencilerin taşınabilir süreçlerinde karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretici görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(193):17-28.
- Gülsoy Kerimoğlu, P. (2019). Türkiye ve Güney Kore eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Güçlü, N., ve Bayrakçı, M. (2004). Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi ve hiçbir çocuğun eğitimsiz kalmaması reformu. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 51-64.
- Güven, İ. (2009). Türkiye ile Kanada fen eğitiminin karşılaştırılması ve öneriler bir fen uygulaması. *Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Gülsoykerimoğlu, P. (2019). Türkiye ve Kanada eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Haidari, N. (2016). Günümüz Afganistan medreselerinde din eğitimi EBU Süleyman medresesi (DARUL-ULUM-İ EBU SÜLEYMAN) örneği. *Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Holst, J., Brock, A., Brodowski, M. S., Haan, G. (2020). Monitoring progress of change: implementation of education for sustainable development (ESD) within documents of the german education system. *Sustainability*, 12(10), 4306.

- Independent Joint anti corruption monitoring and evaluation committee. (2017). *Ministry-wide Vulnerability to Corruption Assessment of the Ministry of Education. Kabil-Afganistan.*
- İnandı, Y. (2005). Avrupa birliği ülkeleri eğitim sistemi ile Türk eğitim sisteminde eğitimin yönetimi ve finansmanı. *Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- İncekara, S. (2006). Türkiye ve Kanada’da ortaöğretim coğrafya eğitim ve öğretiminin müfredat, metot ve araç-gereçler açısından değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Jamal, Z. (2019). Habibullah hanın modernleşme çabaları üzerinde türklerin etkisi (1901-1919). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Kazu, İ. ve Güleçen, S. (2008). Afganistan eğitim sisteminin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü.*
- Kızılkaya, A. (2021). Türkiye, Amerika ve Finlandiya okul öncesi eğitim sisteminin karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Köçer, M. (2019). Afganistan’da taliban sonrası sosyal değişim. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(46), 369-381.
- Kurulu, D. E. İ. (2015). Kanada Ülke Raporu. İstanbul: DEİK, 5.
- Karip, E., Koksall, K. (1996). Etkili eğitim sistemlerinin geliştirilmesi. *kuveyt127108, journal (Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi)*, 6(6), 1300-4832.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Karameşe, E.N. (2016). Türkiye ve Kanada ilköğretim görsel sanatlar dersi öğretim programlarının karşılaştırılması olarak incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın: Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Karakaya, A. (2021). Türkiye, Kanada ve singapur matematik öğretim programlarının geometri ve ölçme öğrenme alanının karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Kıral, B., Yavuzkurt, T. (2019). Kanada, Bulgaristan ve Türkiye öğretmen yetiştirme, eğitim yönetimi ve denetimi sistemlerinin karşılaştırılması. *Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 667-684.

- Kurkmaz, T. (2005). Türk ve İngiliz eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. *Bursa:Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Mohammadi, A. (2016). Afganistan’da Dini Köktencilik’in Sosyolojik Alt Yapısı. *Toplum Bilimleri Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi*, 10(19), 1306-7877.
- Masumi, D. ve Masumi, B. (2013). Cultural and educational infrastructure in designing and implementing electronic learning environment. *Biennial Journal of Management and Planning in Educational Systems*, 6(10), 27- 47.
- Menteş, O. (2020). 2001 Yılı sonrasında Afganistan’a eğitim alanında yapılan uluslararası yardımlar. *Yayımlanmamış Doktora Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.*
- Maya, İ. Ve Yılmaz, A. (2017). Eğitim denetimi sistemleri bakımından PISA’da başarı gösteren bazı ülkeler ile Türkiye ‘nin karşılaştırılması. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish*, 12(3), 467-492.
- Nasrat, Q. (2020). Parlamenter hükümet sistemleri ve Afganistan için parlamenter hükümet sisteminin uygulanabilirliği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Özdemir, F. ve Kaplan, A. (2017). Öğretmen adaylarının bakış açısından türk eğitim sisteminin sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(28), 577-592.
- Özerbaş, M. Ve Safi, B. (2022). İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türk eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 1694-7215.
- Paksoy, M. (2020). Kanada ülkesi ontario eyaleti eğitim denetimi sistemi ile Türkiye eğitim denetimi sistemlerinin karşılaştırılması. *Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Pherali, T. Ve Sahar, A. (2018). Learning in the chaos: A political economy analysis of education in Afghanistan (Kaosta Öğrenme: *Afganistan'da Eğitimin Politik Ekonomi Analizi*). *Research in Comparative & International Education*, 13(2) 239–258.
- Polat, G. (2021). Eğitim sistemlerinin amaçlarının gerçekleşme durumuna ilişkin beklenti ve gözlem düzeylerinin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Rahimi, M. (2015). Türk ve Afganistan’da modernleşme tectüpleri Mustsafa Kemal Atatürk ve Amanullah Han devirlerinin karşılaştırmalı bir analizi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

- Rehimyar, A. (2020). Türkiye ve Afganistan özelinde ÷lker arası finansal içerme durumu karşılaştırması. *Yayımlanmamış y÷ksek lisans tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Rasekh, ř. (2017). Afganistan eēitim sisteminde nitelik sorununun tarihsel siyasal, ekonomik ve sosyal temelleri. *Yayımlanmamış Y÷ksek Lisan Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eēitim Bilimleri Enstitüsü.*
- Sadid, S. A. (2019). Afganistan’da k÷÷k ve orta ölçekli işlermelerin yönetim sistemi üzerinde bir araştırma. *Yayımlanmamış Y÷ksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Sarıbaş, S. ve Babadaē, G. (2015). Temel eēitimin temel soruları. *Anadolu Eēitim Liderliēi ve Öğretim Dergisi*, 3 (1), 18-34.
- Sherzad, A. (2017). Education in Afghanistan: challenges and suggestions for improvement. *Zentrum für internationale und interkulturelle Kommunikation Fakultät Elektrotechnik und Informatik*, 1(1), 33-36.
- Samadi, S. (2001). Education and Afghan society in the twentieth century *united nations educational, scientific and cultural organization fducation sector (1. Baskı). Paris.*
- Shafiq, N. (2010). The effect of an economic crisis on educational outcomes: An economic framework and review of the evidence. *Current Issues in Comparative Education Teachers College Columbia University*, 12(2), 5-13.
- Sarıbaş, S. Ve Babadaē, G. (2015). Temel eēitim temel sorunları. *Anadolu Eēitim Liderliēi ve Öğretim Dergisi*, 3 (1), 18-34.
- Samiee, A., Shatalebi, B., ve Abedi, A. (2020). A comparative study of creativity education programs for Japanese, Korean and Singapore primary school students: Lessons for Iran. *Iranian Journal of Comparative Education*, 2(4), 425- 451.
- şemşek, İ. (2015). Sosyal politika açısından oku öncesi eēitim yönelik uygulamalar: İngiltere, Finlandiya ve Türkiye örnekleri. *Yayımlanmamış Y÷ksik Lisans Tezi. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- şekerci, R., Gök, R. ve Özçetin S. (2019). Türk Eēitim Sistemi İle Diēer ÷lkelerin Eēitim Sistemlerinin Karşılaştırılmasına İlişkin Aday Öğretmenlerin Görüşleri. *Journal of Global Sport and Education Research*. 2(1):10-23.
- Tezcan, M. (1997), Eēitim Sosyolojisi, 1. Baskı. Ankara: Pegem Akademi
- Türk, O., Ünsal, Y., ve Karadaē, M. (2016). Kanada, Singapur ve 2013 Türkiye fizik öğretim programlarının içerik ve kazanımlar açısından karşılaştırılması. *Eēitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi/JRES*, 3(2), 31-46.
- Türkoēlu, A. (2015). Karşılaştırılmalı eēitim dünya ÷lkerinden örneklerle. (1.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Uluğ, F. (1997). Eğitim sisteminde değişime yapısal uyum sorunları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, sayı 14(1), 153-166.
- UNICEF (2019). Afghanistan education equity profile for adolescent girls.
- Vergari, S. (2010). Safeguarding federalism in education policy in Canada and the United States. *Publius: the journal of federalism*, 40(3), 534-557.
- Whitsel, M., Mehran, W. (2010). School, work and community-level differences in Afghanistan and Tajikistan: divergence in secondary school enrolment of youth. *Central Asian Survey*, 29 (4), 501–519.
- Yılmaz, K. (2019). Eğitimde araştırma yöntemleri. 1. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Yavuzkurt, T. ve Kırıl, B. (2019). Kanada, Bulgaristan ve Türkiye öğretmen yetiştirme, eğitim yönetimi ve denetimi sistemlerinin karşılaştırılması. *Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 667-684.
- Yılmaz, R. (2014). 4+4+4 Eğitim sisteminin yapı ve işleyişi ile matematik öğretim sürecine etkisine yönelik öğretmen görüşleri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kültür: Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Birimler Enstitüsü*.
- Yazıcı, İ. (2009). Türk ve Kanada eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. *Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Yazdani, H. (2020). Peace education in Afghanistan: A comparative study of conflict and post-conflict school textbooks. *Doctoral dissertation. Chicago: University of Otago*.
- http-1:** <https://www.files.ethz.ch/isn/129100/schetter.pdf> (Erişim tarihi: 25.05.2022, 1:08).
- http-2:** <https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm> (Erişim tarihi: 28.05. 2022 2:27).
- http-3:** <https://www.futurelearn.com/info/futurelearn-international/canada-education-system> (Erişim Tarihi: 24.10.2022.10:37).
- http-4:** <https://www.ataegitim.com.tr/ulke-haritalari/kanada-haritasi> (Erişim tarihi: 24. 10. 2022; 2:29).
- http-5:** <https://www.ataegitim.com.tr/ulke-haritalari/kanada-haritasi> (Erişim Tarihi: 24. 10.2022; 2:29).
- http-6:** <https://fa.wikipedia.org/wiki/> (Erişim tarihi: 07.11.2022. 12:52).
- http-7:** <https://ecampusontario.pressbooks.pub/robsonsoced/chapter/unknown3/> (Erişim tarih: 25.10. 2022. 12:54).

http-8: <https://anthropologyandculture.com/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%E%DA%86%DB%80-%D8%A2%D9%85%D9%88%D8%B2%D8%B4%D8%AF%D8%B1%DA%A9%D8%A7%D9%86%D8%A7%D8%AF%D8%A7/> (Ereşim Tarihi: 25.10.2022. 12:7).

http-9: <https://www.NorthernPathways.ca/post/kanada-egitim-sistemi> (Ereşim tarihi: 26.10.2022.1:48).

http-10: <https://vizem.net/kanada/yasam/nufus/> (Ereşim tarihi: 17.01.2023, 23:40).

http-9: <https://www.deik.org.tr/uploads/kanada-ulke-raporu-agustos-2015-2.pdf> (Ereşim Tarihi: 18. 01. 2023).

http-10: https://stringfixer.com/tr/Religion_in_Canada (Ereşim tarihi: 19.01.2023, 3:58 PM).

http-11: <https://www.cicic.ca/docs/cmec/EducationCanada2008.en.pdf> (Ereşim tarihi: 23.01.2023, 4:25)